

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТИТАРЕНКО СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 343.373

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОТИПРАВНЕ
ЗАХОПЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче
право (081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С.С. Титаренко

Науковий керівник –
Дудоров Олександр Олексійович,
доктор юридичних наук, професор

ЗАПОРІЖЖЯ – 2018

АНОТАЦІЯ

Титаренко С. С. Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2018. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2018.

Дисертацію присвячено розгляду проблем кримінальної відповідальності за протиправне захоплення суб'єктів господарювання. Здійснено аналіз нормативних і доктринальних підходів щодо проявів протиправного захоплення суб'єктів господарювання та шляхів протидії йому. Доведено доречність використання для потреб протидії економіко-правовому феномену під розповсюдженою назвою «рейдерство» узагальненої конструкції «протиправне захоплення суб'єкта господарювання» і перспективність вживання вказаного термінологічного звороту в офіційному та доктринальному обігу. Обстоюється думка про потребу існування спеціальних кримінально-правових норм, присвячених протиправному захопленню суб'єктів господарювання, на сучасному етапі розвитку ринкової економіки в Україні. Водночас наголошується на необхідності виваженого вдосконалення КК України у вказаній частині – причому шляхом не механічного посилення кримінальної відповідальності, а продуманої (зокрема, з урахуванням чітко вираженої бланкетності диспозицій відповідних кримінально-правових заборон) деталізації меж злочинної поведінки.

За результатами ознайомлення з матеріалами законотворчої діяльності, які супроводжували ухвалення статей 205-1, 206 КК України, матеріалами їх правозастосовної апробації, а також доктринальними напрацюваннями щодо відповідної групи господарських злочинів зроблено висновок про те, що саме згадані кримінально-правові заборони найбільш адекватно відображають

властиві досліджуваному явищу прояви злочинної поведінки. Запропоновано докладну кримінально-правову характеристику злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 і 206-2 КК України. Серед іншого, встановлено, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених статтями 205-1 і 206 КК України, виступають правовідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення, а точніше дві групи таких правовідносин: по-перше, пов'язані з реагуванням на прояви фіктивної реєстрації юридичної особи з метою її подальшого використання для захоплення іншого, легально створеного підприємства (відбувається *de jure* захоплення); по-друге, пов'язані зі збереженням режиму правомірного управління цілісним майновим комплексом суб'єкта господарювання чи його складових. Видовим об'єктом аналізованих злочинів запропоновано визнавати правовідносини у сфері державного захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення та інших форм протиправного втручання у процесі їх нормальної діяльності. Водночас з урахуванням наведених у дисертації міркувань про штучність і нераціональність законодавчого підходу в частині запровадження самостійної заборони, присвяченої «корпоративному» різновиду шахрайства, запропоновано виключити з КК України ст. 206-2 як норму, що через недоречну казуїстику (у вигляді поєднання штучного дублювання ознак шахрайства та використання підроблених документів) є проявом «надмірної криміналізації» і до того ж не відображає господарсько-правову специфіку відповідної протиправної поведінки.

У роботі дістали подальшого розвитку наукові погляди стосовно порівняння зарубіжного досвіду юридичної оцінки проявів недружнього поглинання суб'єктів господарювання з вітчизняними підходами щодо кримінально-правової оцінки випадків протиправного захоплення суб'єктів господарювання. Ознайомлення з історією та сучасним станом правової регламентації практик корпоративного злиття і поглинання в зарубіжних країнах із розвиненою ринковою економікою дозволило встановити відсутність у них як суспільно небезпечних «рейдерських» проявів, так і підстав для

запровадження кримінальної відповідальності за їх вчинення. Санкції, що застосовуються уповноваженими органами таких країн у відповідній сфері корпоративних відносин, є переважно адміністративно- та цивільно-правовими, а практики недружніх злиттів і поглинань мають здебільшого економічне підґрунтя та не пов'язані з порушенням норм законодавства, тим більше кримінального. Така кардинальна різниця в підходах до юридичної оцінки зловживань, пов'язаних із отриманням контролю над суб'єктами господарювання (компаніями) за кордоном та в Україні, зумовлена принципово різним станом національних економік і різним рівнем державної захищеності учасників економічних відносин. При цьому протидіяти протиправному захопленню суб'єктів господарювання як поширеному системному явищу виключно в системі координат регулятивного законодавства в українських реаліях неможливо, що слугує одним з аргументів на користь збереження нормативних підстав кримінальної відповідальності за таку злочинну поведінку.

У роботі наголошується на виправданості виокремлення ст. 205-1 КК України як загалом спеціальної щодо ст. 358 КК України норми з певним «анти-рейдерським» потенціалом. Водночас з метою забезпечити зміну вектору правозастосування в частині кримінально-правової оцінки відповідних реєстраційних зловживань та з урахуванням існування в оновленому реєстраційному законодавстві України значної кількості попереджувальних за своєю спрямованістю положень, запропоновано уточнити законодавче описання складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України, шляхом відмови від конструювання його як складу злочину з альтернативними діями. Відповідним злочином має визнаватись саме і тільки умисне подання для проведення державної реєстрації суб'єкта господарювання завідомо підроблених документів (бланків документів), які за законом вимагаються для проведення державної реєстрації такого суб'єкта.

З урахуванням з'ясованих вад, пов'язаних із законодавчим розширенням об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 206 КК України,

висунуто та аргументовано пропозиції щодо узгодження описання традиційних різновидів протидії законній господарській діяльності, з одного боку, та проявів протиправного захоплення суб'єкта господарювання, з іншого. Встановлено, що за умови визнання передбаченого ч. 1 ст. 206 КК України діяння у вигляді захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконного припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них альтернативною формою об'єктивної сторони складу цього злочину використання після такого звороту слів «за відсутності ознак вимагання» слід визнати помилковим. Така законодавча вказівка є недоречною, адже за своїми механізмом і метою реалізації раптове, інтенсивне захоплення цілісного майнового комплексу або його частини об'єктивно не здатне поєднуватися з ознаками вимагання. З огляду на сказане, а також з метою дотримання усталених правил законодавчої техніки зворот «за відсутності ознак вимагання» у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК України запропоновано закріпити після слів «чи знищення їхнього майна», виділивши цю переміщену у вказаний спосіб конструкцію з обох боків комами.

Вжите у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК України громіздке формулювання «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів» також є підстави оцінити критично. Враховуючи ту обставину, що власне будівлі, споруди, земельні ділянки тощо уже включені (на рівні окремих нормативно-правових актів) до універсального поняття «цілісний майновий комплекс», повторне перераховування таких об'єктів у диспозиції згаданої статті КК є зайвим; такий законодавчий підхід є проявом невиправданої казуїстичності кримінально-правової заборони. Запропоновано замінити наведений зворот на більш лаконічний і водночас інформативний та не менш дієвий з погляду правозастосування: «захоплення цілісного майнового комплексу чи його частини».

Неврахування законодавцем характеру підвищеної суспільної небезпеки протиправної поведінки осіб, які надають публічні послуги (передусім державних реєстраторів), з огляду на їх специфічний статус та обсяг наданих законом повноважень, які реалізуються в сфері переходу контролю над суб'єктами господарювання, сприймається як прогалина в кримінально-правовій охороні відносин, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності. Можливим варіантом усунення цієї прогалини могло б стати уточнення певної кваліфікуючої ознаки: у відповідних частинах статей 205-1, 206 КК України мова повинна йти про ті самі дії, вчинені, серед іншого, особою, яка надає публічні послуги, шляхом зловживання своїми повноваженнями. Водночас висловлюються міркування на користь узгодження кримінально-правового статусу нотаріуса як суб'єкта злочинів, передбачених статтями 358 і 365-2 КК України, з положеннями регулятивного законодавства, присвяченими державній реєстрації.

Відповідно до ст. 96-3 КК України вчинення злочинів, передбачених у статтях 205-1, 206 КК України, не віднесено до підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Водночас, ураховуючи, що вчинення цих злочинів безпосередньо пов'язане зі створенням та діяльністю юридичних осіб, і те, що відповідні делікти можуть вчинятись від імені та в інтересах таких юридичних осіб, а відповідні законодавчі зміни сприятимуть досягненню позитивних цілей кримінально-правової охорони відносин, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, пропонується розширити перелік підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб шляхом включення до такого переліку вказівки на злочини, передбачені статтями 205-1, 206 КК України.

Ключові слова: протиправне захоплення суб'єктів господарювання, «рейдерство», злиття і поглинання, кримінальна відповідальність, державна реєстрація, цілісний майновий комплекс, склад злочину, кримінально-правова кваліфікація, заходи кримінально-правового характеру.

SUMMARY

Tytarenko S.S. Criminal liability for illegal seizure of business entities. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for obtaining a scientific degree of a candidate of legal sciences (Doctor of Philosophy) under specialty – criminal law and criminology; criminal executive law (081 – Law). – Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, 2018. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, 2018.

The dissertation is devoted to consideration of the issues of criminal liability for unlawful seizure of business entities.

Analysis of normative and doctrinal approaches concerning manifestations of illegal seizure of business entities and ways to counteract it is conducted. The appropriateness of using generalized construction “unlawful seizure of the subject of economic activity” for the needs of counteracting economic and legal phenomenon under the common name “raidering” and the prospect of using the given terminological structure in official and doctrinal circulation is proved. Opinion on the need for special criminal law norms related to the unlawful seizure of business entities at the present stage of the market economy development in Ukraine is substantiated. At the same time, an emphasis is made on the need for a well-balanced improvement of the Criminal Code of Ukraine in this part – and by means of not a mechanical strengthening of criminal liability, but by a well thought-out (in particular, by referring to the clearly expressed blankness of dispositions of the relevant criminal law provisions) detailing of the criminal behavior limits.

Based on the results of learning materials of legislative activity, which accompanied the adoption of Articles 205-1, 206 of the Criminal Code of Ukraine, materials of their enforcement approbation, as well as doctrinal developments regarding the relevant group of economic crimes, it has been concluded that the above-mentioned criminal prohibitions most adequately reflect manifestations of criminal behavior, which are typical of the investigated phenomenon. A detailed criminal law analyses of crimes prescribed in Articles 205-1, 206 and 206-2 of the

Criminal Code of Ukraine is proposed. It has been established, among other things, that the main direct object of crimes, prescribed in Articles 205-1 and 206 of the Criminal Code of Ukraine is the legal relationship in the area of protection of economic entities from unlawful seizure, and more precisely, two groups of such legal relations: firstly, connected with a reaction to manifestations of a fictitious registration of a legal entity with the purpose of its further use to seize another legally established enterprise (*de jure* seizure takes place); and secondly, connected with the preservation of the regime of lawful management of the integral property complex of the business entity or its components. It is proposed to recognize legal relationship in the area of state protection of economic entities from unlawful seizure and other forms of unlawful interference in the course of their normal activities as the generic object of the analyzed crimes.

At the same time, taking into account the arguments presented in the dissertation on the artificiality and irrationality of the legislative approach regarding the introduction of an independent provision on the “corporate” type of fraud, it is proposed to exclude Art. 206-2 from the Criminal Code as a norm that, due to inappropriate casuistry (in the form of a combination of artificial duplication of features of fraud and the use of false documents) is a manifestation of excessive criminalization and, moreover, does not reflect the economic and legal specificity of the relevant unlawful conduct.

Scientific views on the comparison of foreign experience of legal assessment of cases of unfriendly takeover of business entities with domestic approaches to criminal law assessment of cases of unlawful seizure of economic entities have found further development in the work. Learning history and current state of the legal regulation of practices in corporate mergers and acquisitions in foreign countries with developed market economies has revealed a lack of socially dangerous “raider” manifestations, as well as reasons for the introduction of criminal liability for their commission. Sanctions imposed by the authorized bodies of the respective countries in the area of corporate relations are mainly of administrative and civil law nature and practices of hostile mergers and acquisitions have mostly economic background and are not

connected with the violation of law norms, especially those of criminal law. This fundamental difference in approaches to the legal assessment of offenses related to obtaining control over entities (companies) abroad and in Ukraine is due to fundamentally different state of national economies as well as different level of protection of economic agents. At the same time, under Ukrainian realities it is impossible to counter illegal seizure of entities as widespread systemic phenomenon only in the system of regulatory law coordinates, which serves as one of the arguments in favor of keeping legal grounds of criminal liability for such criminal behavior.

The work emphasizes justification of the separation of Art. 205-1 of the Criminal Code of Ukraine as generally special with respect to Art. 358 of the Criminal Code of Ukraine norms with a certain “anti-raider” potential. At the same time, in order to ensure change of the vector of law enforcement in the part of the criminal law assessment of the relevant registration abuses and taking into account the existence of a significant amount of warning provisions in the updated body of registration law of Ukraine, it is proposed to clarify the legislative description of the set of the crime, provided in Art. 205-1 of the Criminal Code of Ukraine, by refusing to construct it as a crime construction with alternative actions. Only willful submission of deliberately falsified documents (forms of documents), which are legally required for the state registration of such entity, for the state registration of the business entity, should be recognized as the relevant crime.

Taking into account the revealed defects connected with the legislative extension of the objective side of the crime set, described in Art. 206 of the Criminal Code of Ukraine, suggestions on harmonization of the description of the traditional types of counteraction to legitimate economic activity, on the one hand, and manifestations of unlawful seizure of the subject of economic activity, on the other, have been raised and argued. It has been established that, subject to the recognition of act provided for in Part 1 of Art. 206 of the Criminal Code of Ukraine, in the form of seizure of the integral property complex, its parts, buildings, structures, land, construction objects, other objects and the illegal termination or restriction of activity

on these objects and restriction of access to them as an alternative form of the objective side of this crime set, the use of the words “in the absence of extortion elements” after such structure should be considered false. Such legislative instruction is inappropriate, since sudden, intense seizure of integral property complex or its part objectively cannot be combined with signs of extortion in its mechanism and purpose of realization. Referring to the above mentioned, as well as in order to comply with the established rules of legislative technique, it is proposed to insert the structure “in the absence of extortion elements” in the disposition of Part 1 of Art. 206 of the Criminal Code of Ukraine after the words “or destruction of their property”, by marking such accordingly allocated structure with commas on both sides.

The cumbersome formulation “seizure of the integral property complex, its parts, buildings, structures, land, construction objects, other objects”, used in the disposition of Part 1 of Art. 206 of the Criminal Code of Ukraine also should be evaluated critically. Taking into account the fact that buildings, constructions, land etc. are already included (at the level of separate normative legal acts) in the universal concept of “integral property complex”, recalculation of such objects in the disposition of the said article of the Criminal Code is superfluous; such legislative approach is a manifestation of unjustified causality of criminal law provision. It is proposed to replace the given structure with a more concise and at the same time informative and equally effective in terms of enforcement: “seizure of the integral property complex or its part”.

The failure by the legislator to consider higher social danger of the unlawful behavior of persons who provide public services (primarily state registrars), given their specific status and the extent of the powers granted by law, which are implemented in the area of transition of control over economic entities, is perceived as a gap in the criminal law protection of relations connected to economic activity. One possible option for eliminating this gap would be to clarify a specific qualifying characteristic: in the relevant parts of Articles 205-1, 206 of the Criminal Code of Ukraine, it should be said about the same acts committed, inter alia, by a person who provides public services by abusing his powers. At the same time, arguments are

made in favor of harmonizing the criminal law status of a notary as a subject of crimes provided for in Articles 358 and 365-2 of the Criminal Code of Ukraine, with the provisions of regulatory law related to state registration.

Under Art. 96-3 of the Criminal Code of Ukraine, commission of crimes provided for in Articles 205-1, 206 of the Criminal Code of Ukraine, does not refer to the grounds for the application of criminal law measures against legal persons. At the same time, given that the commission of such crimes is directly related to the creation and activities of legal entities, and that relevant delicts may be committed on behalf and in the interests of such legal entities, and that relevant legislative changes will contribute to the achievement of the positive objectives of criminal law protection of relations, it is proposed to expand the list of grounds for the application of criminal law measures against legal entities by including indications of crimes, provided for in Articles 205-1, 206 of the Criminal Code of Ukraine in such list.

Key words: unlawful seizure of business entities, “raidering”, mergers and acquisitions, criminal liability, state registration, integral property complex, crime set, criminal law qualification, criminal law measures.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Титаренко С. С. «Рейдерство» в Україні та деяких зарубіжних країнах: компаративний погляд на економіко-правовий феномен. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016 р. № 5. С. 271–274. URL: http://www.pap.in.ua/5_2016/82.pdf.
2. Титаренко С. С. Соціально-економічні підстави відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2016. № 24. С. 134–138.
3. Титаренко С. С. Особливо кваліфікуючі ознаки «велика шкода» та «інші тяжкі наслідки» у складах злочинів, передбачених ч. 3 ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК. *Правові новели*. 2017. № 3. С. 152–158.
4. Титаренко С. Суб'єкти господарювання під охороною «антирейдерських» положень кримінального закону: реалії та перспективи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 3. С. 185–189.
5. Титаренко С. С. Аналіз санкцій статей 205-1, 206, 206-2 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4. С. 119–127.
6. Титаренко С. С. Протидія законній господарській діяльності: характеристика об'єктивних ознак складу злочину. *Азовські правові читання – 2017*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 28–29 квітня 2017 р. Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2017. С. 82–89.
7. Титаренко С. С. До питання про встановлення ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Северодонецьк, 19 травн. 2017 р.). Северодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2017. С. 378–382.
8. Дудоров О. О., Титаренко С. С. До питання про коректне кримінально-правове визначення захоплення суб'єктів господарювання (рейдерства). *Кримінальне право: традиції та новації*: матеріали III Міжнародного круглого столу, присвяченого вшануванню пам'яті видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса. 7–8 вересня 2017 р. Чернігів: Академія ДПтС, 2017. С. 95–97.
9. Титаренко С. С. Щодо змісту ознаки «цілісний майновий комплекс» у диспозиції ст. 206 КК. *Злочинність у глобалізованому світі*: матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених

(м. Харків, 12 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана і Б.М. Головкина. Харків: Право, 2017. С. 360–362.

10. Титаренко С. С. Про співвідношення злочинів, передбачених ст. 206 КК (в частині захоплення цілісного майнового комплексу) та ст. 341 КК України. *Кальміуські правові читання*: актуальні проблеми державного та муніципального управління: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (8–9 грудня 2017 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2017. С. 154–159.

11. Титаренко С.С. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб у разі вчинення протиправного поглинання або захоплення суб'єктів господарювання. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 24 лист. 2017 р. Одеса: ОДУВС, 2017. С. 192–194.

12. Титаренко С.С. Про ознаки суб'єктів рейдерських посягань. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 20–21 квітня 2018 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 79–82.

LIST OF PUBLICATIONS BY THE AUTHOR OF THE THESIS

1. Tytarenko S. S. “Raiding” in Ukraine and some foreign countries: a comparative view of the economic and legal phenomenon. *Comparative and analytical law*. 2016. № 5. PP. 271–274. URL: http://www.pap.in.ua/5_2016/82.pdf.
2. Tytarenko S. S. Socio-economic grounds of liability for the unlawful seizure of property of enterprises in Ukraine. *Scientific Herald of the International Humanitarian University. Jurisprudence series*. 2016. № 24. PP. 134–138.
3. Tytarenko S. S. Particularly qualifying elements “great damage” and “other grave consequences” in the sets of crimes envisaged in Part 3 of Art. 206 and Part 3 of Art. 206-2 of the Criminal Code. *Legal novels*. 2017. № 3. PP. 152–158.
4. Tytarenko S. Business entities under protection of “anti-raider” provisions of the criminal law: realities and prospects. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. №. 3. PP. 185–189.
5. Tytarenko S. S. Analysis of sanctions of Articles 205-1, 206, 206-2 of the Criminal Code of Ukraine. *Herald of Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*. 2017. №. 4. PP. 119–127.
6. Tytarenko S. S. Opposition to legal business activities: characteristics of objective evidence of crime set. *Azov Legal Readings – 2017: Materials of the International Scientific and Practical Conference, Berdyansk, April 28-29, 2017*. Berdyansk: Modem-1 LLC, 2017. PP. 82–89.
7. Tytarenko S. S. On the issue of establishing the elements of the objective side of the crime set, provided in Art. 205-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Actual questions of criminal law, process and forensics, improvement of judicial and law-enforcement systems: materials of the all Ukrainian scientific-practical conference (Severodonetsk, May 19, 2017)*. Severodonetsk: Lugansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, 2017. PP. 378–382.
8. Dudorov O. O., Tytarenko S. S. To the question of correct criminal-legal definition of capture of subjects of management (raid). *Criminal law: traditions and innovations: materials of the III International Round Table dedicated to commemorating the outstanding scientist, Hero of Ukraine, academician Volodymyr Volodymyrovych Stashys*. September 7-8, 2017, Chernihiv: Academy of DPS, 2017. PP. 95–97.
9. Tytarenko S. S. As to the meaning of the sign “integral property complex” in the disposition of Art. 206 of the Criminal Code. *Crime in the globalized world: Materials of XVI, all-Ukrainian. criminological conference for students, postgraduates and young scientists (Kharkiv, December 12, 2017) / General editing by A.P. Hetman and B.M. Golovkin*. Kharkiv: Law, 2017. P. 360–362.

10. Tytarenko S. S. On the correlation of crimes provided by Art. 206 of the Criminal Code (in terms of seizing the integral property complex) and Art. 341 of the Criminal Code of Ukraine. *Kalmius legal readings: actual problems of the state and municipal government: materials of international scientific and practical conference* (December 8-9, 2017). Mariupol: DonNUM, 2017. PP. 154–159.

11. Tytarenko S. S. Measures of a criminal law character concerning legal entities in case of committing illegal acquisition or seizure of economic entities. *Criminal Law and Criminological Measures Against Crime: Materials of all-Ukrainian. Scientific and practical conference. November 24, 2017* Odessa: ODUVS, 2017. PP. 192–194.

12. Tytarenko S. S. On the elements signs of subjects of raider attacks. *Legal reforms in Ukraine: realities of the present: materials of the international scientific and practical conference* (Kharkiv, April 20-21, 2018). Kharkiv: NGO “Association of Postgraduate Lawyers”, 2018. P. 79–82.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ПРОТИПРАВНЕ ЗАХОПЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН: ВИХІДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
1.1 Аналіз нормативних і доктринальних підходів щодо проявів протиправного захоплення суб'єктів господарювання та шляхів протидії їм.....	27
1.2 Зарубіжний досвід юридичної оцінки проявів недружнього поглинання суб'єктів господарювання.....	73
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 205, 206 ТА 206-2 КК УКРАЇНИ.....	93
2.1 Об'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України.....	93
2.2 Суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України.....	148
2.3 Кваліфікуючі ознаки складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України.....	163
Висновки до розділу 2.....	177
РОЗДІЛ 3. ОКРЕМІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПРОТИПРАВНЕ ЗАХОПЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	184
3.1 Покарання за злочини, передбачені статтями 205, 206 та 206-2 КК України.....	184
3.2 Інші заходи кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до осіб, які вчинили протиправне захоплення суб'єктів господарювання.....	201
Висновки до розділу 3.....	212
ВИСНОВКИ.....	215
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	222
ДОДАТКИ.....	249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Закон від 10 жовтня 2013 р. – Закон від 10 жовтня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»

Закон від 6 жовтня 2016 р. – Закон України від 6 жовтня 2016 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності»

Закон про ТОВ – Закон України від 6 лютого 2018 р. «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»

ВРУ – Верховна Рада України

ВСУ – Верховний Суд України

ВС – Верховний Суд

ГК – Господарський кодекс України

ГНЕУ – Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України

ЄДР – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КК – Кримінальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

МЮ – Міністерство юстиції України

НБУ – Національний банк України

НМДГ – неоподаткований мінімум доходів громадян

ЦК – Цивільний кодекс України

ЦМК – цілісний майновий комплекс

ППВСУ – Постанова Пленуму Верховного суду України

п. – пункт

ст. – стаття

тис. – тисяч

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

у т. ч. – у тому числі

ФОП – фізична особа – підприємець

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. Ст. 42 Конституції України гарантує кожному право на не заборонену законом підприємницьку діяльність, а ст. 6 Господарського кодексу України закріплює загальні принципи господарювання. Однак ці декларативні норми значною мірою нівелюються внаслідок поширених випадків протиправних захоплень вітчизняних суб'єктів господарювання, що чинить дестабілізуючий вплив на економічні відносини в країні. Будучи складним протиправним явищем, «рейдерство» пов'язане з низкою реальних загроз економічній безпеці, серед яких варто виокремити зростання рівня корумпованості і безробіття, монополізацію окремих сегментів ринку, втрату конкурентоспроможності, зниження виробництва, дискредитацію органів державної та місцевої влади, правоохоронних органів і судів, погіршення інвестиційного клімату, зниження рівня податкових надходжень, деформацію правової ідеології суспільства тощо.

Процеси злиття, приєднання, іншої зміни правового статусу суб'єктів господарювання традиційно регламентуються нормами цивільного і господарського законодавства України. В умовах цивілізованої ринкової економіки періодична зміна власників комерційних організацій є нормальним, загальноприйнятним механізмом регулювання відносин між учасниками ринку. Водночас в економічних реаліях сучасної України межа між, з одного боку, неналежною реалізацією суб'єктом господарювання своїх прав і обов'язків, та, з іншого, вчиненням кримінально караних діянь є розмитою. Адже наразі здебільшого йдеться не про примітивні способи отримання чужого майна (на кшталт фізичного усунення керівника підприємства) – їм на зміну прийшли переважно ненасильницькі протиправні дії, пов'язані зі штучним банкрутством юридичних осіб, заволодінням їхнім майном шляхом використання підроблених документів, використанням фіктивних нотаріальних послуг і незаконних реєстраційних дій, винесенням судами неправосудних рішень тощо. Окреслені негативні процеси зумовили появу в науковому і діловому обігу,

зокрема, таких понять, як «рейдерство», «захоплення підприємств», «корпоративний шантаж», «корпоративна війна», нормативне визначення яких відсутнє. За своїм юридичним змістом і властивими цьому явищу рисами протиправне захоплення суб'єктів господарювання означає суспільно небезпечну поведінку, яка полягає в ретельно підготовленому, організованому та ззовні правильно оформленому заволодінні суб'єктом господарювання.

Наукове осмислення окремих кримінально-правових аспектів «рейдерства» здійснювалось такими вітчизняними авторами, як М.О. Акімов, Н.О. Антонюк, М.Г. Арманов, С.В. Бабанін, О.З. Гладун, Б.М. Грек, О.А. Гринишин, Н.О. Гуторова, Л.М. Демидова, Д.О. Калмиков, С.В. Калмикова, О.Г. Кальман, Е.М. Кісілюк, В.М. Куц, О.М. Литвак, В.Р. Мойсик, А.М. Орлеан, Р.А. Панасенко, І.В. Пилипенко, О.В. Процюк, А.М. Ришелюк, Л.М. Скора, О.Р. Слотило, Ю.В. Шуляк та ін.

Попри наявність зростаючої кількості робіт, присвячених причинам виникнення та способам (здебільшого організаційно-правовим) протидії протиправним захопленням суб'єктів господарювання, зокрема циклів статей Н.М. Грищенко, І.М. Федулової, Я.І. Соловія, а також кандидатської дисертації В.Б. Дацюка «Криміногенні процеси у сфері корпоративних відносин: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (м. Київ, 2015), у вітчизняній юридичній літературі спостерігається брак монографічних досліджень, в яких би комплексно (з позицій поєднання здобутків кримінально-правової доктрини та з урахуванням поглибленого аналізу положень регулятивного законодавства) аналізувався спектр проблем у частині кримінально-правового реагування на системні прояви протиправного захоплення суб'єктів господарювання. Очевидною є необхідність переходу від фрагментарних досліджень до комплексного наукового осмислення проблемних питань кримінальної відповідальності за злочинні діяння, які є проявами згаданого феномену та суспільна небезпека яких здебільшого визначається посяганням не на власність, а на встановлений порядок здійснення господарської діяльності окремими її суб'єктами. Крім цього, поглибленого

дослідження потребують запроваджені протягом останніх років спеціальні «анти-рейдерські» кримінально-правові заборони, формулювання яких відзначаються громіздкістю, перевантажені бланкетними ознаками і позбавлені визначеності, потрібної в аспекті забезпечення єдності правозастосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до комплексної теми наукових досліджень кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів», що є складовою загальнофакультетської програми науково-дослідної роботи, зареєстрованої у Державному реєстрі № 0111U005052. Тема дисертації також відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженим постановою загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р. (напрямок: «Теоретичні та практичні проблеми боротьби зі злочинами у сфері господарської діяльності»).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертації полягає у виокремленні формально-змістовних ознак протиправного захоплення суб'єктів господарювання в Україні як складного, багатовимірного економіко-правового феномену та в поєднаному з цим дослідженні норм КК України, що найбільш адекватно відображають вказаний феномен, і виробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідних кримінально-правових заборон.

Реалізація поставленої мети дослідження потребує розв'язання таких задач:

– висвітлити існуючі нормативні та доктринальні підходи щодо визначення та класифікації проявів протиправного захоплення суб'єктів господарювання, а також охарактеризувати основні напрями протидії «рейдерству»;

– з'ясувати стан правового регулювання проявів недружнього поглинання суб'єктів господарювання за законодавством окремих зарубіжних країн, порівнявши зарубіжний досвід у цій сфері з вітчизняним;

– проаналізувати об’єктивні та суб’єктивні ознаки основних, кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України, а також розкрити проблемні питання їх співвідношення із суміжними складами злочинів;

– дослідити покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, що можуть застосовуватись до осіб, які вчинили протиправне захоплення суб’єктів господарювання;

– на підставі проведеного дослідження сформулювати пропозиції щодо вдосконалення КК України.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, які складаються у зв’язку з кримінально-правовою охороною порядку здійснення господарської діяльності.

Предметом дослідження виступає кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб’єктів господарювання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та задач дисертаційного дослідження були використані такі загальні і спеціальні методи наукового пізнання: *формально-догматичного аналізу* – для з’ясування змісту окремих термінів і термінологічних словосполучень, вжитих у досліджуваних кримінально-правових нормах та в доктринальному обігу (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); *історико-правовий* – для виявлення історичних передумов, основних проявів та змін у феномені «рейдерства» у світі протягом ХХ століття, а також упродовж сучасного періоду незалежності України (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* – для зіставлення норм вітчизняного законодавства у сфері протидії незаконному захопленню суб’єктів господарювання з релевантними положеннями іноземного права (підрозділ 1.2); *системно-структурний і метод системного аналізу* – для вивчення ознак основних і кваліфікованих складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206, 206-2 КК, а також для визначення критеріїв їх відмежування від складів суміжних посягань (розділи 2, 3); *моделювання* – для вироблення пропозицій, спрямованих на удосконалення редакцій досліджуваних кримінально-правових заборон (розділи 2, 3, висновки).

Нормативну базу дисертації складають Конституція України, Кримінальний, Господарський і Цивільний кодекси України, закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності», інші акти регулятивного законодавства, а також нормативно-правові акти окремих зарубіжних країн.

Емпіричну базу дисертації становить: статистична інформація МВС та Верховного Суду України за період 2013–2017 рр. щодо кількості злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена статтями 205-1, 206, 206-2 КК; результати вивчення й узагальнення судової практики (22 справи відповідної категорії, за якими винесено обвинувальні вироки).

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням проблем кримінальної відповідальності за протиправне захоплення суб'єктів господарювання. У роботі обґрунтовано та сформульовано положення і висновки, які є новими для науки кримінального права або наділені істотними ознаками новизни та які виносяться на захист:

вперше:

– обґрунтовано положення про доречність використання для потреб протидії відповідному економіко-правовому феномену узагальненої конструкції «протиправне захоплення суб'єкта господарювання», перспективність використання цього термінологічного звороту в офіційному та доктринальному обігу; визначено коло тих кримінально-правових заборон, які найбільш адекватно відображають властиві цьому явищу прояви злочинної поведінки;

– з метою забезпечити зміну вектору правозастосування в частині кримінально-правової оцінки відповідних реєстраційних зловживань та з урахуванням існування в оновленому реєстраційному законодавстві України значної кількості попереджувальних за своєю спрямованістю положень

запропоновано уточнити законодавче описання складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України, шляхом відмови від конструювання його як складу злочину з альтернативними діями;

– з урахуванням з'ясованих вад, пов'язаних із законодавчим розширенням об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 206 КК України, висунуто та аргументовано пропозиції щодо узгодження описання традиційних різновидів протидії законній господарській діяльності, з одного боку, та проявів протиправного захоплення суб'єкта господарювання, з іншого;

– встановлено, що запровадження кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації стало проявом «надмірної криміналізації», яка до того ж не відображає господарсько-правову специфіку відповідної протиправної поведінки, у зв'язку з чим запропоновано виключити ст. 206-2 з КК України;

удосконалено:

– науковий підхід до розуміння основних безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених статтями 205-1 і 206 КК України, як правовідносин у сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення, пов'язаних із: 1) реагуванням на прояви фіктивної реєстрації юридичної особи з метою її подальшого використання для захоплення іншого, легально створеного підприємства (відбувається *de jure* захоплення); 2) із збереженням режиму правомірного управління цілісним майновим комплексом суб'єкта господарювання чи його складових;

– аргументи на користь узгодження кримінально-правового статусу нотаріуса як суб'єкта злочинів, передбачених статтями 358 і 365-2 КК України, з положеннями законодавства, присвяченими державній реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, а також речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;

– доктринальні підходи щодо: розуміння протидії законній господарській діяльності як злочину з усічено-матеріальним складом; тлумачення особливо кваліфікуючої ознаки «велика шкода» (ч. 3 ст. 206 КК України) та оптимізації її

законодавчого позначення;

– положення про доцільність віднесення злочинів, передбачених статтями 205-1 і 206 КК, до підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб;

положення про доцільність: скасування так званої загальної конфіскації майна; поліпшення законодавчої регламентації спеціальної конфіскації;

дістали подальшого розвитку:

– наукові погляди в частині порівняння зарубіжного досвіду юридичної оцінки проявів недружнього поглинання суб'єктів господарювання з вітчизняними підходами щодо кримінально-правової оцінки випадків протиправного захоплення суб'єктів господарювання;

– положення про доцільність існування самостійних законодавчих підстав кримінальної відповідальності за протиправне захоплення суб'єкта господарювання і, зокрема, виправданість виокремлення ст. 205-1 КК України як загалом спеціальної щодо ст. 358 КК України норми з певним «анти-рейдерським» потенціалом;

– доктринальні напрацювання щодо відмежування протидії законній господарській діяльності від складів злочинів, передбачених статтями 197-1, 189 і 355 КК України, а також щодо співвідношення складів злочинів «шахрайство» і «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації»;

– наукова ідея відмови від вичерпного переліку діянь, які утворюють пособництво у злочині.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані в процесі дослідження висновки та пропозиції можуть бути використані:

– у *правотворчій діяльності* – при вдосконаленні норм КК України;

– у *правозастосовній діяльності* – при підготовці методичних рекомендацій щодо розслідування та кваліфікації правоохоронними органами України злочинів, які містять ознаки протиправного захоплення суб'єктів господарювання (акт прокуратури Донецької області від 28 лютого 2018 р.; акт

Головного управління Національної поліції України в Донецькій області від 23 березня 2018 р.; акт Донецької обласної державної адміністрації від 30 березня 2018 р.), а також під час розробки органами державної влади заходів, спрямованих на попередження випадків протиправного захоплення суб'єктів господарювання (розпорядження голови Донецької обласної державної адміністрації, керівника Донецької обласної військово-цивільної адміністрації від 27 грудня 2017 р. № 1771/5-17 «Про утворення робочої групи з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств в Донецькій області»);

– у навчальному процесі – під час підготовки окремих розділів підручників та навчальних посібників, присвячених питанням кримінально-правової характеристики злочинів у сфері господарської діяльності (акт Запорізького національного університету від 9 лютого 2018 р.; акт Донецького державного університету управління від 3 березня 2016 р.; акт Бердянського державного педагогічного університету від 8 лютого 2018 р.), а також під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Особлива частина», «Кримінологія», «Злочини у сфері господарської діяльності».

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Ідеї, що належать співавтору публікації за темою дисертації, здобувачем не використовувались. В опублікованій у співавторстві з О.О. Дудоровим праці особистим внеском здобувача є теоретичні розробки щодо доречності використання для потреб протидії досліджуваному економіко-правовому феномену узагальненої конструкції «протиправне захоплення суб'єкта господарювання».

Апробація результатів дисертації. Дисертація доповідалась та обговорювалась на розширеному засіданні кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, схвалена і рекомендована до захисту (протокол від 30 травня 2018 р.). Основні положення і висновки дисертації були оприлюднені на: міжнародних наукових конференціях «Азовські правові читання – 2017» (м. Бердянськ, 2017 р.), «Злочинність у

глобалізованому світі» (м. Харків, 2017 р.), «Кальміуські правові читання» (м. Маріуполь, 2017 р.) та «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (м. Харків, 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем» (м. Сєверодонецьк, 2017 р.); III Міжнародному круглому столі, присвяченому вшануванню пам'яті видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса (м. Чернігів, 2017 р.). Апробацію результатів дослідження дисертантом здійснено також у складі робочої групи з питань протидії протиправному захопленню підприємств у Донецькій області.

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційної роботи викладено у дванадцяти наукових публікаціях, з яких чотири – статті у наукових фахових юридичних виданнях України, одна – стаття в іноземному юридичному виданні, сім – тези доповідей на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ 1

ПРОТИПРАВНЕ ЗАХОПЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН: ВИХІДНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Аналіз нормативних і доктринальних підходів щодо проявів протиправного захоплення суб'єктів господарювання та шляхів протидії їм

У межах цього підрозділу плануємо передусім дослідити понятійний апарат, який використовується в економічних та юридичних науках для позначення процесів захоплення суб'єктів господарювання. Спробуємо також виокремити кримінально-правову складову «рейдерського» феномену. Задля цього будуть, зокрема, опрацьовані висловлені в кримінально-правовій доктрині підходи до оцінки законотворчої діяльності у відповідному напрямі з урахуванням внесення «анти-рейдерських» змін у КК в 2013 р. (включення статей 205-1 і 206-2 КК) і в 2016 р. (оновлення редакцій статей 206, 358, 365-2 КК).

Процеси розбудови ринкової економіки, що з різним ступенем інтенсивності та складності відбуваються в Україні протягом усього періоду її незалежності, безпосередньо впливають на процеси консолідації капіталу, які, своєю чергою, знаходять свій прояв в угодах про злиття і поглинання комерційних організацій. Недостатня увага з боку держави до проблем правового регулювання злиттів і поглинань, а також до пов'язаного з ними режиму охорони права власності учасників господарських відносин призводить до порушення прав та інтересів окремих суб'єктів господарської діяльності. Не в останню чергу тут йдеться саме про «рейдерство», яке знаходить свій прояв у незаконному захопленні контролю над суб'єктами господарювання, зазвичай поєднаному із захопленням належного їм майна. Суспільна небезпека відповідних злочинних посягань обумовлена, поміж іншого, тим, що вони мають дестабілізуючий вплив на стан економічної діяльності, призводять до

значного погіршення кримінологічної обстановки в країні і завдають шкоди розвитку підприємницької активності населення [202, с. 134].

М.І. Панов слушно констатує, що в сучасних умовах соціального та економічного життя України склалась, функціонує та розвивається система ринкової економіки, визначальне місце в якій належить товарно-грошовим відносинам. Цьому виду економіки, на відміну від адміністративно-командної, властиве саморегулювання соціально-економічних процесів і відносин через механізм попиту і пропозиції, ціни, конкуренції, що об'єктивно складаються у відносинах між суб'єктами господарювання [147, с. 421]. Водночас цілком очевидно, що будь-яка економічна модель, у т. ч. ринкова і, тим більше, така, що не досягла високого (досконалого) рівня свого розвитку, має низку вад. У цьому контексті проблематика «рейдерства» як специфічного дисфункціонального феномену в економіці виступає одним із проявів еволюції ринкових (капіталістичних відносин). Захоплення чужого бізнесу в сукупному значенні цього поняття по суті в протиправний спосіб підміняє легальні конкурентні механізми поглинання (отримання контролю) над іншими учасниками ринку. Ознайомлення із зухвалими реаліями «рейдерських» атак в Україні, в яких держава часто стає всього лише пасивним спостерігачем, наштовхує на сумний висновок про апробацію тут відомої концепції природного добору: виживають найсильніші та найзухваліші «гравці» на ринку. При цьому якщо на Заході конкурента боротьба відбувається в більш-менш чітких нормативних межах і за неухильного контролю з боку держави (див. про це підрозділ 1.2 дисертації), то в сьогоdnішній Україні ці правила поки що належним чином не вибудовані та, як наслідок, здебільшого спрацьовує право сильного, а не право того, на чиєму боці закон.

В Україні «рейдерство» здебільшого набуває ознак системної злочинної діяльності та полягає у грубому, *de facto* незаконному відбиранні активів у ефективних (успішних) компаній шляхом незаконного встановлення контролю над ними. Протиправне захоплення суб'єктів господарювання не лише дестабілізує процеси розбудови ринкових відносин, а й безпосередньо загрожує

її національній безпеці в разі здійснення «рейдерських» захоплень підприємств, діяльність яких пов'язана з вирішенням стратегічних для держави питань, передусім таких, як розвиток промисловості, капітальне будівництво, валютні операції, зовнішньоекономічні відносини та інвестиційний клімат тощо¹.

Варто визнати, що запропоновані в юридичній літературі підходи до визначення «рейдерства», як буде показано далі, є різними, наповнюють це поняття відмінним змістом і врешті-решт нашттовують на думку про неможливість формування єдиної системи чітких наукових «координат» щодо дефініції цього економіко-правового феномену. На цьому фоні більш прийнятним, принаймні для наукового обігу, видається поняття «захоплення суб'єктів господарювання», яке, незважаючи на висвітлені нижче відмітні риси, буде використовуватись як синонім «рейдерства» в межах дисертаційного дослідження. Власне ж термін «рейдерство» з урахуванням його змістовної умовності та відсутності в нормативному кримінально-правовому обігу братиметься в лапки.

Аналіз результатів розслідування кримінальних справ, порушених за фактом протиправних захоплень підприємств, дозволив О.М. Юрченку виявити основні причини, які обумовлюють поширення «рейдерства» в Україні: 1) невідокремленість бізнесу від політики; 2) недосконалість судової влади та корумпованість органів виконавчої влади; 3) очевидна слабкість (нерозвиненість) вітчизняної правової системи; 4) правовий нігілізм, який сформувався у суспільстві, недостатнє висвітлення у ЗМІ проблем, пов'язаних із «рейдерством», а також відсутність активної позиції громадянського суспільства на протидію йому [240, с. 82, 85].

Тут варто навести висловлювання Н.О. Лопашенко (щоправда, десятирічної давності) про те, що деякі форми девіантної поведінки суб'єктів господарювання та (або) їх представників у межах «рейдерства» стали

¹ Не варто забувати і про негативний вплив «рейдерства» на соціально-економічні відносини, адже тут безпосередньо зачіпаються інтереси не лише конкретних осіб, включаючи власників, а й широкого кола осіб, соціальна захищеність яких істотно знижується внаслідок скорочення робочих місць, позбавлення можливості користуватись товарами і послугами, виробленими на захопленому підприємстві.

настільки суспільно небезпечними, що вимагають застосування найсуворіших кримінально-правових заходів відповідальності. Спостерігається «замкнуте коло» для кримінальної правотворчості, що залежить від правотворчості цивільної. Учений вважає, що цивільне законодавство, умовно кажучи, не хоче, а кримінальне не може відповідним чином регламентувати рейдерську діяльність [120, с. 9]. Уточню, що згадане «замкнуте коло» в Україні частково розірване за рахунок включення в КК низки спеціальних «анти-рейдерських» приписів; до того ж згадане «коло» є набагато ширшим за позначене Н.О. Лопашенко, оскільки охоплює, поміж іншого, релевантні положення господарського та адміністративного (в частині нормативної регламентації порядку державної реєстрації суб'єктів господарювання) законодавства.

Як небезпідставно підкреслюють Б.М. Грек та Т.Б. Грек, останнім часом терміни «рейдерство» і суміжне з ним «грінмейл» (позначає легальні форми корпоративного шантажу), які ще донедавна були маловідомими широкому загалу, почали активно вживатись у лексиконі підприємців, державних діячів, вчених та журналістів. Така підвищена увага пояснюється тим, що за своїм рівнем суспільної небезпеки «рейдерство» переважає інші види злочинів аналогічної спрямованості. Отримавши в Україні значне поширення, воно сьогодні реально загрожує економічній безпеці держави [38, с. 30].

Заслуговує на увагу позиція В.М. Куца та М.Г. Арманова, згідно з якою серйозною перешкодою на шляху визнання «рейдерства» окремим злочином є те, що його неможливо уявити як окреме діяння. «Рейдерство» – це послідовність певних діянь, які у своїй сукупності можна вважати негативним соціально-економічним явищем. Подібну систему злочинних діянь, спрямованих на отримання надприбутків, є підстави віднести до проявів так званих злочинних технологій збагачення, які утворюють комплекс взаємопов'язаних злочинів, вчинюваних організованими злочинними групами з метою отримання матеріальної вигоди з використанням легальних форм господарювання [113, с. 130]. Хоча із запропонованим кримінологічним за своєю суттю визначенням аналізованого поняття можна погодитись лише

частково, водночас відзначу, що мені імponує зворот «злочинна технологія збагачення» в контексті позначення «рейдерства» як складного явища та одночасно процесу реалізації певного комплексу протиправних діянь. Дійсно, тут спостерігається певною мірою унікальна, постійно змінювана технологія незаконного збагачення, технологія прибуткового «паразиткування» на представниках легальних секторів вітчизняної економіки.

Приєднуюсь до висловленої О.З. Гладуном думки про те, що визначальною особливістю «рейдерських» дій є те, що кожна з них окремо не виглядає, на перший погляд, як частина системи взаємопов'язаних суспільно небезпечних діянь – винна сторона надає таким діям вигляду звичайного господарського конфлікту. Якщо ж потерпіла сторона звертається до правоохоронних органів або в суд, то найчастіше їй важко або взагалі неможливо обґрунтувати свою позицію про те, що вона потерпає від протиправних дій іншої сторони [130, с. 106].

Симптоматичною є та обставина, що Законом від 6 жовтня 2016 р. були внесені чергові «анти-рейдерські» зміни до деяких нормативних актів, зокрема, до ЦК, КУпАП, інших законів України – «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Передбачалось, що ухвалені зміни забезпечать захист права власності (перш за все юридичних осіб), економічних інтересів громадян та інвесторів, а також зменшення ризиків незаконного заволодіння майном [25, с. 59]. Законом від 6 жовтня 2016 р. також були внесені зміни до у КК у частині конкретизації та посилення (вкотре) кримінальної відповідальності за прояви незаконного захоплення суб'єктів господарювання чи їхнього майна. Водночас, незважаючи на деякі позитивні результати від ухвалених змін, які були помітні вже протягом першого року дії згаданого Закону, доводиться визнати фрагментарність, безсистемність нормативних кроків на шляху протидії «рейдерству». Сьогодні в Україні бракує системного концептуального бачення

проблеми захоплення суб'єктів господарювання, його проявів і, відповідно, шляхів протидії, причому не лише засобами кримінального права.

У стислому форматі можна запропонувати хронологію розвитку «рейдерства» як явища за період незалежності України. Перший етап відбувся на початку 90-х років минулого століття, коли паралельно з розпадом Радянського Союзу відбулось руйнування планової економічної моделі, розпочався болісний і тривалий етап формування інституту приватної власності, а також стартував процес перерозподілу капіталу. Другий етап збігся з другою половиною 90-х років. На хвилі приватизації, залогових аукціонів, появи бізнесменів нової формації зі значними фінансовими ресурсами «рейдерство» поступово перетворилось на високоприбутковий бізнес із рівнем доходності до 1000%. Третій етап (припав на 2000–2008 рр.) характеризувався поступовою зміною «обличчя» «рейдерських» захоплень – від відверто силових сценаріїв захоплення цілісних майнових комплексів (окремих активів) поступово до більш «цивілізованих» форм корпоративних захоплень – таких, що поєднані з ретельно спланованим обманом, махінаціями, підробкою документації, налагодженням корупційних зав'язків із уповноваженими представниками органів влади. Варто погодитись із спостереженням О.М. Литвака та І.М. Кучеренко про те, що термін «рейдерство» почали найбільш активно використовувати в Україні саме на початку 2000-х рр., коли завершилися процеси сертифікатної приватизації [117, с. 42.]. Четвертий етап вітчизняної еволюції «рейдерства» припадає на 2008–2013 рр., коли масштабні негативні наслідки світової фінансової кризи, у т. ч. девальвація гривні та недостатність обігових коштів і кредитних ресурсів, призвели до нового сплеску випадків перерозподілу комерційної власності, нерідко за допомогою насильницьких захоплень.

Після перемоги Революції Гідності у лютому 2014 р. інтенсивність «рейдерських» атак спочатку спала, що відповідало періоду політичної, соціальної та економічної дестабілізації, однак знову почала зростати у 2015 р. під новими «прапорами» та за участі нових «рейдерських» груп. Показово, що

захоплення підприємств у цей, умовно п'ятий, період відбувалось на фоні гострого протистояння фінансово-промислових груп, які входили до сфер впливу попереднього та нового політичного керівництва держави.

Нарешті сучасний, уже шостий, етап, який, будемо вважати, стартував восени 2016 р. і продовжується понині, характеризується новими формами «рейдерських» зловживань, які відображають, з одного боку, способи реагування «рейдерів» на посилені державою заходи в частині нормативної регламентації реєстрації (перереєстрації) юридичних осіб, а, з іншого, активізацією «рейдерських» посягань в аграрному секторі національної економіки, спрямованих у першу чергу на незаконну зміну власників, заволодіння матеріальними цінностями, що належать сільгоспвиробникам, зокрема, ще не зібраними врожаями [204, с. 186]¹.

За результатами опрацювання значної кількості інформаційних та наукових джерел, присвячених правовим та економічним проблемам «рейдерства», можу також відзначити певні періоди зростання суспільної та фахової уваги до цієї проблематики. Такі «сплески» актуальності досліджуваного феномену спостерігались у 2006–2007, 2012–2013 та 2016–2017 рр. Показово, що саме в ці періоди відбувалась і помітна активізація правотворчої роботи, спрямованої на створення нормативних механізмів протидії незаконному захопленню суб'єктів господарювання.

Ознайомлення з історією трансформації «рейдерства» як системного феномену вітчизняної економіки за період незалежності спонукає відтворити раціональне судження А.М. Орлеана та Р.Н. Дурдієва про те, що описати всі дії, які утворюють протиправне захоплення підприємства, одним терміном «рейдерство» неможливо. Адже вони за своєю суттю є абсолютно різними, а в умовах сьогодення відсутні будь-які гарантії того, що в найближчому майбутньому «рейдери» не винайдуть нові протиправні механізми своїх атак.

¹ Наприклад, за підрахунками фахівців, протягом 2017 р. «рейдерами» було здійснено приблизно 70 спроб заволодіння майном агрофірм. Через це уряд і МЮ вдалися до рішучих адміністративних заходів – були створені «анти-рейдерські» аграрні штаби при обласних державних адміністраціях, а також запроваджені механізми онлайн-реєстрації договорів оренди земель і забезпечення автоматичної взаємодії реєстрів МЮ та Державного земельного кадастру [105].

Усі їх поєднує одне – суспільно небезпечні наслідки у вигляді встановлення контролю над захопленою юридичною особою чи її активами [145, с. 87].

Наступні рядки будуть присвячені аналізу висловлених в економічній та юридичній науках підходів до визначення «рейдерства» та властивих йому ознак. Тут варто згадати про поняття «економічна безпека», яке позначає одну з фундаментальних складових ефективного функціонування підприємства, реалізації комерційних завдань і цілей. О.А. Бурбело з цього приводу констатує, що в процесі діяльності кожний суб'єкт господарювання стикається з питаннями забезпечення безпеки бізнесу, проблемами нейтралізації загроз на шляху свого функціонування й розвитку. «Рейдерство» і є однією з таких загроз. Об'єктом «рейдерської» атаки може стати будь-яке підприємство, що володіє цінними активами, стійкою позицією на ринку, відзначається високою рентабельністю та конкурентоспроможністю [20, с. 221, 225].

Ураховуючи, що «рейдерство» є *a priori* економічним, а вже потім правовим феноменом, щодо якого норми права виконують регулятивну та охоронну функції, почну з аналізу дефініцій, запропонованих на сторінках економічної літератури. Зокрема, на думку Ю.В. Біляка «рейдерство» позначає професійну діяльність з управління корпоративними конфліктами з метою отримання можливості розпоряджатись підприємством, включаючи її бізнес, активи, потенціал тощо, або в цілях отримання від компанії матеріальної вигоди на позаекономічних підставах без встановлення контролю. При цьому пропонуються виділяти такі види корпоративних конфліктів: між акціонерами (групами акціонерів); між новим власником і персоналом; між менеджментом і персоналом, всередині менеджменту; між власниками і менеджментом; інші конфлікти, у т. ч. конфлікти щодо власності; викликані відчуженням акцій (часток) і т.д. [16, с. 43].

Своєю чергою, К.А. Мамонов та В.А. Величко інтерпретують «рейдерство» як суто економічне явище, що охоплює систему дій, спрямованих на захоплення підприємств, об'єктів нерухомості, корпоративних прав, інтелектуальної власності проти волі їх власників, які реалізуються через

інструменти і механізми протиправного характеру групами зацікавлених осіб для забезпечення повного управління об'єктами чи їх активами [122, с. 81]. При цьому серед ключових факторів уразливості суб'єктів господарювання перед «рейдерським» захопленням економічна наука визнає: 1) вибір організаційно-правової форми юридичної особи; 2) фактично здійснюваний вид економічної діяльності суб'єкта господарювання [231, с. 16].

Наведені позиції здебільшого орієнтують на небезпечну для економічних відносин природу «рейдерства». Позитивно сприймаються й посилання економістів на принципову відмінність поняття «рейдерства» від інших часто змішуваних із ним понять – недружнє поглинання, силове та кримінальне захоплення, корпоративний рейд тощо. Також варто погодитись із тезою про те, що корпоративні конфлікти, які не завжди ототожнюються з «рейдерством», можуть мати місце на різних рівнях управління та характеризуватись різним суб'єктним складом¹.

Переходячи до висвітлення розроблених у правовій науці підходів до визначення досліджуваного феномену, зазначу, що більшість вітчизняних науковців підкреслюють напівкримінальний чи відверто кримінальний характер «рейдерства», головною ознакою якого є злочинне порушення норм законодавства, застосування тих чи інших шахрайських методів заволодіння активами суб'єктів господарювання. Так, стверджується, що «рейдерство» – це незаконне захоплення підприємств без згоди їх акціонерів, метою якого є отримання контролю над ліквідними активами підприємства за максимально низькою ціною, як правило з метою їхнього подальшого продажу. Силкові дії застосовуються як доповнення і забезпечення юридичних заходів, що дають рейдерам можливість забезпечити контроль над захопленим суб'єктом господарювання [107, с. 6, 10.].

¹ До слова, постановою президії ВАК України від 2 липня 2008 р. № 66-08/6 було затверджено Паспорт спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності (економічні науки), відповідно до якого одним із напрямів досліджень у межах цієї спеціальності визнано діяльність служб безпеки суб'єктів господарювання щодо розв'язання корпоративних конфліктів, запобігання протиправному поглинанню та «рейдерству». Звертає на себе увагу неототожнення понять «протиправне поглинання» та «рейдерство», на відміну від їх *de facto* ототожнення в юридичних джерелах.

Доводиться констатувати, що центральне для позначення відповідного виду протиправної діяльності поняття «рейдерство» у вітчизняному законодавстві зустрічається вкрай рідко і переважно на рівні підзаконних актів. Так, Указом Президента України від 12 лютого 2007 р. № 103/2007 «Про заходи щодо посилення захисту права власності» на КМУ за участі ВСУ та Генеральної прокуратури України для забезпечення захисту прав та законних інтересів акціонерів при вирішенні корпоративних конфліктів покладалось завдання проаналізувати факти «рейдерства» та за результатами аналізу, з урахуванням міжнародного досвіду вирішення подібних питань, внести в установленому порядку на розгляд ВРУ проекти законодавчих актів, зокрема, щодо: встановлення кримінальної відповідальності за «рейдерство»; інформування акціонерів товариства про участь товариства у корпоративному конфлікті. Поставлені завдання, на жаль, виконані не були, так само як і не було запропоноване офіційне визначення чи принаймні роз'яснення поняття «рейдерства». Згодом, у тексті постанови КМУ від 1 березня 2007 р. № 316 «Про схвалення Декларації цілей і завдань бюджету на 2008 рік» одним із шляхів забезпечення ефективності та прозорості приватизації державного майна, продажу земель державної власності проголошувалось створення надійної системи протидії відчуженню державного майна та корпоративних прав поза процесами приватизації, усунення прогалин у законодавстві, що використовуються під час протиправних захоплень підприємств («рейдерство»). Проте знову ж далі декларативних формулювань справа не пішла.

13 березня 2007 р. у ВРУ був зареєстрований проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств («рейдерство»)». Цим документом пропонувалось, поміж іншого, доповнити КК ст. 224-1 «Захоплення підприємства – «рейдерство». Останнім визнавалось замовлення та (або) організація нападу на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення, що потягло порушення його нормальної роботи, а так

само напад на підприємство, установу, організацію, з метою його захоплення, вчинене організованою групою («рейдерство»). Пропоноване місце розташування такої «анти-рейдерської» заборони (після ст. 224 КК «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів» і перед колишньою ст. 225 КК «Обман покупців та замовників») навряд чи було вдалим. Якщо керуватись усталеним правилом законодавчої техніки в частині розташування нових заборон після діючих і при цьому найбільш змістовно близьких норм КК, то авторів законопроекту можна було «виправдати» хіба що їх прагненням підкреслити суспільну небезпеку діяння у вигляді порушення обігу недержавних цінних паперів, а звідси й нормальної господарської діяльності акціонерних товариств. Водночас подібне пояснення видається непереконливим, адже текст диспозиції пропонованої новели вказував швидше на ознаки такого собі «корпоративного розбою», ніж на складні високоінтелектуальні махінації з недержавними цінними паперами¹.

Пізніше, Указом Президента України «Про посилення протидії «рейдерству» від 19 березня 2014 р. № 313/2014 тимчасово виконуючому повноваження Глави Адміністрації Президента України було доручено забезпечити: 1) збирання, аналіз та узагальнення інформації про факти порушення законодавства, пов'язані з протиправним поглинанням та захопленням суб'єктів господарювання, позбавленням права власності, використанням судів для «рейдерства», а також про заходи, що вживаються уповноваженими органами для протидії таким порушенням; 2) підготовку пропозицій щодо вдосконалення механізмів протидії «рейдерству» та посилення захисту права власності. Результати виконання покладених цим Указом доручень наразі невідомі (як і подібного та згаданого вище Указу Президента України 2007 р.).

Законом України від 10 жовтня 2013 р. КК було доповнено двома нормами, покликаними захищати суб'єктів господарювання від спроб

¹ Всі три згадані вище документи були ухвалені протягом 2007 р.; це свідчить про те, що проблематика «рейдерства» гостро стояла на порядку денному центральних органів державної влади ще понад десять років тому, залишаючись не менш актуальною й понині.

протиправного захоплення, – ст. 205-1 і ст. 206-2 КК. З урахуванням цього і викладених вище міркувань про суть «рейдерства» дещо нелогічною виглядає позиція Д.О. Калмикова, який кримінально-правову характеристику «рейдерства» в одній з колективних праць обмежує аналізом лише ст. 206-2 КК [139, с. 293]. Видається, що, наприклад, оновлена редакція ст. 206 КК (у частині визнання злочином захоплення ЦМК чи його частин) змістовно є навіть ближчою до досліджуваного феномену, ніж по суті «шахрайське» заволодіння майном підприємства, установи, організації (про це докладніше йтиметься нижче).

На думку Ю.А. Хатнюка, закріплення у правових нормах поняття «рейдерство» покликане створити сприятливі юридичні умови для ефективної боротьби з цим явищем, і до того ж визначає конкретні форми та механізми їхньої реалізації, щоб забезпечити захист прав і свобод людини, інтересів держави й суспільства, а також створити необхідне підґрунтя для ефективної діяльності суб'єктів господарювання відповідно до Конституції України та інших нормативних актів [226, с. 10]. Вимушений зауважити: далеко не все так однозначно в царині досліджуваного феномену, особливо на фоні реальних показників та умов ведення бізнесу в нашій державі. Адже «рейдерство» є складним, міжінституціональним, наскрізним для суспільства та економіки явищем, яке певною мірою віддзеркалює сучасний стан перехідної економіки нашої держави; крім цього, воно супроводжується високою ймовірністю корупційних зловживань. Ураховуючи таку, умовно кажучи, ефемерну суть «рейдерства», його нестабільний характер (ця мінливість простежується у т. ч на рівні окремих кримінальних проваджень), дати уніфіковане нормативне визначення «рейдерства», а тим більше описати його в чітких межах окремої кримінально-правової заборони, є завданням не з легких (якщо взагалі можливим). Вочевидь, має свій сенс висловлена в юридичній літературі точка зору, згідно з якою поняття «рейдерства» не обмежується виключно юридичною чи економічною сферою, а тому існуючих юридичних підходів

недостатньо для комплексного дослідження окресленої проблеми, однозначного її розуміння та підходів до її вирішення [229, с. 238].

Звернусь до висловлених у наукових джерелах підходів до визначення розглядуваного явища. Так, у межах сформульованої ним диспозиції окремої кримінально-правової заборони в сфері господарювання Б.М. Грек запропонував наступну дефініцію «рейдерства»: це – напад на підприємство, установу, організацію, жиле або нежиле приміщення, інше майно незалежно від форм власності, вчинений за попередньою змовою групою осіб, поєднаний із застосуванням фізичного або психічного насильства, або з погрозою застосування такого насильства, з використанням штучно створеного майнового конфлікту і підроблених або інших нелегітимних документів або неправових судових рішень для надання нападу видимості законних дій, із метою протиправного заволодіння майном у великих розмірах або встановлення контролю над оперативним управлінням таким майном [40, с. 79; 39, с. 43–44; 37, с. 56]. Зауважу, що поняття «неправове судове рішення», «надання нападу видимості законних дій», «штучно створений майновий конфлікт» сприймаються як занадто складні для встановлення на практиці оцінні ознаки, а саме визначення «рейдерства» – як доволі (щоб не сказати – невиправдано) громіздке.

І.О. Соколов визначає «рейдерство» як незаконне отримання можливості здійснення управлінських повноважень щодо юридичної особи, а так само відчуження майна та (або) майнових прав, що належать юридичній особі, на користь винного або інших осіб, вчинене в результаті незаконного отримання можливості здійснення управлінських повноважень щодо такої юридичної особи [187, с. 21, 24]. Погоджуюсь із цим автором у тому, що, будучи лаконічним, наведене формулювання водночас дозволяє найбільш повно охопити весь перелік можливих зовнішніх проявів незаконних захоплень юридичних осіб, включаючи як фізичний (силовий), так і юридичний (встановлення формального контролю) сценарії захоплення. Вимушений, однак, висловити застереження щодо використання звороту «здійснення

управлінських повноважень щодо юридичної особи» (навіть із посиланням на незаконність такого здійснення) у кримінальному законодавстві. Адже за своїм змістом це формулювання, як видається, належить, скоріш за все, до сфери господарсько-правової регламентації; спірні питання про перехід управлінських повноважень, у т. ч. здійснений із порушенням закону, повинні ставати предметом судового розгляду в цивільних та господарських справах. Більше того: запропонована ознака «отримання можливості здійснення управлінських повноважень» є знову ж оцінною, що сигналізує про прогнозовані труднощі під час її встановлення правозастосувачем. Виникає потенційно колізійна ситуація, за якої реагувати на одне й те саме порушення норм корпоративного права будуть різні галузі вітчизняного законодавства. Отже, правильне відмежування кримінально караного «рейдерства» від його інших протиправних «інкарнацій» (передусім опосередкованих приписами цивільного та господарського законодавства) потребує, на мій погляд, якісної деталізації криміноутворювальних ознак цього виду злочинної поведінки, їх узгодження з ознаками, закріпленими в нормах суміжних галузей законодавства.

Певний скептицизм викликає запропоноване Ю.А. Хатнюком введення у науковий та правозастосовний обіг поняття «рейдерства у сфері корпоративних конфліктів». Під ним згаданий адміністративіст пропонує розуміти зумовлений процесом поглинання чи захоплення власності (активів), корпоративних прав або зміни оперативного управління власністю комплекс заходів, здійснюваних через реалізацію різноманітних протиправних дій на формально законних підставах, в основі виникнення яких лежить зловживання правом, прогалини в законі або системні вади функціонування державних інститутів, що створюють уявлення про законність дій [226, с. 7, 9–10]. Це визначення сприймається як неточне, дещо «розмите», воно ґрунтується на абстрактних, суто оцінних ознаках. Зокрема, посилання на прогалини в законі та системні вади функціонування державних інститутів як підґрунтя (умови) існування відповідного кола протиправних дій вимагають, як видається, комплексного міжгалузевого правового дослідження, а також звернення до суміжних із

юридичною галуззю суспільствознавчих наук. Та і власне поняття «рейдерство» у сфері корпоративних конфліктів» сприймається якось тавтологічно, «синтетично». По-перше, протиправне захоплення суб'єктів господарювання часто стає зовнішнім проявом корпоративних конфліктів; то навіщо це повторювати? По-друге, у чому ще може знаходити свій прояв «рейдерство» як не у сфері корпоративних відносин (у т. ч. конфліктів) або загалом у сфері ведення бізнесу? Сучасна інтерпретація поширеного в загальному лексиконі поняття «рейдерство» передбачає, що мова йде про певні агресивні, конфліктні ситуації у відносинах між окремими суб'єктами господарювання. Тому додаткова уточнювальна вказівка на сферу корпоративних конфліктів як економічне підґрунтя «рейдерства» видається зайвою.

Отже спостерігаємо очевидний плюралізм наукових підходів до визначення «рейдерства» та характеристики притаманних йому ознак. Водночас серйозні критичні зауваження викликає та обставина, що в наведених підходах явно бракує кримінально-правової специфіки цього явища. Підхід до визначення «рейдерства» здебільшого зводиться лише до перерахування його форм (проявів), які дослідники вбачають по-різному [69, с. 96]. Видається, що відсутність уніфікованого чи принаймні домінантного сприйняття «рейдерства» як злочинного феномену, а також його інтерпретаційне «перевантаження» оцінними ознаками, щонайменше насторожуючи, спонукає утриматись від поспішних висновків про доцільність законодавчого закріплення цього поняття в КК.

Наразі одним лише поняттям «рейдерство» авторські підходи до визначення суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із корпоративними конфліктами та перерозподілом власності суб'єктів господарювання, не охоплюється. У зв'язку з цим доречно розглянути альтернативні «рейдерству» поняття та підходи до їх визначення.

Зокрема, у наукових джерелах регулярно зустрічається подібне поняття – «корпоративне захоплення». Тут варто звернутись до семантичного наповнення слова «захоплення», що часто використовується для позначення відповідного

виду протиправної поведінки у господарюванні. Тим більше, що термін «захоплення» згадується у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК. Тлумачний словник української мови пропонує, поміж інших, такі значення слова «захоплювати»: оволодівати насильно кимсь, чимось, брати силою кого-, що-небудь; затримувати кого-небудь силою, позбавляючи волі; привласнювати чуже [27, с. 340]. Всі три значення (особливо останнє) вказують на агресивну, насильницьку форму поведінки особи, а також на його прагнення у відповідний спосіб заволодіти чужим майном. Отже, подібне тлумачення цього слова в принципі відповідає тому значенню, яке фаховий та широкий загал вкладають у зміст поняття «рейдерства» – знову ж з урахуванням його вітчизняної специфіки.

Для порівняння: слово «заволодівати», що є похідним від «заволодіння» та яке позначає діяння як ключову ознаку складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, в українській мові тлумачиться так: брати у своє володіння, привласнювати; підкоряти своєму впливові; полонити [27, с. 287]. Видається, що змістовно поняття «захоплення» і «заволодіння» є близькими, особливо в контексті позначення процесу привласнення чужого майна; водночас для захоплення, на відміну від заволодіння, властивим є застосування насильства, поєданого з безпосереднім ігноруванням (придушенням) волі законного власника майна.

І.В. Нефьодов пропонує тлумачити корпоративне захоплення як комплекс послідовних дій, спрямованих на протиправне заволодіння чужою власністю, що включає в себе незаконні насильницькі або ненасильницькі дії, які заподіюють збитки майновим і немайновим правам суб'єктів господарювання та порушують такі, що склалися в суспільстві, правовідносини, пов'язані з власністю [141, с. 9]. О.Ю. Ісаєв також звертає увагу на те, що часто поряд із нетиповим для кримінального права поняттям «рейдерство» використовується термін «захоплення»; при цьому в деяких випадках вказується на корпоративне або незаконне, недружнє захоплення. Нерідко поряд із терміном «захоплення» використовується термін «заволодіння», а в деяких випадках йдеться

безпосередньо про «рейдерське захоплення». Таким чином, вважає згаданий автор, поняття «рейдерство» і «захоплення» використовуються як синонімічні [83, с. 36].

Натомість І.О. Соколов вводить у науковий обіг змістовно близьке до розкритих вище поняття «злочини, пов'язані з протиправним встановленням контролю над активами і управлінням підприємства», під якими пропонується розуміти суспільно небезпечні кримінально карані діяння, вчинені з використанням механізму управління товариством акціонерами (учасниками) господарського товариства, спрямовані на незаконне заволодіння управлінням і активами суб'єкта господарювання, внаслідок чого виникає можливість володіння, користування і розпорядження його активами, які заподіюють майнову шкоду правам і законним інтересам власників [187, с. 60]. У наведеній дефініції імпонує вдала вказівка на специфічну мету «рейдерського» захоплення – прагнення заволодіти як власне активами, так і механізмом управління суб'єктом господарювання. Адже цілком очевидно, що майновий та управлінський ресурси підприємства нерозривно пов'язані між собою: не можна отримати контроль над майном без попереднього отримання доступу до нього через контроль над його власником, і, навпаки, один лише контроль над управлінськими процесами в компанії без оперативного контролю над її активами (можливості вирішення правового статусу таких активів) нічого не вартий. Проте опрацювання наукових джерел із досліджуваної проблематики свідчить, що у переважній більшості випадків автори розглядають злочинну суть (спрямованість) «рейдерства» необґрунтовано «однобічно» – з позицій заволодіння майном того чи іншого суб'єкта господарювання, ігноруючи при цьому таку складову, як отримання всього комплексу управлінських повноважень у захопленому підприємстві.

Своєю чергою, І.М. Костін розмежовує такі явища, як «рейдерство» і недружнє поглинання, за яких переслідується єдина мета, однак використовуються різні інструменти. «Рейдерство» – це передусім порушення закону на будь-якій стадії отримання контролю над підприємством, тоді як

недружнє поглинання – це використання законних засобів при отриманні контролю над підприємством (можливе при зраді менеджменту або одного з акціонерів, за наявності слабких місць в установчих документах) [108, с. 29].

Повторюсь: тут йдеться про здебільшого агресивну і водночас легальну, здійснювану в межах правового поля поведінку. Також вказівка згаданого автора на мету поглинання у вигляді саме отримання контролю над підприємством, а не просто над належним йому майном коректно підкреслює послідовно обстоювану мною тезу про те, що у «рейдерській системі координат» (незалежно від того, має місце просто недружнє поглинання, або протиправне захоплення) йдеться передусім про отримання повного контролю над суб'єктом господарювання, про прагнення захоплювачів продовжити нормальну господарську діяльність підприємства з метою отримання доходу вже на свою користь. Водночас правовідносини власності, які у подібних випадках також нерідко ставляться під загрозу, виконують тут, так би мовити, другорядну, опосередковану роль: головним для «рейдера» є саме отримання фактичного контролю над засобами виробництва в широкому розумінні, над самим суб'єктом господарювання, щоб далі уже використовувати його активи в своїх інтересах.

А.В. Смітюх пропонує визнавати поглинанням дії, спрямовані на отримання особою або групою осіб корпоративного контролю над суб'єктом господарювання у вигляді пакету акцій або частки у статутному капіталі, що забезпечує такий контроль через придбання контрольного пакету (контрольної частки), збільшення статутного капіталу, злиття, приєднання товариств або іншим чином. Водночас цей дослідник відносить «рейдерство» до прояву не поглинання, а загарбання, тобто сукупності дій, спрямованих на набуття особою прав на майно або контролю над суб'єктом господарювання без згоди власника або особи, яка здійснює контроль над таким суб'єктом, що відбувається в процесі спланованого конфлікту відповідно до певного сценарію (стратегічного плану), який має удаване правове обґрунтування і реалізується з додержанням або з імітацією правових процедур [185, с. 60–61]. Звернення до

поняття «загарбання» видається невдалим з огляду як на семантику цього слова, так і на наявність більш прийнятних і широко вживаних синонімічних конструкцій – захоплення, заволодіння, отримання контролю тощо.

У контексті висловлених міркувань щодо характеру співвідношення законного і незаконного у корпоративних конфліктах доречно звернутись (хоча б в оглядовому режимі) до норм вітчизняного законодавства, які регулюють процеси реорганізації суб'єктів господарювання. Тим більше, що феномен «рейдерства» віддзеркалює (принаймні формально) різні форми реорганізації підприємства. І це при тому, що обидва підходи до зміни менеджменту, організаційно-правової структури та переходу права власності (права оперативного управління) на майно перебувають, умовно кажучи, по різні боки законності. Мають рацію О.М. Литвак та І.М. Кучеренко, які пишуть, що проблему протидії «рейдерству» необхідно вирішувати не в останню чергу через пізнання таких цивільно-правових явищ, як поглинання і злиття підприємств. Отже, якщо мова йде про «рейдерство», додають згадані автори, це поняття необхідно наповнювати суто кримінальним змістом: під виглядом реорганізації підприємств здійснюється їх протиправне захоплення [118, с. 40–44].

Чинне цивільне законодавство України (ст. 104 ЦК) визнає п'ять видів реорганізації: 1) злиття, коли дві і більше юридичні особи перетворюються на одну; 2) приєднання, коли одна або декілька юридичних осіб приєднуються до іншої; 3) розділення, коли юридична особа ділиться на дві або більше юридичні особи; 4) виділення, коли зі складу юридичної особи виділяються одна або декілька юридичних осіб і при цьому юридична особа, із якої сталося виділення, продовжує існувати; 5) перетворення, коли юридична особа однієї організаційно-правової форми трансформується в юридичну особу іншої¹.

¹ Нормативне втілення схожого підходу спостерігаємо в ч. 1 ст. 48 Закону про ТОВ, яка передбачає, що товариство припиняється внаслідок передання всього свого майна, всіх прав та обов'язків іншим господарським товариствам – правонаступникам шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення або в результаті ліквідації. Водночас має місце певна неузгодженість між понятійними конструкціями ЦК та Закону про ТОВ у частині регламентації таких видів реорганізації, як розділення і виділення (ЦК) та поділ (Закон про ТОВ).

Із наведених видів реорганізації найбільший інтерес викликають злиття та приєднання, оскільки саме вони, як видається, здебільшого кореспондують усталеному в розвинених економіках поняттю «злиття та поглинання» (англ. – mergers and acquisitions). Так, у разі злиття дві або більше юридичні особи утворюють одну юридичну особу шляхом об'єднання свого майна, прав та обов'язків. Це відбувається в добровільному порядку і при цьому знаходить свій прояв внутрішня воля юридичних осіб, що зливаються, втілена в рішеннях їх вищих органів управління. Із формального боку воля зацікавлених юридичних осіб на злиття повинна висловлюватись в укладанні договору про злиття між ними. Водночас такі особи не визнаються засновниками новоствореної юридичної особи, оскільки їх злиття не передбачає продовження їх самостійного існування. Власне процес злиття диктує необхідність об'єднання всього майна юридичних осіб і тим самим припинення їхнього існування як самостійних суб'єктів.

Своєю чергою, приєднання передбачає, що до однієї юридичної особи переходять усі права й обов'язки іншої (приєднуваної) юридичної особи на підставі передатного акту. Тут важливо підкреслити, що юридична особа, яка приєднує, реорганізується, а та, що приєднується, припиняється. Саме тому у випадку реорганізації юридичної особи у формі приєднання до неї іншої юридичної особи перша з них вважається реорганізованою з моменту внесення в ЄДР запису про припинення приєднаної юридичної особи¹.

Спираючись на релевантні положення українського законодавства, які регламентують правові нюанси злиття та приєднання юридичних осіб, а також ґрунтуючись на висловлених вище позиціях вчених про те, що «рейдерство» та недружнє поглинання (а точніше – приєднання) – це різні з юридичної точки зору процеси («рейдерство» – незаконна поведінка, що здебільшого полягає в

¹ Цікаво, що, незважаючи на відсутність нормативного визначення поняття «поглинання», таке позначення однієї з форм реорганізації суб'єктів господарювання активно (і водночас некоректно) використовується в наукових джерелах. Зокрема, М.О. Артюх виступає проти отождоження понять «рейдерство» і «недружнє поглинання». Критерій їх розмежування простий – законність дій сторони, зацікавленої в контролі над активами «підприємства-мішені». Дотримання законодавства, зауважує вказаний науковець, це «той вододіл, який розмежує вороже поглинання, виною якого є помилки в управлінні компанією, і «рейдерство», утворене на ґрунті корупції, підкупу й використання фізичної сили» [4, с. 54].

отриманні контролю над підприємством у той час, як недружнє поглинання – це використання наданих законом або принаймні не заборонених ним засобів з метою отримання такого корпоративного контролю), зроблю висновок про те, що в контексті кримінально-правової характеристики «рейдерських» посягань мова повинна йти виключно про протиправне захоплення суб'єктів господарювання. По-перше, поняття захоплення здатне охопити всі форми отримання контролю над «компанією-мішенню», у т. ч. примусове приєднання такої компанії до компанії-захоплювача. По-друге, оскільки поглинання – це не заборонена законом поведінка у сфері господарських відносин (про очевидну законність такої поведінки в зарубіжних країнах йтиметься в наступному підрозділі дисертації), то надавати їй кримінально-правового значення за відсутності належних підстав (зокрема, щодо відсутності у вітчизняній практиці проявів «рейдерських» посягань у формі юридичних поглинань (правильно – злиттів та приєднань) однієї юридичної особи іншою, знову ж через законність та прозорість таких процесів) не можна. Натомість термін «захоплення» загалом відповідає економіко-правовій природі та існуючим формам реалізації «рейдерських» посягань, а також уже введений в офіційний кримінально-правовий обіг (маю на увазі внесення «анти-рейдерських» змін до ст. 206 КК у 2016 р.). Також, на мій погляд, використання поняття «протиправне захоплення суб'єкта господарювання» (на відміну від «рейдерства») відповідає кримінально-правовому принципу визначеності та єдності термінології. При цьому для досягнення прагматичних цілей у межах цього дисертаційного дослідження буду надалі використовувати поняття «рейдерство» та «захоплення суб'єктів господарювання» як синонімічні.

Далі проаналізую пропозиції щодо перспективних форм протидії існуючим в Україні проявам протиправного захоплення суб'єктів господарювання. Передусім варто зазначити, що 6 лютого 2018 р. було ухвалено уже згаданий Закон про ТОВ, положення якого безпосередньо стосуються проблем, пов'язаних із небезпекою «рейдерських» захоплень суб'єктів господарювання

відповідної організаційно-правової форми, загальна кількість яких сьогодні становить близько 45% від усіх зареєстрованих в Україні юридичних осіб¹.

Щодо першої з новел фахівці зазначають, що вартість частки учасника визначається з урахуванням ринкової вартості сукупності всіх часток учасників товариства пропорційно до розміру оплаченої частки такого учасника. При цьому нормативне визначення моменту виходу, відсутність залежності виходу учасника від проведення загальних зборів, простота процедури державної реєстрації, а також визначення права на отримання ринкової вартості частки незалежно від факту затвердження річного звіту товариству сприймаються як вагомі досягнення нового Закону. Водночас, зауважують експерти, можливість будь-яким учасником незалежно від розміру його частки в товаристві заблокувати вихід контролюючого учасника, а також відсутність законодавчо передбачених механізмів захисту прав контролюючого учасника у випадку зловживань або недобросовісної поведінки інших учасників залишається гостро дискусійною [99].

Законом про ТОВ передбачено, що на вимогу учасника чи учасників, яким сукупно належить 10 і більше відсотків статутного капіталу товариства, проводиться аудит фінансової звітності товариства із залученням незалежного аудитора (ч. 1 ст. 41). Цей Закон також забороняє виключати міноритарного учасника за так зване систематичне невиконання або неналежне виконання обов'язків, що, як зазначив Президент України під час підписання Закону про ТОВ, «було вивчено і «від зубів відскакувало» певними рейдерами» [158].

¹ Зокрема, цей Закон вносить істотні зміни в частині посилення зовнішнього та внутрішнього регулювання діяльності ТОВ і товариств з додатковою відповідальністю, серед яких: 1) необхідність отримання згоди інших учасників на вихід учасником, що володіє часткою більш ніж 50% і, навпаки, можливість виходу зі складу товариства учасником, який володіє часткою менш ніж 50%, без згоди інших учасників; 2) визнання на законодавчому рівні корпоративних договорів, які мають конфіденційний характер та повинні бути безвідплатними; 3) зменшення строку для повного внесення вкладу учасником товариства з одного року до шести місяців з дати державної реєстрації товариства; 4) перехід прав учасника до його спадкоємця чи правонаступника без згоди учасників товариства; 5) встановлення правил про значні правочини і правочини із заінтересованістю (зокрема, правочини, вартість яких перевищує 50 відсотків чистих активів товариства станом на кінець попереднього кварталу, потребують попередньої згоди загальних зборів учасників).

Відтепер виключення учасника з товариства можливе лише на підставі рішення суду¹.

За результатами опитування працівників прокуратури щодо поширеності, динаміки, причин та умов існування «рейдерства» в Україні А.М. Орлеан пише, що до найбільш ефективних засобів протидії «рейдерству» опитувані відносять: 39% – суттєве зменшення рівня корупції в судових і правоохоронних органах; 31% – встановлення кримінальної відповідальності за такі дії; 16% – удосконалення корпоративного законодавства та 14% – внесення до регулятивного законодавства змін, які зменшили б ризик недооцінки активів підприємства під час продажу [144, с. 42]. Результати опитування додатково свідчать про необхідність комплексного підходу до виваженого вирішення проблеми протиправних захоплень підприємств в Україні – одними лише кримінально-правовими засобами це складне явище навряд чи вдасться подолати.

Оскільки гіпотетично цілі «рейдерства» не обмежуються ні конкретними підприємствами чи окремими сферами економіки, ні розміром компанії, то для керівників організацій важливо застосовувати попереджувальні заходи для зменшення ризику стати «жертвами». Огляд практики розслідування «рейдерських» атак вимагає комплексного підходу, що обумовлений такими обставинами: 1) всі злочини, незважаючи на їх різну видову і родову належність, вчинюються в єдиній сфері економічної діяльності, що об'єднує їх; 2) предметом злочинного посягання виступають переважно майнові комплекси юридичних осіб – протиправне переведення їх у чужу власність неможливе без попереднього встановлення управлінського контролю в суб'єкті господарювання або власне перереєстрації такого суб'єкта на інших осіб; 3) сукупність «рейдерських» злочинів має не випадковий (ситуативний)

¹ На сторінках юридичної та економічної літератури, причому як вітчизняної, так і зарубіжної, можна зустріти чимало порад для бізнесу в частині забезпечення компанії від «рейдерських» атак. Вони стосуються здебільшого організаційних, а не правових заходів і механізмів. При цьому очевидно, що головним завданням держави в сфері протидії «рейдерським» практикам повинно залишатись забезпечення (у т. ч. кримінально-правовими засобами) правомірної поведінки учасників господарських відносин, недопущення проявів суспільно небезпечних посягань на нормальну законну діяльність суб'єктів господарювання.

характер, а, навпаки, така поведінка характеризується наявністю спільного умислу і переважно корисливої мотивації учасників організованої злочинної групи [215, с. 73].

І.В. Спасибо-Фатеева додає, що пріоритетом в питанні протидії «рейдерству» проти конкретного підприємства повинно стати налагодження такого порядку корпоративного управління, наближеного до бездоганного, що дозволить керівництву передбачити різні способи корпоративних атак. Йдеться, поміж інших превентивних механізмів, про консолідацію акціонерного капіталу, злагоджену діяльність структурних підрозділів компанії, високий рівень юридичного забезпечення діяльності компанії та постійний моніторинг зовнішніх ризиків (фінансових, майнових, кадрових, юридичних тощо) [193, с. 52].

Раціональною також видається точка зору О.М. Сафронової, згідно з якою провідна роль у запровадженні «анти-рейдерської» системи захисту підприємств має належати не їм, а державі, оскільки саме остання повинна створювати необхідне інституційне середовище для функціонування ринку корпоративного контролю та є основним регулятором відносин між його суб'єктами. Водночас вітчизняна практика господарювання демонструє, що сьогодні відповідні поставлені перед державою завдання виконуються вкрай незадовільно: «рейдерським» захопленням підприємств не лише не чиниться опір у вигляді цілеспрямованої діяльності уповноважених органів влади, а, навпаки, ці прояви стрімко поширюються внаслідок політики «невтручання» або навіть активного потурання з боку корумпованих чиновників [180, с. 112].

М.Ф. Мусаелян уточнює наведену позицію, додаючи, що ефективна протидія «рейдерству» залежить від більш чіткого законодавчого визначення, уточнення та вдосконалення цивільного, корпоративного, фінансового, податкового та адміністративного (а також кримінального – *С.Т.*) законодавства, оскільки існуючі в них прогалини-лазівки (особливо пов'язані зі створенням, перетворенням і ліквідацією юридичних осіб) активно використовуються в схемах недружніх «рейдерських» захоплень-поглинань підприємств, бізнес-структур, суб'єктів господарювання і земельних

комплексів [132, с. 33]. Цій позиції кореспондує висловлена Я.І. Соловійом думка про те, що протидія «рейдерству» повинна мати комплексний характер і виявлятися на різних рівнях – кримінального, корпоративного, адміністративного, цивільного права, а також на рівні економічної та кримінально-правової політики держави загалом [188, с. 136–137]. Водночас не можу погодитися з віднесенням «рейдерства» виключно до сфери кримінологічної науки; воно, як видається, має набагато більше правових проявів, ніж виключно в контексті вивчення проблем економічної злочинності.

Отже, знову спостерігаємо плюралізм і водночас певну неузгодженість наукових позицій щодо питань про режим, конкретні способи та суб'єктів протидії «рейдерству». Висловлені підходи, з одного боку, збільшують коло можливих варіантів якщо не подолання, то принаймні мінімізації проблеми «рейдерства». З іншого боку, розмаїття точок зору й авторських підходів сигналізують про багатовимірність і високу мінливість проявів цього феномену, його юридично визнану нестабільність. Активні наукові пошуки у досліджуваній сфері є, поза всяким сумнівом, позитивним трендом, однак вони симптоматизують про відсутність однозначності щодо змісту феномену «рейдерства», наділення його чіткими юридичними ознаками.

Підкреслю, що сучасна криміногенна ситуація в Україні спонукає серйозно замислитись на проблемою криміналізації діянь, пов'язаних із захопленням підприємств. Водночас очевидно, що ця проблема повинна розглядатися і, відповідно, вирішуватись у комплексному режимі, із урахуванням як матеріалів практики правозастосування, так і теоретичних розробок. Швидких (а, отже, невдалих) рішень тут бути не повинно, інакше новостворені заборони, як власне і визначена ними практика протидії «рейдерству», матимуть всі шанси потрапити в «мертву зону» [205, с. 188.].

При цьому необхідно звернути увагу на необхідність урахування здобутків економічної науки для осмислення, критичного аналізу та практичного застосування положень, що характеризують феномен «рейдерства». У діяльності будь-якої компанії економічні процеси йдуть, так би мовити, пліч-о-

пліч з процесами юридичними. Правова робота на будь-якому підприємстві виступає зовнішнім, офіційним оформленням процесів господарської діяльності. Подібний економіко-правовий «тандем» необхідно враховувати під час наукового обґрунтування феномену «рейдерства» та підстав для застосування юридичної, у т. ч. кримінальної, відповідальності для протидії йому. Цього наразі не вистачає ні на доктринальному, ні на правозастосовному рівнях. Опрацьована мною юридична література з досліджуваної проблематики свідчить, що науковці переважно пишуть про витoki, причини «рейдерства», про його негативний вплив на економічні відносини в державі та на загальний добробут населення. Водночас майже зовсім не звертається увага на інший, не менш важливий бік питання – як правильно, із застосуванням яких наявних у держави та конкретного підприємства важелів треба боротися з цією загрозою, в чому полягають конкретні, об'єднані в систему, кроки подолання проблеми «рейдерства» в Україні. А саме в цьому комплексному підході, на моє переконання, лежить відповідь на питання про ефективне подолання досліджуваного виду економічних зловживань. Необхідно створити чіткий алгоритм дій (заходів), не в останню чергу саме правового та організаційного характеру, своєрідну національну дорожню карту протидії «рейдерству» і далі неухильно дотримуватися її виконання.

В умовній (змістовно) другій частині цього підрозділу дисертації на підставі висловлених у літературі позицій щодо визначення кримінально-правової складової «рейдерства», а також сучасної практики кваліфікації «рейдерських» посягань спробую обґрунтувати авторську класифікацію видів злочинів, що посягають на правовідносини, які забезпечують захист суб'єктів господарювання від протиправного захоплення.

Як відомо, у науці кримінального права домінуючою є так звана триступенева класифікація об'єктів «по вертикалі», на підставі якої виділяють загальний, родовий та безпосередній об'єкти злочину. Водночас не менш усталеною є пропозиція охоплювати цією класифікацією також видовий об'єкт злочину, який умовно розташований між родовим і безпосереднім об'єктами та

яким пропонується визнавати об'єкт, на який посягають усі злочини окремого виду.

Дещо забігаючи наперед (стосовно анонсованого розкриття змісту об'єктів досліджуваних злочинів у підрозділі 2.1), зазначу, що з урахуванням нормативного формулювання і правозастосовного потенціалу, закладеного у трьох поглиблено досліджуваних мною «анти-рейдерських» заборонах (статті 205-1, 206, 206-2 КК), можна спробувати ідентифікувати видовий об'єкт злочинів, передбачених цими нормами КК, а саме – правовідносини, пов'язані із забезпеченням державного захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення та інших форм протиправного втручання у порядок їх нормальної діяльності. Усвідомлюючи, що запропонований підхід, можливо, є далеким від досконалості та вичерпності, водночас вважаю, що він містить певні орієнтири як на зміст і вектори прояву суспільної небезпеки цих посягань, так і на специфіку тієї групи господарських правовідносин, які поставлені «під удар» через загрозу реалізації злочинної поведінки, описаної в межах трьох зазначених кримінально-правових заборон.

Перш, ніж перейти до характеристики видів відповідних протиправних посягань, умовно позначених мною як «протиправне захоплення суб'єктів господарювання», звернусь до досить типового прикладу протидії «рейдерським» атакам у сьгоднішній Україні.

31 травня 2017 р. в с. Метанівка Вінницької області на території фермерського господарства стався конфлікт між власником та іншими особами із застосуванням вогнепальної зброї, унаслідок якого постраждали шість осіб. Дії нападників були попередньо кваліфіковані як хуліганство (ст. 296 КК). Також працівники поліції вилучили близько 20 одиниць зброї [125].

Справедливе зауваження до місцевого відділу Національної поліції України викликає попередня кваліфікація цієї зухвалої «рейдерської» схеми. Адже з високою ймовірністю можна вести мову про те, що мало місце не просто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до

суспільства, як того вимагає ст. 296 КК, а щось значно більше (складніше), економічно орієнтоване та спрямоване на задоволення уже принципово іншої мотивації – корисливої. Цей епізод протиправної діяльності та його юридична оцінка з боку правоохоронних органів вкотре сигналізують про те, що «рейдерські» справи є надзвичайно складними, багатоаспектними, часто-густо незрозумілими для представників правоохоронних органів, що зобов'язує останніх занурюватись у сплетіння причин та форм прояву того чи іншого корпоративного конфлікту, який зазвичай не лежать на поверхні, на відміну від тих самих хуліганських «тітушок-шоу»¹.

У контексті вивчення історії законотворчості в частині протидії протиправному захопленню суб'єктів господарювання варто зазначити, що за результатами розгляду проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо недопущення захоплення підприємств, установ, організацій)», зареєстрованого за № 1103 від 3 грудня 2007 р., ВСУ критично оцінив запропоновану авторами законопроекту редакцію ст. 206-1 КК, яка повинна була закріпити підстави кримінальної відповідальності за незаконне захоплення будівель, споруд чи інших об'єктів підприємств, установ, організацій, а також за незаконне втручання в їх діяльність з метою зміни органів управління та посадових осіб підприємства, установи, організації незалежно від форми власності. Зокрема, ВСУ поставив під сумнів зміст протиправного діяння в формі незаконного захоплення юридичних осіб з огляду на виникнення логічного питання про можливі випадки законного захоплення. Також ВСУ влучно підкреслив, що метою будь-яких «рейдерських» дій є передусім встановлення контролю над діяльністю, грошовими коштами та іншим майном суб'єктів господарювання, у той час як пропоновані законопроектом дії щодо захоплення будівель, споруд чи інших об'єктів є лише засобами досягнення зазначеної мети.

¹ Тут доречно навести висловлювання Н.О. Мартинюк, яка однією з основних причин ухвалення Закону України від 10 жовтня 2013 р. (на його підставі КК, нагадаю, було доповнено статтями 205-1 і 206-2) назвала об'єктивну потребу в якісній систематизації норм про кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння чужим бізнесом. Адже до ухвалення цього Закону дії, вчинені під час «рейдерської» атаки, кваліфікувались здебільшого як хуліганство (ст. 296 КК) або розбій (ст. 187 КК) [124].

У подібному ключі висловилося МЮ на адресу редакції ст. 206-1 КК «Захоплення будівель, споруд чи інших об'єктів підприємств, установ, організацій», передбаченої проектом Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів)», зареєстрованого за № 2614 від 5 червня 2008 р. Диспозиція ч. 1 пропонуваної заборони описувала захоплення будівель, споруд чи інших об'єктів підприємств, установ, організацій або інше неправомірне втручання в діяльність підприємств, установ, організацій за відсутності ознак протидії законній господарській діяльності, що призвело до порушення нормальної роботи такого підприємства, установи та організації, або ознак захоплення транспортного підприємства. На думку МЮ, пропонувана диспозиція ч. 1 ст. 206-1 КК містила лише окремі елементи злочинних дій, пов'язаних із «рейдерством», які не повною мірою розкривали економічну суть цього поняття, що полягає у діях, спрямованих на протиправне захоплення управління (курсив мій – С.Т.) підприємством. Таким чином, формально під дію пропонуваної статті могли підпадати, наприклад, дії особи, яка захопила приміщення певного підприємства і вимагала звільнення його посадової особи – очевидно, що вимога такого звільнення могла бути абсолютно не пов'язаною з цілями «рейдерства», а саме захопити управління підприємством. Незважаючи на конструктивну критику на адресу пропонуваних «анти-рейдерських» новел КК, діяння, подібне до описаного у так і не ухваленій ст. 206-1 КК, зрештою знайшло своє офіційне закріплення у тексті КК – у межах оновленої редакції його ст. 206.

Опрацювання результатів наукових досліджень у частині розроблення проблематики «рейдерства» дозволяє синтезувати дві основні позиції щодо шляхів удосконалення кримінального законодавства в цій сфері. Прихильники першої позиції висловлюються за внесення змін до норм Особливої частини КК, які описують ознаки суспільно небезпечних діянь як складових «рейдерства», із метою посилити відповідальність за такі прояви й отримати можливість більш точно кваліфікувати відповідні дії. Йдеться, таким чином,

про те, що протидіяти «рейдерству» можна за допомогою «арсеналу» існуючих (хоч і вдосконалених) кримінально-правових заборон. Принципова інша позиція полягає у необхідності самостійної криміналізації (виокремлення) аналізованого явища шляхом створення нової спеціальної заборони (заборон). До переваг такої позиції відносять: її реалізація дозволить відокремити «рейдерство» від інших злочинів, які мають значно нижчий ступінь суспільної небезпеки, а так само орієнтує на створення в структурі КК однієї нової статті, тоді як за першої позиції фактично буде створено цілу низку нових кваліфікованих складів злочинів; офіційне визначення поняття «рейдерства» покладе кінець його різному, нерідко суперечливому тлумаченню [143, с. 139]. На думку О.Г. Кальмана і Р.А. Панасенка, одним із варіантів може бути встановлення кримінальної відповідальності за діяння, що є складовими «рейдерства», з метою їх більш ефективного використання для протидії «рейдерству»; інший підхід полягає в криміналізації цього явища на рівні окремого складу злочину¹ [91, с. 146; 90, с. 301–304]².

Пропоную розглянути та порівняти дві згадані вище доктринальні позиції докладніше.

1. Аргументи проти створення окремої «анти-рейдерської» заборони (заборон).

Почну з історії розвитку законодавства. У п. 5 зауважень ГНЕУ на законопроект, згодом ухвалений як Закон від 10 жовтня 2013 р., зверталась увага на те, що пропозиція встановити відповідальність за «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації, у т. ч. частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів, шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації» (ч. 1 ст. 206-2 КК) є невдалою,

¹ Власне ці автори схиляються саме до другої позиції.

² Задля справедливості відзначу, що трапляються й роботи, автори яких так до кінця й не визначились з питання про потрібність спеціальної «анти-рейдерської» заборони (чи заборон). Наприклад, співавтори колективної монографії «Рейдерство: витоки, процедури, способи запобігання» спочатку до вад українського законодавства в частині протидії «рейдерству» відносять те, що наш КК не містить норм про відповідальність за здійснення «рейдерства», а далі без будь-яких застережень відтворюють думку одного з експертів про те, поява окремої статті КК про відповідальність за «рейдерство» ситуацію на краще не змінила б [175, с. 159, 163].

оскільки створює небажану конкуренцію цієї норми зі статтями 190 і 358 КК. Така критика загалом видається обґрунтованою, оскільки диспозиції відповідних статей дійсно перебувають між собою у змістовному (принаймні частково) конфлікті в частині описання меж протиправної поведінки.

Також парламентські експерти зазначили, що пропонованим описом протиправної поведінки охоплюється велика кількість злочинних діянь, уже передбачених чинним КК. Наприклад, заволодіння такими «активами» юридичної особи, як грошові кошти, цінні папери або інше майно, поєднане з насильством, яке не є небезпечним для життя або здоров'я особи, є грабежем (ст. 186 КК). Ті самі дії, поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я особи, є розбоєм (ст. 187 КК), а в разі їх вчинення озброєною бандою – бандитизмом (стаття 257 КК). Заволодіння зазначеними «активами» юридичної особи із застосуванням погрози насильством повинно кваліфікуватись за ст. 189 КК як вимагання, так само як і будь-яке протиправне «встановлення контролю над юридичною особою чи її активами», пов'язане з примушуванням потерпілого до вчинення дій майнового характеру шляхом погроз чи насильства.

Окрім цього, небезпідставно додавали фахівці ГНЕУ, якщо мова йде про прояви «рейдерської» діяльності, то варто враховувати, що чинний КК уже передбачає відповідальність за протидію законній господарській діяльності (ст. 206 КК), підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК), шахрайство (ст. 190 КК), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК), з якими, як це зазначено і в Пояснювальній записці до законопроекту, досить часто пов'язані незаконні рейдерські дії [165].

І.М. Гнатів із цього приводу слушно додає, що подібний перелік є невичерпним, зважаючи на те, що дії, в яких проявляється «рейдерство», можуть утворювати також склади інших злочинів, передбачених нормами Особливої частини КК України [32, с. 80].

Подібну точку зору висловили Є.В. Калмикова та Д.О. Калмиков, на думку яких всі можливі прояви суспільно небезпечної поведінки, описаної в межах ст. 206-2 КК, уже були охоплені положеннями відповідних статей – переважно ст. ст. 190, 357 і 358 КК. Згадані автори слушно зазначають, що заволодіння майном шляхом вчинення правочинів із використанням підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів є одним із найпоширеніших і цілком «традиційних» способів учинення шахрайства, а отже, не характеризується ні значно підвищеною, ні значно зменшеною суспільною небезпекою порівняно з іншими формами шахрайства [89, с. 15].

Відповідно, доповнення КК статтею 206-2, не дивлячись на задекларовану авторами відповідної законодавчої ініціативи мету (див. про неї нижче), є підстави розцінити як прояв надмірної криміналізації.

Вельми скептично налаштований щодо дієвості ст. 206-2 КК В.Б. Дацюк, переконаний у тому, що поява цієї норми не матиме реального впливу на захист від злочинних дій щодо бізнесу. Свою точку зору правник аргументує головним чином тим, що «рейдерські» захоплення в Україні нерідко відбуваються на підставі певного рішення суду; як наслідок, дії рейдерів на момент захоплення трактуються як правомірні, оскільки попередньо легалізовані судом [56, с. 137].

Коли я розцінюю ст. 206-2 КК саме як прояв надмірної криміналізації, виходжу з тези М.І. Мельника про те, що такий варіант безпідставного розширення меж кримінального закону має місце у випадку, коли в криміналізації немає об'єктивної необхідності, – це зумовлено наявністю кримінальної відповідальності за діяння, яке криміналізується. Надмірна криміналізація призводить до появи дублюючих або непотрібних спеціальних складів злочинів. Як наслідок, грубо порушується принцип економії кримінально-правової репресії, штучно створюється конкуренція кримінально-правових норм, виникають парадоксальні, із правової точки зору, ситуації, за яких по суті одне і те саме діяння може каратися істотно різними кримінально-правовими засобами [126, с. 110–111].

Водночас я усвідомлю умовність звороту «надмірна криміналізація».

Нагадаю, що під криміналізацією традиційно розуміють виявлення суспільно небезпечних проявів поведінки людини, визнання державою можливості і необхідності застосування щодо них заходів кримінальної відповідальності і закріплення в кримінальному законі ознак суспільно небезпечних діянь, визнаних злочинами. Інакше кажучи, якщо за діяння раніше вже існувала кримінальна відповідальність (як це і мало місце щодо діянь, наразі караних за ст. 206-2 КК), то вести мову про криміналізацію як таку можна лише з певною часткою умовності. О.О. Дудоров слушно зауважує, що внесення змін до статей Особливої частини КК і навіть поява нових кримінально-правових заборон не завжди означають криміналізацію у сенсі збільшення (розширення) обсягу поведінки, яка визнається злочинною і, відповідно, кримінально караною. Зокрема, це має місце тоді, коли законодавча новела (спеціальна кримінально-правова норма) передбачає відповідальність за діяння, яке і раніше розцінювалось як злочин згідно з іншою (загальною) кримінально-правовою нормою [26, с. 460]. Наведена теза, на мій погляд, стосується і ст. 206-2 КК, однак із таким застереженням: в її межах відбувається певне дублювання ознак не однієї, а декількох згаданих вище кримінально-правових норм. Виходить, що юридично коректніше у розглядуваній ситуації говорити не стільки про криміналізацію, скільки про невинуватну (безпідставну, недоречну) диференціацію кримінальної відповідальності. Суть диференціації кримінальної відповідальності, як слушно вважає М.І. Панов, полягає в розподілі (градації, розділенні) у законі про кримінальну відповідальність заходів державного примусу у виді покарання та інших заходів кримінально-правового характеру як правових наслідків злочину (залежно від його тяжкості). Однією з поширених форм диференціації кримінальної відповідальності визнається виокремлення спеціальних кримінально-правових норм [26, с. 152–153].

За задумом законодавця, ст. 206-2 КК повинна була *a priori* розв'язати проблему фактичного захоплення того чи іншого суб'єкта господарювання, причому не за допомогою інтенсивних, переважно насильницьких дій, як це

описано в оновленій редакції ч. 1 ст. 206 КК, а шляхом заволодіння майном суб'єкта господарювання в обманний («документальний») спосіб. На користь цього висновку свідчить і законодавча історія: у Пояснювальній записці до законопроекту, яким пропонувалось доповнити текст КК ст. 206-2, зазначалось, що основною метою, на досягнення якої був спрямований проект, було недопущення використання схем і методів протиправного поглинання та захоплення підприємств, що створює реальну загрозу національним і економічним інтересам України та вимагає формування ефективної системи протидії цим негативним проявам. Насправді спостерігаємо невідповідність між задекларованими законодавцем цілями та реальним змістом ухваленої «анти-рейдерської» заборони. Адже замість створення надійного нормативного «бар'єру», орієнтованого на припинення схем і методів протиправного захоплення суб'єктів господарювання, парламентом було фактично запроваджено норму про кримінальну відповідальність за такий собі «корпоративно-казуїстичний» прояв шахрайства. Докладніше про співвідношення складів злочинів, передбачених ст. 206-2 і ст. 190 КК, йтиметься у підрозділі 2.1 дисертації.

Досліджуючи свого часу проблему кримінально-правової протидії «рейдерству», Н.О. Гуторова писала, що чинне на той час законодавство вже містило необхідні норми, які давали підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за дії, які входять до системи заходів з протиправного захоплення підприємств [49, с. 7]. Аналогічним чином у 2007 р. висловився С.М. Мирошніченко: «рейдерство» зазвичай складається з окремих елементів комплексної протиправної поведінки, які можуть самостійно підпадати під ознаки злочинів, описаних у різних статтях КК, серед яких, зокрема, статті 206, 356, 358 і навіть ст. 294 КК [128, с. 24].

Варто підтримати зроблений А.М. Орлеаном (і не лише ним) висновок про те, що проблема криміналізації «рейдерства» обумовлена насамперед складністю цього явища. Зокрема, воно може знаходити свій прояв у багатьох альтернативних або в сукупності різних дій – винесення неправосудного

рішення суду, незаконні дії службової особи, підроблення документів, фальсифікація доказів, примушування до вчинення (відмови від вчинення) правочину, самоправство або застосування фізичного насильства. Очевидно, справедливо додає цей автор, що конкретні випадки «рейдерства» можуть помітно відрізнятись один від одного, а тому важко поєднати всі різновиди «рейдерства» в одному складі злочину [143, с. 138–139].

Ще до першої умовної «хвилі» законотворчості в частині запровадження нових заборон, покликаних протидіяти протиправному захопленню суб'єктів господарювання (маю на увазі включення у 2013 р. статей 205-1 і 206-2 у КК), Е.М. Кісілюк писав, що станом на 2009 р. існуючі кримінально-правові норми могли ефективно протидіяти «рейдерству» в Україні. Серед таких заборон автор наводив уже згадані вище статті 189, 190, 206, 355, 356, 366, 375 КК, а також деякі інші норми, які залежно від фактичних обставин також могли бути використані правозастосувачем для забезпечення правильної кваліфікації дій корпоративного захоплювача [96, с. 113, 114]. Водночас позиція згаданого дослідника видається дещо непослідовною, адже далі він робить припущення про те, що в майбутньому (після законодавчого закріплення поняття «рейдерства») КК буде доцільно доповнити окремою нормою про відповідальність за «рейдерство». Кортить поставити запитання: чи є все ж сенс у запровадженні самостійної кримінально-правової заборони, присвяченої «рейдерству», чи, навпаки, чинних кримінально-правових норм все ж вистачає для забезпечення належної кваліфікації діянь, що утворюють протиправне захоплення суб'єктів господарювання?

Позиція Е.М. Кісілюка, яка загалом поділяється деякими іншими дослідниками, а також працівниками ГНЕУ, слугує, як видається, додатковим аргументом на користь висновку про те, що протиправні діяння, які полягають у захопленні суб'єктів господарювання, не охоплюються виключно «анти-рейдерськими» за своїм спрямуванням статтями 205-1, 206 та 206-2 КК – насправді таких заборон значно більше, і при цьому вони розташовані в різних розділах Особливої частини КК. Мова йде про, так би мовити, дотичні до

«рейдерства» норми – зокрема, згадувані в цій роботі статті 189, 190, 194, 205, 296, 355, 356, 358 та 365-2 КК. Ці заборони виконують, на мій погляд, два основних завдання: з одного боку, вони дозволяють адресувати масштабну, багатоаспектну проблему протиправного захоплення суб'єктів господарювання у комплексному режимі, з урахуванням доречної специфіки кримінально-правової охорони відповідної групи правовідносин; з іншого боку, критичний аналіз характеру співвідношення змістовних ознак та практики застосування «дотичних» до «рейдерства» із власне «антри-рейдерськими» нормами КК дозволяє виокремити критерії розмежування двох груп злочинів, що позитивно відбивається на практиці застосування кримінального закону, а також збагачує пов'язані з цим теоретичні напрацювання.

У подібному дусі висловлюються М.І. Камлик, М.А. Погорецький та В.П. Шеломенцев, які пишуть, що на стадії проведення «рейдерської» атаки протиправні дії можуть кваліфікуватись по-різному: за ст. 295, ч. 2 ст. 342, ст. ст. 356, 358, 293, 295, ч. 2 ст. 296 КК [92, с. 69]. Очевидно, що до наведеного переліку потрібно включити і запроваджені в КК у 2013 р. «анти-рейдерські» заборони – ст. ст. 205-1 та 206-2, а також ст. 206, яка зазнала змін на підставі Закону від 6 жовтня 2016 р. Більше того: з урахуванням мінливої природи «рейдерських» посягань, їх перманентної еволюції вслід за зміною ділового клімату в державі та регуляторного поля (передусім у частині нормативної регламентації процедури державної реєстрації суб'єктів господарювання) варіантів кваліфікації спроб захоплення підприємств із посиленням на інші статті Особливої частини КК насправді може бути набагато більше.

Заслуговує на увагу спостереження Я.І. Соловія про те, що значні труднощі під час розслідування «рейдерських» захоплень полягають у тому, що в цьому разі правозастосувач стикається з великою кількістю протиправних діянь, кваліфікованих за різними статтями КК України, об'єднати які «наскрізною ідеєю» «рейдерства» надзвичайно складно [189, с. 90]. Узгоджується з цією тезою думка Н.О. Гуторової про те, що з метою удосконалення правозастосування повинно бути криміналізоване не

«рейдерство» як система взаємопов'язаних дій, а власне окремі дії, що входять до цієї системи. Саме такий підхід дозволить реагувати кримінально-правовими засобами вже на початкові дії, що утворюють комплекс заходів, спрямованих на протиправне захоплення підприємств [49, с. 7].

Н.М. Грищенко висловлює думку про те, що з урахуванням ознак протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, які свідчать про подібність цього злочину за способом заволодіння чужим майном до злочинів проти власності (зокрема, до відкритого заволодіння, заволодіння чужим майном шляхом нападу або шахрайства), а за суб'єктивними мотивами вчинюється з корисливих спонукань, відповідну заборону виправдано включено до розділу VI Особливої частини КК, а передбачене нею посягання варто відносити до групи корисливих злочинів [43, с.; 44, с. 244].

Ця точка зору нагадує міркування С.В. Бабаніна стосовно доцільності віднесення злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, до групи злочинів проти власності. Цей автор вважає, що основною метою будь-якої «рейдерської» атаки на підприємство є привласнення чужого майна, а не втручання в його економічну діяльність, а тому відповідний злочин першочергово завдає шкоду праву власності, а вже потім, у похідному режимі – суспільним відносинам у сфері господарської діяльності [10, с. 74–75; 11, с. 126].

Більш переконливих аргументів на користь віднесення діяння, описаного в ст. 206-2 КК, до кола злочинів проти власності, на жаль, не пропонується. Так само не ставиться доречно, на мій погляд, питання про очевидну господарсько-правову специфіку (складову) протиправної поведінки, про яку йдеться в цій забороні. Адже зрозуміло, що в разі вчинення розглядуваного посягання шкода заподіюється не лише власнику майна відповідного суб'єкта господарювання, а й (передусім) відносинам, пов'язаним із забезпеченням державою захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення, підпорядкування та інших форм протиправного втручання в процес їх нормальної діяльності. Задля справедливості відзначу, що фактично подібного підходу дотримується наразі Н.М. Грищенко, яка безпосереднім об'єктом (треба так розуміти – основним –

С.Т.) злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, вважає «відносини, пов'язані з реалізацією підприємствами, установами, організаціями прав на господарську діяльність, у тому числі прав на їхнє майно», а «відносини у сфері власності» називає додатковим об'єктом цього злочину [45, с. 259, 260].

Подібним чином, хоча і без прив'язки до конкретних заборон у сфері господарювання та власності, висловлюється Н.О. Антонюк. Незважаючи на існування наукової позиції щодо можливості кваліфікації «рейдерських» атак за статтями КК, які передбачають відповідальність за злочини проти власності, а також на те, що той чи інший склад «рейдерського» злочину стосується відносин власності, такі відносини можуть бути лише додатковим обов'язковим об'єктом посягання, тоді як основним об'єктом посягання необхідно визнавати певний різновид господарських відносин [2, с. 438]. У розвиток наведеної позиції звернувся до влучної тези М.І. Панова про те, що відносини власності самі по собі не завжди і не обов'язково пов'язані зі здійсненням реального господарювання (веденням господарської діяльності). Навпаки, господарські відносини, базуючись на відносинах власності, мають свій особливий зміст – здійснення господарювання, змістом якого є економічний інтерес, тобто отримання прибутку. Саме через ці фундаментальні відмінності, додає вчений, хибними є висловлені деякими науковцями пропозиції об'єднати злочини проти власності і господарські злочини в єдину групу – економічні злочини [148, с. 422–423].

Поділяю висловлену Я.В. Фроловичевим позицію, згідно з якою саме система корпоративного управління, пов'язана зі здійсненням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, стає об'єктом (першочерговим, основним – *С.Т.*) посягання під час «рейдерства», оскільки саме її порушення сприяє подальшому заволодінню майном юридичної особи [222, с. 128–129]. До того ж практика протиправних захоплень в Україні засвідчує, що їх цілями, крім отримання контролю над активами (земля, будівлі тощо), можуть бути усунення конкурента шляхом ліквідації підприємства (незалежно від цінності його активів і пасивів), отримання контролю над

наявними у підприємства-жертви комерційними зв'язками, торговельною маркою тощо, одержання монопольного контролю над підприємствами певної галузі або територіальне розширення сфери дії підприємства-поглинача та з метою доступу до дочірніх компаній тощо [144, с. 43]. Повторюсь: чинна редакція ст. 206-2 КК, хоч і розміщена в розділі VII Особливої частини КК, не відображає зазначену специфіку. Ураховуючи сказане, доцільним видається розташування кримінально-правової норми (норм), яка (які) передбачає відповідальність за прояви протиправного захоплення суб'єкта господарювання, саме в розділі КК про злочини у сфері господарської діяльності.

Висловлене спонукає критично поставитись до пропозиції І.Г. Богатирьова доповнити КК статтею 187-1 КК, яка визнаватиме «рейдерство» новим злочином проти власності, що полягатиме в таких діях: захоплення державного, комунального і приватного майна, яке перебуває у власності особи, шляхом нападу, з метою володіння, користування та розпорядження ним [18, с. 128]. Пропонована новела видається казуїстичною (навіть дублюючою). Зокрема, в цій редакції норми про «рейдерство» складно (якщо взагалі можливо) виявити його відмінності від «звичайних» грабежу і розбою, позаяк тут йдеться лише про протиправне отримання винними об'єктів чужої власності будь-якої форми.

Не можу приєднатись і до позиції Я.І. Соловія, згідно з якою за своїм змістом «рейдерство» є корисливим заволодінням нерухомим чи рухомим чужим майном, вчиненим у різний спосіб (із застосуванням насильства, обману, зловживання службовим становищем або використання корупційних схем) з метою легалізації або встановлення контролю над юридичною особою чи її активами [189, с. 90–91]. Крім уже висловленої мною критики на адресу фактичного ототожнення «рейдерства» та злочинів проти власності, зауваження викликає використання терміну «легалізація». Не зовсім зрозуміло, про яку саме легалізацію контролю над юридичною особою (її активами) тут йдеться – очевидно, що не про описану в ст. 209 КК легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Поверхневою і неузгодженою видається пропонована Ю.В. Шуляк (ще до включення в КК ст. 206-2) редакція заборони стосовно «рейдерства», яка, за задумом її авторки, також повинна була розміщуватись у розділі VI Особливої частини КК. Науковець пропонувала запровадити кримінальну відповідальність за придбання або захоплення чужого майна проти волі його власника з метою встановлення над майном повного юридичного чи фактичного контролю («рейдерство») [238, с. 79]. Критику з точки зору логіки викладення тексту цієї заборони викликає, поміж іншого, зворот «придбання ... чужого майна проти волі його власника». Якщо авторка хотіла вкласти в цю конструкцію ідею спонукання потерпілого на продаж свого майна, то вона сприймається виключно як казуїстична і непотрібна, адже ст. 206 КК чітко вказує на таку форму протидії законній господарській діяльності, як протиправна, поєднана з погрозами чи насильством, вимога укласти угоду, виконання якої може заподіяти матеріальну шкоду або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю. Не менш сумнівною видається й ідея криміналізації захоплення майна проти волі його власника, адже проблематично уявити собі ситуацію захоплення майна за згодою власника. Чи можна за наявності такої згоди вести мову саме про захоплення, а не, скажімо, про те саме придбання? Обидва питання видаються риторичними. Нарешті викликає серйозне заперечення позиція Ю.В. Шуляк в частині мети встановлення повного *юридичного* (курсив мій – С.Т.) контролю над отриманим проти волі власника майном. По-перше, не зрозуміло, як можна отримати юридичний контроль, тобто правомірні повноваження щодо майна, яке було отримане, у т. ч. захоплене проти волі його власника. Чи тут мається на увазі якась мета специфічної форми легалізації майна, здобутого злочинним шляхом? По-друге, власне поняття «контроль» видається недоречним, таким, що помилково підміняє усталену концепцію (тріаду) права власності як права володіти, користуватись та розпоряджатись. Принаймні вказівка на мету встановлення контролю (тим паче за чужим майном) є нехарактерною для норм чинного кримінального законодавства. І навіть більше: конструкція «придбання

(захоплення) чужого майна з метою встановлення контролю за майном» виглядає нераціональною, певною мірою тавтологічною, такою, що спроможна була призвести до непотрібної казуїстичності кримінального закону¹.

Ще одне згадування про прагнення «рейдерів» до контролю знаходимо в громіздкому, змістовно перевантаженому визначенні корпоративного «рейдерства» за авторством А.В. Смітюха: це – дії, спрямовані на набуття корпоративного контролю над товариством без згоди учасників (акціонерів), які вже здійснюють корпоративний контроль, і призначених ними органів управління товариства (менеджменту) відповідного до певного сценарію (стратегічного плану), який має правове обґрунтування – дійсне чи удаване та реалізується з додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом судових та корпоративних процедур [184, с. 78].

Складається враження, що навіть розробник цієї дефініції не зможе розкрити її зміст в комплексі. Чого вартують лише словесні звороти «певний сценарій набуття корпоративного контролю» чи «імітація додержання встановлених законом судових та корпоративних процедур». Водночас позитивно сприймаю вказівку А.В. Смітюха на набуття корпоративного контролю над товариством – цей підхід видається більш коректним порівняно з формулюванням мети «рейдерів» на отримання контролю над майном, що простежується в позиціях Ю.В. Шуляк та Я.І. Соловія. Дійсно, встановлення контролю над майном суб'єкта господарювання варто розглядати як похідний наслідок порівняно з основним і першочерговим завданням «рейдера» встановити повний контроль над діяльністю захоплюваного підприємства.

¹ Принагідно додам, що ідея криміналізації незаконного встановлення контролю над юридичною особою чи її активами раніше вже висувалась на законопроектному рівні. Так, проектом Закону від 25 вересня 2008 р. «Про внесення змін до ст. 191 Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне встановлення контролю над юридичною особою чи її активами» пропонувалось доповнити КК ст. 191-1 «Незаконне встановлення контролю над юридичною особою чи її активами», згідно з якою пропонувалось визнати злочинними такі дії: встановлення контролю над юридичною особою чи її активами або заволодіння ними, поєднане із вчиненням суспільно небезпечного протиправного діяння, або із використанням суспільно небезпечного протиправного діяння вчиненого іншою особою, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя або здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства [172]. Як бачимо, на відміну від підходу Ю.В. Шуляк, у законопроекті йшлося безпосередньо про встановлення контролю над юридичною особою чи її активами – про специфічну мету набуття такого контролю не йшлося.

Скептично сприймається також пропозиція А.А. Писанця офіційно визнати «рейдерство» діянням, яке полягає в підробці установчих документів, рішень органів державної влади, штампів і печаток з метою сприяння проявам «рейдерства», а також в участі у таких діяннях посадових і службових осіб [153, с. 133–134]. Зокрема, критично оцінюю посилання лише на, умовно кажучи, «документальне рейдерство», а також одночасне згадування про посадових і службових осіб; і все це на фоні відсутності фіксації кримінально-правової специфіки власне «рейдерської» поведінки. Більше того: тут не згадується ні спроба захоплення майна, ні захоплення власне контролю над діяльністю суб'єкта господарювання, тобто більш-менш усталені ознаки «рейдерського» діяння, що принаймні альтернативно згадуються в переважній більшості доктринальних пропозицій.

Отже, в «таборі» прихильників ідеї достатності чинних кримінально-правових заборон для ефективної протидії «рейдерству» спостерігається певна непослідовність, навіть суперечливість позицій. Запропоновану різними авторами аргументацію також складно назвати переконливою. На мій погляд, дослідники тут припускаються системної помилки, а саме ігнорується та обставина, що «рейдерство» як явище має власну («господарську») специфіку, яка повинна бути по-можливості відображена у нормах КК, «орієнтованих» на протидію цьому феномену.

2. Аргументи на користь створення окремої «анти-рейдерської» заборони (заборон).

Так, Я.І. Соловій пише про доцільність прийняття нової статті КК, спираючись на яку можна більш ефективно виявляти, кваліфікувати та розслідувати «рейдерські» захоплення. Переваги включення такого «рейдерського» складу в текст КК, на думку цього автора, полягають у тому, що істотно полегшиться: можливість виявлення і кваліфікації такого злочину та, відповідно, порушення кримінальної справи; розслідування таких злочинів (доказова база стане менш об'ємною), оскільки акцент буде зроблено на об'єктивній стороні; контроль і формування статистики щодо розслідування

справ цієї категорії [188, с. 131; 189, с. 90]. Із такими аргументами можна погодитись лише частково, адже вони охоплюють, як це часто простежується в наукових позиціях щодо розглядуваної проблематики, лише деякі аспекти «рейдерства» як наскрізної кримінально-правової (і не лише) проблеми. Видається, що вирішенню питання про розташування окремої заборони чи низки заборон щодо «рейдерських» зловживань повинен передувати більш прискіпливий юридичний аналіз, детальне вивчення всіх релевантних підстав криміналізації відповідної поведінки, а також розроблення юридично збалансованої диспозиції (диспозицій), здатної максимально точно описати ознаки «рейдерського» посягання.

Опрацьовуючи можливі варіанти криміналізації «рейдерства» в Україні, В.Р. Мойсик одним із оптимальних шляхів визнає можливість закріплення усіченого складу злочину в межах новоствореної статті КК, яка б описувала створення організованої групи для незаконного встановлення контролю над юридичною особою або її активами; при цьому кваліфікація інших, супутніх діяльності такої організованої групи злочинів відбувалась б на підставі інших статей КК [130, с. 4]. Така позиція заслуговує на підтримку як із суто прагматичних міркувань (ефективність протидії «рейдерським» злочинам), так і з точки зору збереження системності (структурної упорядкованості) кримінального закону, недопущення казуїстичного описання проявів протиправної поведінки.

Непоследовною на цьому фоні видається позиція А.С. Політової в частині визначення оптимальної кримінально-правової моделі протидії «рейдерству». Із одного боку, зауважує ця дослідниця, відсутність у кримінальному законодавстві України єдиної норми, яка передбачає покарання за «рейдерство», становить одну з головних перешкод на шляху встановлення кримінальної відповідальності за таке суспільно небезпечне посягання як захоплення підприємств. А з іншого, А.С. Політова підтримує В.Д. Швеця та деяких інших авторів у тому, що проблема протидії «рейдерству» пов'язана не в останню чергу з неналежним застосуванням правоохоронними органами тих

статей КК, які вже передбачають відповідальність за певні дії, що вчинюються в процесі протиправного захоплення підприємства.

Хибність позиції А.С. Політової, на мою думку, проявляється також у спробі описати весь комплекс дій, які утворюють «рейдерство» як суспільно небезпечне протиправне посягання у сфері господарської діяльності, у межах окремої статті КК [155, с. 65–66]. Очевидно, що подібний спосіб криміналізації дій, які утворюють різноманітні форми захоплення суб'єктів господарювання за принципом «все включено», є неприйнятно казуїстичним та громіздким, він руйнує канони законодавчої техніки і системні зв'язки кримінального закону.

Реагуючи на висвітлені в науці підходи *pro et contra* криміналізації «рейдерства» на рівні окремої норми (чи групи норм) КК та відповідні «поштовхи» законодавця, висловлю власну точку зору з цього приводу: на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні необхідність в існуванні самостійних законодавчих підстав кримінальної відповідальності за «рейдерство» існує. Суспільний запит у цій сфері, особливо в частині потреб суб'єктів господарювання в забезпеченні державою захисту від будь-яких необґрунтованих втручань в їх діяльність, динаміка розвитку відповідного сегменту економічної злочинності, очевидна тяжкість заподіюваної внаслідок «рейдерства» шкоди охоронюваним законом правовідносинам, інші фактори свідчать про доцільність існування відповідної заборони (заборон). Водночас вважаю, що сучасні редакції ст. ст. 205-1, 206¹ та 206-2 КК, покликаних протидіяти «рейдерству», не здатні повною мірою виконувати покладене на них завдання, через що існує нагальна потреба в кардинальному переосмисленні

¹ Очевидний інтерес у межах обґрунтування аналізованої позиції (за «анти-рейдерську» заборону) викликає оновлена редакція ч. 1 ст. 206 КК, яка на підставі Закону від 6 жовтня 2016 р. була доповнена таким формулюванням: «Протидія законній господарській діяльності, тобто ... захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них». Наведене речення символізує чергову спробу держави удосконалити законодавчу регламентацію феномену «рейдерства», водночас не оперуючи цим нетиповим для вітчизняного кримінального законодавства поняттям буквально. Натомість використання терміну «захоплення» в сукупності з точним переліком об'єктів захоплення та одночасним посиланням на припинення, обмеження діяльності чи доступу на такі об'єкти не залишає сумнівів у тому, що вітчизняний законодавець прагнув посилити захисний потенціал протидії законній господарській діяльності саме за допомогою «адресного» включення нормативного орієнтиру на недопустиму практику «рейдерських» атак на суб'єктів господарювання, на їх нормальну діяльність.

системних ознак «рейдерства» як злочинного явища, якісного теоретичного розроблення юридичних ознак відповідного виду злочинної поведінки і подальшого редагування (уже з урахуванням опрацьованих результатів доктринальних та емпіричних досліджень) змісту відповідних кримінально-правових приписів.

Викладене спонукає автора запропонувати низку спільних ознак злочинів, які полягають у протиправному захопленні суб'єктів господарювання: 1) ці злочини здебільшого вчинюються в управлінській та майновій сферах (сегментах) господарювання та безпосередньо посягають на сукупність праввідносин, пов'язаних із забезпеченням державного захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення та інших форм протиправного втручання в процес їх нормальної діяльності; 2) діяння полягають у захопленні управлінського контролю над суб'єктами господарювання та належними їм активами (майном) шляхом застосування насильства, обману або поєднання цих двох способів протиправної поведінки; 3) вони вчинюються здебільшого у формі співучасті з розподілом ролей або професійними організованими групами чи злочинними організаціями; 4) ці злочини також посягають на праввідносини приватної власності, які виступають додатковим об'єктом «рейдерських» посягань; 5) ці діяння вчинюються переважно з прямим умислом, корисливою мотивацією та чіткими цільовими установками. Пропоную також класифікувати відповідні посягання на дві групи.

По-перше, це злочини, передбачені статтями 205-1, 206 і 206-2 КК, основним безпосереднім об'єктом яких виступають праввідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення. Три вказані заборони покликані забезпечити предметну кримінально-правову охорону відповідних відносини у комплексному режимі, так би мовити, у трьох напрямках: 1) щодо реагування на прояви фіктивної реєстрації юридичної особи з метою її подальшого використання для захоплення іншого, легально створеного підприємства – відбувається *de jure* захоплення; 2) щодо правової охорони ЦМК суб'єкта господарювання чи його складових, тобто щодо

збереження режиму законного управління ним; 3) щодо комплексного захисту майна суб'єкта господарювання або його власників від незаконного заволодіння – відбувається *de facto* захоплення підприємства шляхом отримання в протиправний спосіб контролю над належними йому активами. У будь-якому разі обмежувати кримінальну відповідальність за «рейдерське» захоплення підприємств ст. 206-2 КК, як це роблять окремі дослідники [228, с. 257], не варто.

По-друге, це злочини, внаслідок вчинення яких правовідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення виступають додатковим факультативним об'єктом. Йдеться переважно про вимагання (ст. 189 КК), шахрайство (ст. 190 КК), самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК), доведення до банкрутства (ст. 219 КК), примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК), підроблення документів (ст. 358 КК), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375)¹. Ознаки предмета, способу вчинення злочину, а також його суб'єкта дозволяють відносити ці посягання до «рейдерських» принаймні частково (опосередковано). До другої групи деліктів також можна віднести, зокрема, розбій (ст. 185 КК), створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК), хуліганство (ст. 296 КК), самоправство (ст. 356 КК), хоч інтенсивність прояву «рейдерської» складової в додатковому факультативному об'єкті цих посягань, як видається, є нижчою, ніж у перерахованих вище злочинах.

¹ За інформацією Б.М. Грека, у більшості випадків «рейдерами» використовуються ухвали судів, постановлені поза місцем знаходження юридичної особи – об'єкта нападу, щодо: забезпечення позовів міноритарних акціонерів шляхом арешту майна, рахунків підприємства; заборони скликати і проводити збори акціонерів товариства; заборони вирішувати питання, пов'язані з господарською діяльністю, тощо [37, с. 54]. На «анти-рейдерський» потенціал ст. 375 КК вказує і думка фахівців про те, що судова система України виявилася співучасницею недружніх злиттів і поглинань: «...у захопленнях чужих об'єктів господарської діяльності суддя є ключовою фігурою» [15, с. 172; 14, с. 106]. Водночас у цьому разі треба розрізняти, з одного боку, дії стосовно отримання судового рішення, винесеного на основі врахування судом підроблених документів як справжніх, та, з іншого, отримання судового рішення, винесеного на основі врахування справжніх документів, але із завідомо неправильним застосуванням судом правових норм чи іншими порушеннями [96, с. 113].

Надалі у межах цієї роботи будуть досліджуватись об'єктивні, суб'єктивні, кваліфікуючі ознаки, а також проблемні питання кваліфікації складів «рейдерських» злочинів, передбачених статтями 205-1, 206, 206-2 КК. Суміжні посягання висвітлюватимуться дотично.

1.2 Зарубіжний досвід юридичної оцінки проявів недружного поглинання суб'єктів господарювання

Почати цей підрозділ дисертації варто з висловлювання Р.М. Пшипія про те, що наукове дослідження кримінально-правових явищ та інститутів буде найбільш ефективним у разі, якщо воно здійснюється з використанням порівняльно-правового методу й особливо в тих випадках, коли досліджується правове явище, яке не отримало однозначної оцінки з боку представників науки і практики [173, с. 135]. І.О. Соколов влучно додає, що під час вивчення проблематики кримінально-правової протидії «рейдерським» захопленням звернення до зарубіжного досвіду в цій сфері є необхідним [187, с. 59]. Як справедливо стверджує О.П. Рябчинська, сучасний етап розвитку порівняльного правознавства диктує необхідність звернення до таких видів порівняння, як нормативний та функціональний: в основу першого покладено формально-юридичний аналіз схожих норм (статей) законодавчих актів; натомість особливістю функціонального порівняння є те, що насамперед визначається певна соціальна проблема, а вже потім здійснюється пошук правової норми або інституту, застосування яких дозволяє вирішити проблему в кримінальному праві інших держав [177, с. 246].

Є достатні підстави розглядати практику «рейдерства» як перманентну складову економік розвинених країн світу. На Заході «рейдери» захоплюють підприємство та змінюють його некомпетентне керівництво, сприяючи в такий спосіб розвитку конкуренції та загалом економіки. Із посиланням на зарубіжні наукові дослідження Ю.А. Берлач констатує, що в державах із розвинутою ринковою економікою при недружніх поглинаннях застосовується

корпоративний механізм управління, що стимулює менеджерів активізувати свої зусилля на ефективному управлінні компанією [13, с. 15, 18, 20]. Отже, головна відмінність між вітчизняним «рейдерством» та поширеною на Заході практикою недружніх злиттів і поглинань полягає у формах одержання контролю над матеріальними чи нематеріальними активами підприємства поза згодою їх власника ¹.

Враховуючи недостатньо розвинену нормативно-правову базу в Україні з питань захисту суб'єктів господарювання від проявів протиправного захоплення, про що частково йшлося вище, буде корисно звернутись до вивчення досвіду деяких зарубіжних країн у частині протидії «рейдерським» захопленням. При цьому аналіз позитивного зарубіжного досвіду доречно здійснювати на прикладі тих держав, в яких історично недружні злиття та поглинання мали значне поширення. Як влучно зазначають фахівці, лише чітке розуміння принципів та механізмів функціонування ринку контролю в розвинутих країнах дозволить виявити відмінності українського «рейдерства» від світової практики функціонування ринку корпоративного контролю, виявити джерела виникнення та підживлювання цього небезпечного явища, а також запропонувати ефективну систему заходів, що сприятимуть викоріненню українського «рейдерства» та закладенню підвалин формування цивілізованого ринку корпоративного контролю [76]².

¹ Слушним видається спостереження Т.О. Пожуєвої про те, що «рейдерство» виникло за кордоном як протиправне захоплення власності, розкрадання та привласнення морських судів. На зміну цьому в ХХ ст. прийшла схема заволодіння контрольним пакетом акцій компанії, підроблення документів чи навіть силове захоплення підприємств. Водночас дедалі частіше спостерігаються випадки дружнього поглинання, поєднання двох компаній з метою плідної співпраці, вигідної для кожної сторони. Завдяки цьому власник не лише не втрачає контроль над своєю компанією, а й отримує певні переваги в кооперуванні виробничих потужностей, обміні технічним і діловим досвідом, у забезпеченні додатковим капіталом та в розширенні ринків збуту [154, с. 133].

² У стислому історико-правовому екскурсі у витоки «рейдерства» як антисуспільного явища в країнах Західної Європи І.О. Соколов пише, що у так званий доакціонерний період (до XVII ст.) появи та розвитку «рейдерства» у цих державах заважали переважно такі чинники: 1) наявність жорстких і певною мірою рудиментарних звичаїв ділового обігу; 2) неможливість анонімного захоплення юридичних осіб, причиною чого була обмеженість масштабів ведення справ, а також переміщення товарів і послуг; 3) абсолютна прив'язаність фізичної особи до свого бізнесу, що була обумовлена необмеженістю ризиків, пов'язаних із його веденням. У той період людина та її справа були невід'ємно пов'язаними між собою, оскільки підприємець відповідав всім своїм майном у випадку будь-якої невдачі, на відміну від сучасних умов, коли, наприклад, під час банкрутства юридичної особи майно її засновника не підлягає вилученню у зв'язку з невиконаними зобов'язаннями [187, с. 127]. На Заході «рейдерство» стало відносно поширеним явищем здебільшого у другій половині ХХ ст. У середовищі фінансистів та інвесторів з'явилися фахівці, які почали скуповувати контрольні пакети акцій різних компаній. Подібні операції часто супроводжувались конфліктами між акціонерами.

М.Ф. Мусаелян пише, що, незважаючи на ту обставину, що «рейдерство» як злочинний спосіб несумлінного збагачення, захоплення підприємств (бізнесу) і перерозподілу власності з'явилося в 1920–1930 рр. в США, наразі в багатьох країнах воно позбавлене ознак кримінально караної поведінки. У сучасній зарубіжній практиці поняття «рейдерство» позначає цілком легальний високоінтелектуальний юридичний бізнес, під яким варто розуміти дії атакуючої сторони в процесі законного злиття і поглинання підприємств (бізнесу) [132, с. 32].

Додам, що на сьогодні поняття «рейдер» широко використовується в зарубіжних економічних колах. Під «рейдером» там розуміється особа чи організація, яка намагається захопити компанію шляхом недружнього поглинання. «Рейдери» шукають компанії із заниженою вартістю, а потім намагаються придбати в ній контрольний пакет акцій для того, щоб отримати можливість керувати бізнесом. При цьому головною метою «рейдера» є генерація значних прибутків за відносно короткий проміжок часу шляхом оперативного перепродажу активів компанії замість того, щоб змінити стратегію діяльності підприємства і збільшити його доходи в довгостроковій перспективі [249].

Небезпідставним видається твердження І.Ю. Копелева про те, що «рейдерство» присутнє в усьому світі. У розвинених країнах під ним розуміють переважно недружнє поглинання: якщо на ринку здійснюється перерозподіл власності законними методами на користь ефективних компаній, це вважається нормальною діяльністю. Там «рейдерство» не вважається небезпечним, використовуються здебільшого економічні важелі, а саме – аналіз ринку, з'ясування кон'юнктури, участь у біржових торгах, гра на ринку цінних паперів. Такий вид ділової активності у разі його здійснення на законних підставах сприяє «очищенню» ринку. Натомість в Україні «рейдерство» найчастіше має кримінальний підтекст: ефективні власники позбавляються

Отримавши контроль над компанією, рейдери реорганізували її, часто розбивши на більш дрібні компанії, які в подальшому продавали зі значним прибутком [213, с. 64].

своїх активів у незаконний спосіб. А тому, пише дослідник, на сучасному етапі розвитку бізнесу вести мову про користь поглинання в нашій державі видається недоречним [104, с. 308–309]¹.

Показово, що на сторінках англомовних юридичних видань часто можна зустріти вказівку на поняття «акціонер-активіст» (англ. – activist shareholder), що позначає особу, яка використовує свою придбану участь у статутному капіталі корпорації для здійснення тиску на її керівництво. При цьому конкретна мета подібного «втручання» у справи компанії може бути будь-якою – від переважно фінансових (збільшення вартості акцій через зміни у корпоративній політиці, в управлінні витратами, у структурі фінансів тощо) до таких, що не пов'язані з грошима (наприклад, «вихід» компанії з ринків деяких країн, запровадження нових програм збереження довкілля, підтримка конкретних соціальних проектів тощо). В економічній літературі вказується, що діяльність акціонерів-активістів може бути успішною навіть у разі отримання ними контролю над відносно невеликими (до 10%) пакетами акцій. При всьому цьому, підкреслю, мова йде про легальну, у межах закону діяльність: у більшості випадків порушення закону під час акціонерного «тиску» на корпорацію та її керівництво, так як це нерідко має місце в Україні, не відбувається.

Класичним сучасним прикладом діяльності активних акціонерів можуть бути корпоративні «війни», розпочаті Карлом Іканом. Цей американський бізнесмен є впливовим гравцем на американському фондовому ринку. Будучи засновником і мажоритарним акціонером публічної холдингової компанії «Icahn Enterprises», яка активно інвестує в різні галузі американської економіки

¹ Оригінальну дефініцію усталеного поняття «рейд» в його звичайному діловому розумінні пропонує американський юридичний словник Блека – це спроба групи спекулянтів спричинити раптове падіння вартості цінних паперів шляхом їх масового і координованого продажу [244, с. 590]. Йдеться про так звані фондові спекуляції – штучно спричинені коливання котирувань цінних паперів на фондовій біржі. Як бачимо, юридичний довідник пропонує визначення переважно правомірної (не забороненої регулятивним законодавством) поведінки. Своєю чергою, академічний словник Вебстера визначає «рейд» як: сміливу, рішучу операцію проти конкурента; спробу професійних фінансистів обвалити вартість акцій шляхом її масового координованого продажу. Відповідно, під поняттям «рейдер» пропонується розуміти того, хто здійснює рейд, зокрема, особу, яка намагається здійснити вороже поглинання (чи принаймні отримання контролю) комерційної корпорації – цих осіб йменують корпоративними «рейдерами». Перша відома згадка про це поняття датована 1861 р. [247].

і капітал якої оцінюється в понад 7 млрд. дол., цей інвестор-активіст отримав професійне визнання колег по фондовому ринку завдяки низці успішних проектів, коли після придбання акцій «компаній-мішеней» він примушував їх керівництво запроваджувати серйозні структурні та управлінські зміни. «Жертвами» корпоративних атак Ікана в різний час ставали такі всесвітньо відомі компанії, як «Time Warner», «Yahoo», «Lions Gate Entertainment», «Dell». Карл Ікан одержав репутацію «корпоративного рейдера» у 80-і роки минулого століття – після того, як успішно захопив, а потім довів до банкрутства велику американську авіакомпанію «Trans World Airlines», отримавши за результатами такої оборудки багатомільйонний дохід [245].

Отже, ще раз варто наголосити: у цивілізованих країнах поняття «рейдерство» не ототожнюється з формами злочинного захоплення інших підприємств. Натомість використовується термін «недружнє поглинання» (англ. – hostile takeover), що традиційно означає придбання однієї компанії («компанії-мішені») іншою (компанією-агресором). Такі активні бізнес-процеси спрямовуються переважно на публічні компанії, тобто на емітентів акцій, які вільно обертаються на фондовому ринку та, як правило, мають значну кількість «неперсоніфікованих» акціонерів (власників простих, неіменних акцій).

Так зване класичне недружнє поглинання полягає у тому, що потенційний інвестор (поглинач) робить акціонерам «компанії-мішені» публічну оферту в частині придбання акцій без попередньої згоди або повідомлення менеджменту компанії. У процесі такого поглинання поглинач, якщо він не зміг укласти взаємовигідну угоду з менеджментом, звертається, відповідно до вимог закону, безпосередньо до акціонерів «компанії-мішені». При всьому цьому продаж акцій відбувається виключно на добровільних засадах, і про порушення закону тут твзагалі не йдеться. Відбувається цілком нормальний та економічно обґрунтований інвестиційний процес, під час якого з'являється новий власник компанії [227, с. 95].

Визначаючи, своєю чергою, практичний зміст процесу поглинання як отримання контролю однією компанією над акціями та активами іншої,

З.Б. Живко описує три основні моделі поглинання: 1) придбання корпоративних прав – покупець купує акції, частки іншої компанії разом з усіма її активами, правами та зобов'язаннями; 2) придбання активів – покупець купує лише певні активи й зобов'язання компанії; 3) придбання боргів – покупець купує борги іншої компанії, ініціює порушення або бере участь у вже порушеній справі про банкрутство [77, с. 78.]¹.

Звернусь до особливостей регламентації «рейдерських» дій за законодавством окремих іноземних держав, а також за законодавством ЄС. У цьому сенсі показово, що аналіз положень кримінального законодавства таких економічно розвинених держав, як Австралія, Австрія, Великобританія, Німеччина, Данія, Ізраїль, Іспанія, Китай, Польща, США, Франція, Швейцарія, Швеція, Південна Корея, Японія, не дозволив І.О. Соколову ідентифікувати жодної норми, присвяченої протидії незаконним захопленням юридичних осіб, що свідчить про невизнання такого явища злочинним за кордоном. При всьому цьому, додає згаданий автор, кримінальні кодекси деяких зарубіжних країн містять заборони, безпосередньо спрямовані на захист порядку управління в юридичній особі [186, с. 93].

О.А. Туркот констатує, що характерною особливістю законодавчого регулювання злиття та поглинання у Великій Британії є максимальна публічність угоди, що дає можливість забезпечити захист інтересів як кожного акціонера, так і всього підприємства. Повна процедура злиття компаній описується у письмовому документі, який повинен містити всі необхідні для укладання угоди відомості (назву компанії, інформацію про структурний склад її акцій, умови перерозподілу власності після здійснення процедури злиття та поглинання, подальший розподіл відповідальності та прибутку компаній, ціна, що пропонується компанії, яка поглинається). Відповідно до Акту про компанії

¹ Для реалізації плану недружнього поглинання компанія-агресор традиційно вдається до одного з двох основних інструментів (хоча й з усією множинністю варіацій), а саме: 1) пропозиції придбання акцій «мішені» за цінами вище ринкових (англ. – tender offer) та 2) боротьби за управлінський контроль (тобто зміну недружнього менеджменту «компанії-мішені» на більш лояльний до набувача) із використанням довіреностей для голосування на загальних зборах акціонерів (англ. – proxy fight). І.В. Гордійчук додає ще й третій механізм – скуповування акцій на фондовому ринку (англ. – stock market acquisitions), що відбувається у вигляді придбання великих пакетів без будь-яких публічних оголошень [34, с. 16].

2006 р. (англ. – Companies Act of 2006), пропоновану схему злиття та поглинання затверджують на загальних зборах акціонерів, зокрема, документ, що визначає процедуру злиття, обґрунтування генерального директора й експерта щодо необхідності та можливості злиття, бухгалтерську звітність обох компаній за останні три роки. Лише після видання реєстратором, який перевіряє всі необхідні документи, офіційного дозволу можна затверджувати новий статут підприємства [209, с. 53–54]. Як бачимо, у британському та вітчизняному підходах до обґрунтування доцільності реорганізації компаній спостерігаються спільні риси, які мають об'єктивне економічне підґрунтя та однаково покликані сприяти захисту інтересів акціонерів.

Цікавий порівняльно-правовий аналіз процесів ворожих поглинань у Великій Британії та США пропонує Д.В. Кушерець. Вона пише, що основною передумовою ворожих поглинань у США та Великій Британії є відсутність законодавчої заборони на цей специфічний вид економічної діяльності; ще одним визначальним чинником вважається значна розпорошеність володіння акціями публічних акціонерних товариств та їх вільний обіг, що стає причиною збільшення ризиків та короткостроковості інвестицій. Проаналізувавши особливості процесів ворожих поглинань у цих двох державах, дослідниця доходить висновку про те, що інтереси приватних інвесторів Великої Британії істотно вплинули на саморегулятивний характер цих явищ, тоді як у США значну роль продовжують відігравати судова правотворчість та ефективне державне регулювання. У США на законодавчому рівні досить детально врегульовано порядок здійснення ворожих поглинань, що зумовлює наявність значних відмінностей у системах нормативно-правового регулювання обох країн, незважаючи на їхню схожість, тоді як у Великій Британії існує більш ефективна система саморегулювання [115].

Наразі США можуть похвалитись найбільш цікавими як з теоретичної, так і практичної точки зору напрацюваннями в частині регулювання корпоративних відносин, оскільки, як слушно констатує Ю.Д. Борисов, у чистому вигляді корпоративний ринок розвивався лише там, адже, за винятком

відомої шестирічної війни між Північчю та Півднем у 60-і роки ХІХ ст., ніщо не заважало бізнесу стабільно розвиватись [19, с. 36]. Характеризуючи американську практику злиттів і поглинань, у т. ч. їх «недружніх» проявів, варто ще раз підкреслити, що ці механізми одержання корпоративного контролю перебувають тим не менш у межах закону, оскільки використовуються ринкові механізми «захоплення» бізнесу, а саме: корпоративний шантаж, скуповування акцій у міноритарних акціонерів, маніпулювання позиціями акціонерів та власне належними їм акціями, використання вад регулятивного корпоративного законодавства. Констатується, що подібна стратегія отримання контролю над фірмою, хоч і не є бездоганною з моральної точки зору, водночас визнається законною, у т. ч. судовою практикою США¹.

Оскільки в США пропозиції продати акції стосуються цінних паперів, що перебувають в обігу на загальнонаціональному ринку цінних паперів, вони регулюються федеральним законодавством, зокрема, Актом Вільямса 1968 р. (англ. – Williams Act), норми якого, своєю чергою, були інкорпоровані в окремі пункти § 78 розділу 15 Зібрання Законів США – комплексного акту, який містить законодавчі положення всіх галузей федерального законодавства. Сторона, яка здійснює відкриту тендерну пропозицію, повинна подати заяву до Комісії з цінних паперів і фондового ринку США, а також безпосередньо до компанії, яка поглинається. У заяві повинні міститись відомості про: умови тендерної пропозиції; характеристику сторони, яка звертається з тендерною пропозицією; джерело готівкових коштів; плани щодо компанії, яку поглинають. Акт також зобов'язує особу, яка купує понад п'ять відсотків акцій публічної корпорації, повідомити про таке придбання федеральну Комісію з цінних паперів і фондового ринку. Більше того: особа, яка здійснює пропозицію

¹ Цікаве наукове дослідження юридичної природи корпоративного шантажу (синонім – «грінмейл» (англ. – «greenmail»), буквально – «зелена пошта»), здійснив Б.М. Грек. Він констатує, що традиційно тактика цього виду шантажу, а точніше специфічного виду бізнесу, полягає в такому: атакуюча структура чи група інвесторів купують на фондовому ринку невеликий пакет акцій успішної компанії, після чого новий акціонер (група акціонерів) піддає менеджмент «компанії-мішені» публічній критиці, надсилає скарги до контролюючих і правоохоронних органів, а також подає судові позови з будь-якого, навіть незначного, питання [36, с. 118–119].

придбати не менше п'яти відсотків акцій компанії, повинна зробити її в публічному форматі і повідомити про зміст своєї пропозиції, а також розкрити плани щодо подальшої діяльності корпорації, акції якої є предметом придбання, у тому випадку, якщо пропозицію буде прийнято корпорацією-емітентом. Актом Вільямса передбачено мінімальний період для розгляду пропозицій – 20 днів, а акціонери підприємства, стосовно якого надано тендерну пропозицію, протягом 15 днів можуть змінити своє рішення [251, с. 454–457]. Звертає на себе увагу й та обставина, що в більшості американських штатів на нормативному рівні закріплене спеціальне «анти-рейдерське» правило «поточного володіння» акціями (англ. – *contemporaneous ownership rule*), відповідно до якого всі акціонери незалежно від частки належних їм акцій не можуть оскаржувати ті рішення чи дії органів управління компанії, які були ухвалені або вчинені до того моменту, як особа придбала акції компанії [214, с. 100].

У статті професора Колумбійського університету Джона Коффі пропонується ретельний економіко-правовий аналіз проблемних питань практики корпоративних поглинань в американській економіці. Зокрема, цей автор констатує, що загальний вплив феномену поглинань на американську економіку досліджено лише частково. З одного боку, раціональною слід визнати поширену в теорії й на практиці точку зору, згідно з якою недружні поглинання генерують певний дисциплінуючий вплив на менеджмент «компаній-мішені», що обмежує неконтрольоване, безвідповідальне ухвалення поточних бізнес-рішень менеджментом. Такі практики корпоративного захоплення можуть тримати керівництво «компаній-мішеней» у своєрідному «тонусі», тим самим позитивно впливаючи на динаміку фінансово-господарських показників і врешті-решті на збільшення доходності, а також розміру дивідендів акціонерів компанії. З іншого боку, подібні поглинання можуть мати негативні наслідки для їх учасників із точки зору відносин вільного ринку, оскільки інсайдери, передусім корпоративний менеджмент, у більшості випадків краще обізнані зі справжнім станом речей в поточній діяльності свого бізнесу, ніж аутсайдери, які здійснюють поглинання.

Американський вчений додає, що всі механізми зовнішнього корпоративного регулювання можуть бути застосовані занадто активно, що, своєю чергою, може призвести до небажаної ситуації «залякування» і «відштовхування» потенційних інвесторів. У такому контексті недружнє поглинання не відрізняється від інших примусових заходів, що застосовуються до корпорацій, зокрема, подання акціонерами цивільних позовів проти правління компанії чи кримінальне переслідування юридичної особи [246, с. 1260].

Повернувшись до блоку актуальних питань протидії незаконним захопленням компаній уже на європейському правовому просторі. Зокрема, Директива 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р., яка присвячена питанням правової регламентації пропозицій про корпоративне поглинання, підкреслює необхідність захисту інтересів власників цінних паперів компаній, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства держави-члена, якщо ці компанії є предметом пропозицій поглинання або переходу контролю і хоча б деякі з виданих ними цінних паперів призначені для торгівлі на регульованому ринку у будь-якій державі – учасниці ЄС (п. 2 Преамбули) [248].

Аналіз цього документу свідчить про ретельність підходу органів законодавчої й виконавчої влади ЄС в частині формулювання заходів, що координують закони, підзаконні акти, адміністративні положення та інші розпорядження держав-учасниць, у т. ч. розпорядження, встановлені офіційно уповноваженими організаціями для ринкового регулювання, що стосуються пропозицій поглинання в контексті придбання цінних паперів компаній, на які поширюється дія законодавства держав-учасниць. Так, ч. 2 ст. 6 Директиви вимагає від держав-учасниць забезпечити необхідні умови для того, щоб від оферента вимагалось скласти та вчасно оприлюднити документ оферти, що містить інформацію, необхідну для надання можливості власникам цінних паперів компанії-адресата оферти досягти зваженого рішення стосовно висловленої пропозиції. Оферент повинен повідомити наглядовий орган компанії до оприлюднення такого документа. Якщо рішення вже є

оприлюдненим, то ради директорів адресата оферти та оферента повинні повідомити представників своїх працівників або, у разі відсутності таких представників, безпосередньо працівників. Уже на прикладі цього положення спостерігаємо за прагматичністю та високим рівнем деталізації регулятивних положень Директиви. Наразі розглядуваний документ не містить посилань на кримінально-правові заходи регулювання встановленого порядку висунення пропозицій про корпоративне поглинання. Водночас диспозитивна за своїм змістом ст. 17 Директиви зобов'язує держав-учасниць на свій розсуд визначити санкції, які повинні застосовуватись за порушення національних вимог, прийнятих відповідно до цієї Директиви, а також вжити всіх необхідних заходів для контролю за введенням санкцій у дію. Зазначена стаття далі регламентує, що затверджені національними нормативними актами санкції повинні бути ефективними, пропорційними та переконливими.

Аналізуючи згаданий документ, італійський дослідник Марко Венторурзо підкреслює, що ухвалення зазначеної Директиви ЄС стало знаковою подією в корпоративному секторі міждержавного економічного регулювання на західноєвропейському просторі. Він додає, що попередні редакції цього документу викликали гостру критику з боку держав-учасниць ЄС, що призвело до здебільшого неприйняття (принаймні на той момент) ідеї про будь-яке міждержавне регулювання в цій сфері економічних відносин. Як наслідок, Директива 2004/25/ЄС стала довгоочікуваним і водночас змістовно «гнучким» документом, вдалим втіленням нормативно-правового компромісу між основними політико-економічними гравцями на просторі ЄС, що дає державам-учасницям значний рівень свободи під час ухвалення національних уточнюючих приписів у частині регулювання практики корпоративних поглинань. Вагоме значення Директиви полягає ще й у тому, що вона слугує переконливим аргументом у тривалій на теренах Західної Європи дискусії на предмет гармонізації національних законодавств замість нераціональної регуляторної конкуренції [250, с. 174].

Від себе додам, що ця Директива уособлює діаметрально протилежний до усталених у США принципів розвитку бізнесу підхід. Зокрема, європейський документ встановлює істотні обмеження щодо корпоративної поведінки як «рейдера», так і «компанії-мішені». Так, відповідно до нормативно встановлених правил корпоративні «рейдери» можуть отримати контроль над компанією лише через ініціювання відкритої (публічної) пропозиції придбання акцій. Більше того: закон визначає мінімальну вартість таких акцій. Менеджмент та (або) мажоритарні акціонери «компанії-мішені» обмежені у виборі захисних заходів, що можуть бути використані для протидії спробам недружнього поглинання. Для порівняння: в Європі обмеження щодо поведінки двох груп суб'єктів корпоративних поглинань майже відсутні, що загалом підтверджує орієнтованість національних регуляторів на відкриту модель розвитку економіки, здебільшого вільну від втручання з боку держави.

Із прикрістю доводиться визнати, що в Україні механізми регулювання корпоративних поглинань, подібні до американських та європейських, наразі невідомі: у нашій державі в цій сфері економічних відносин досі панує, так би мовити, «закон джунглів».

На ту обставину, що поняття ворожого поглинання на Заході й в Україні істотно відрізняються, звертає увагу й М.О. Артюх. Він пише, що на шпальтах зарубіжних інформаційних видань можна часто прочитати, що компанія «Х» відкинула пропозицію компанії «У» щодо недружнього поглинання. Тобто у цивілізованих ринках навіть прописані процедури корпоративної «війни», і в разі порушення її правил компанії-агресору доведеться відкривати «другий фронт» і захищатися уже від держави, яка застосує істотні санкції за порушення закону [4, с. 52]. Кореспондуючим наведеному є спостереження В.О. Швеця про те, що в державах-членах ЄС на національному рівні сформульовані власні, фрагментарно гармонізовані із загальносоюзним законодавством, стандарти щодо практики злиттів і поглинань та протидії протиправному рейдерському впливу, включаючи, у т. ч. можливість для звернення «жертв» рейдерського поглинання до національних судів. При цьому спільними підставами для

відповідних корпоративних позовів виступають порушення тендерних пропозицій, матеріальні чи процесуальні факти несправедливого поглинання, порушення прав акціонера (групи акціонерів), якому була заподіяна матеріальна шкода протиправними діями рейдера [234, с. 252].

Щирий науковий інтерес викликає досвід Франції як однієї з найбільш аутентичних держав – представниць континентальної системи права. Норми французького законодавства, як видається, найбільш повно відображають той образ системи корпоративного права, що є характерним для сучасної демократичної держави. Зокрема, Закон про торговельні товариства 1966 р. і Декрет про торговельні товариства 1967 р. закріплюють правове становище юридичних осіб, порядок їх створення, правовідносини між учасниками, порядок здійснення підприємницької діяльності, внутрішню структуру, систему відносин між органами суб'єктів господарювання.

Зокрема, комплекс норм кримінально-правового характеру, покликаних захищати встановлені державою корпоративні відносини, а також покарання за правопорушення проти порядку управління у всіх організаційно-правових формах юридичних осіб, що існують у Франції, зосереджено в Титулі IV Торговельного кодексу цієї держави під назвою «Положення кримінального законодавства». Зокрема, передбачено кримінальну відповідальність за подання учасником юридичної особи щорічних бухгалтерських звітів, які завідомо не відображають точне фінансове становище, а також за недобросовісне використання управлінських повноважень і права голосу (ст. ст. L. 241-3 та L. 242-6 кодексу, які стосуються різних організаційно-правових форм юридичної особи). Покарання, передбачені відповідними заборонами, є «чутливими» як для економічного злочину – до п'яти років позбавлення волі та штраф у розмірі 375 тис. євро.

Кримінальну відповідальність також передбачено за наступні дії: не скликання керівником юридичної особи загальних зборів учасників протягом шести місяців після завершення фінансового року (ст. ст. L. 241-2 і L. 242-10 Торговельного кодексу Франції); перешкоджання участі акціонера у загальних

зборах акціонерів, отримання переваг чи їх обіцянка за голосування певним чином або неприйняття участі в голосуванні (ст. L. 242-9 Торговельного кодексу Франції) [213, с. 387].

На підставі аналізу зазначених кримінально-правових заборон О.Ю. Федоров робить слушний висновок про те, що чинне корпоративне законодавство Франції комплексно та ефективно захищає систему корпоративного управління на рівні «учасники – виконавчий орган». На думку згаданого автора, непоширенню «рейдерства» в цій державі певною мірою сприяє суворі і консервативна процедура реєстрації юридичних осіб комерційними судами, які законом уповноважені перевіряти достовірність поданих для реєстрації відомостей, запитувати додаткову інформацію та майже не обмежені часовим фактором [213, с. 395–396].

Окремі питання, пов'язані з практикою ворожих поглинань у ФРН та формами реагування на них з боку держави, стали предметом наукового аналізу М.А. Колесника. Цей дослідник пише, що для корпоративного ринку Німеччини характерними є здебільшого дружні форми поглинання підприємств, а конфлікти, у т. ч. ті, що виникли внаслідок спроб недружніх поглинань, є нечисленними. Низький рівень конфліктності на ринку корпоративного контролю ФРН зумовлений високою концентрацією власності, незначною кількістю акцій у вільному обігу, наявністю ефективних механізмів захисту від недружніх поглинань. ФРН тривалий час трималась осторонь глобальних баталій на ринку корпоративного контролю, однак упродовж останніх 15 років у країні були активізовані процеси поглинання підприємств та зріс рівень конфліктності поведінки учасників бізнесу, що було зумовлено системними змінами в економіці наприкінці 1990-х років [103, с. 13].

Досвід Німеччини додатково переконує у відсутності проявів такого поняття, як кримінальне «рейдерство» в державах із розвинутою ринковою економікою. Замість неприхованої кримінально караної поведінки, що супроводжується агресивною, зухвалою поведінкою її учасників, за кордоном

використовуються здебільшого законні або принаймні юридично нейтральні і при цьому економічно мотивовані способи поглинання компаній.

Натомість чинний КК Іспанії містить окрему норму, яка встановлює кримінальну відповідальність як за внутрішнє, так і за зовнішнє вторгнення в систему управління. Так, відповідно до ст. 290 КК Іспанії, розташованої в главі XIII «Злочини проти інтересів об'єднань», злочином визнається підроблення фактичним або юридичним керівником заснованого або такого, що створюється, об'єднання річних звітів про діяльність та інших документів, які повинні відображати юридичне або економічне становище організації, у такій формі, що це може призвести до завдання економічного збитку власне об'єднанню, його членам або третім особам. Покарання за цей злочин передбачає позбавлення волі до трьох років та штраф від шести до дванадцяти місячних заробітних плат. КК Іспанії також карає тих, хто, використовуючи свою керівну посаду в органі управління будь-якого заснованого або створюваного об'єднання, приймає з метою наживи для себе або третьої особи протиправне рішення на шкоду іншим членам такого об'єднання і не повертає прибуток (ст. 291 КК Іспанії) [211].

Ст. 292 КК Іспанії передбачає, що особу, яка приймає чи використовує для себе особисто або для третіх осіб рішення, яке заподіює шкоду і є фіктивно ухваленим, шляхом використання підписаного чистого бланку, незаконного привласнення чужого права голосу, незаконного заперечення права голосу в осіб, які мають його за законом, або іншим способом чи схожим прийомом, може бути покарано позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років, а також штрафом у розмірі потрібної вартості одержаного прибутку. О.Ю. Федоров констатує з цього приводу, що наведена кримінально-правова заборона регулярно та вельми ефективно застосовується іспанськими правоохоронцями. Водночас, додає дослідник, однією з істотних вад зазначеної диспозиції є те, що вона містить вказівку лише на деякі з можливих способів вчинення відповідного корпоративного порушення, при цьому не

відображаючи інші можливі форми зловживань – зокрема, махінації з реєстром акціонерів [213, с. 397].

Цікаве дослідження, присвячене вивченню особливостей судового захисту суб'єктів господарювання від «рейдерських» нападів в Японії та Індії, здійснив В.О. Швець. Цей автор констатує, що корпоративне та господарське законодавство держав Азії з приводу протидії «рейдерству» розвивається під впливом стандартів англійського Кодексу Сіті та прецедентної практики судів американського штату Делавер, водночас із урахуванням національних, законодавчих і культурних особливостей. Наявність такої практики дозволяє стверджувати, що національні правила й стандарти різних держав Азії щодо протидії протиправному «рейдерству» та щодо судового захисту «компаній-мішеней» від «рейдерських» поглинань мають багато спільних і відмінних рис.

Зокрема, в Японії рейдерські поглинання спостерігались лише в 90-х роках ХХ ст., тим самим зумовивши активний розвиток корпоративного законодавства про ворожі протиправні поглинання шляхом прийняття законодавчих актів та формування однозначної прецедентної практики Верховного суду Японії, Токійського Високого суду та Токійського окружного суду. При цьому в Японії державі поки що не спостерігається необхідного рівня впливу суду в процесі захисту «компаній-мішеней» від «рейдерства», як це має місце, наприклад, у США. Водночас японським законодавцем понині не створено ефективної нормативної моделі протидії «рейдерським» атакам, так як це було свого часу реалізовано у Великій Британії. Натомість в Індії, пише В.О. Швець, суди займають особливе місце в правозахисній діяльності щодо дотримання прав та інтересів компаній – об'єктів поглинання (при цьому індійське корпоративне законодавство розвивається здебільшого за стандартами британського законодавства). Поглинання в Індії відбуваються під контролем Верховного суду та Міністерства з питань компаній Індії. Кожна схема пропонованого поглинання емітента санкціонується Верховним судом лише після того, як суд дійде висновку про те, що поглинання є справедливим і обґрунтованим. Відповідно, Верховний суд може блокувати поглинання у разі,

якщо дійде висновку про його штучність (відсутність об'єктивних підстав), навіть якщо рейдери, використовуючи прогалини в законодавстві, спробують «легалізувати» рейдерську схему, замаскувавши її під інший правочин [233].

Зі свого боку додаю, що на прикладі Японії та Індії ми не спостерігаємо насильницькі, злочинні способи реалізації «рейдерських» схем – мова йде виключно про такі корпоративні відносини, хоч і конфліктні, що потребують реагування з боку державних регуляторів економіки (фондового ринку), а в разі потреби – судового втручання.

Навіть стисле (оглядове) ознайомлення з релевантним зарубіжним досвідом правового, у т. ч. кримінально-правового регулювання відносин, пов'язаних із переходом управління в юридичній особі, спонукає приєднатись до висловленої І.О. Соколовим думки про те, що за кордоном незаконні захоплення юридичних осіб як масове явище були відсутні як раніше, так і сьогодні. Найбільш очевидним підтвердженням цьому є відсутність кримінально-правового механізму протидії цьому феномену в законодавстві розвинених капіталістичних країн. Оскільки криміналізовані деякі явища, які могли б сприяти «рейдерським» захопленням, тобто законодавцем визнана їх суспільна небезпека, однак при цьому не криміналізоване більш суспільно небезпечне діяння, що полягає в незаконному захопленні юридичної особи, то подібний *status quo* є, вочевидь, не наслідком помилок законодавця, а обумовлений відсутністю необхідності криміналізувати «рейдерство» через його об'єктивну непоширеність і нетиповість [187, с. 71].

До слова відшукати за результатами вивчення відповідного зарубіжного досвіду не вдалося відшукати аналогу ст. 206-2 КК України, хоч, за висловлюванням Н.М. Грищенко, подібні норми в «європейських державах наявні та діють уже давно» [45, с. 258].

Серед головних причин, які попередили появу «рейдерства» за кордоном, слід навести такі чинники, як розвинені й дотримувані звичаї ділового обігу, розвиненість корпоративного законодавства, наявність кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за різні порушення корпоративного

законодавства, які можуть сприяти «рейдерським» посяганням на юридичних осіб. Звертає на себе увагу й те, що згадані норми не створювались як комплекс заходів для протидії саме «рейдерським» захопленням, що також непрямим чином підтверджує тезу про відсутність «рейдерства» за кордоном – принаймні в негативному вітчизняному контексті навколо цього економіко-правового феномену [197, с. 274].

Також вимушений констатувати, що, на відміну від більш цивілізованих, таких, що істотним чином еволюціонували, форм дружнього поглинання в державах із розвинутими економіками, вітчизняні економічні відносини, зокрема, в частині корпоративного управління та руху капіталів, сьогодні на жаль, характеризуються наявністю високих ризиків силового захоплення підприємств, тобто протиправного, часто поєднаного з насильством і безпідставним припинення діяльності отримання контролю над суб'єктом господарювання – «мішенню» корпоративного захоплення.

Висновки до розділу 1

1. Протиправне захоплення суб'єктів господарювання не лише безпосередньо посягає на відносини вільної ринкової економіки, а має значно більший масштаб негативного впливу – загрожує національній безпеці держави в разі здійснення «рейдерських» захоплень підприємств, діяльність яких пов'язана з вирішенням стратегічних питань (наприклад, транспортна та енергетична сфери, добування корисних копалин). Не варто забувати і про постраждалих власників протиправно захоплених суб'єктів господарювання, а також про широке коло осіб, соціальна захищеність яких істотно знижується внаслідок скорочення робочих місць, позбавлення можливості користуватись товарами і послугами, виробленими на захопленому підприємстві тощо.

2. Чимало правопорушень, які посягають на корпоративні відносини, є суто внутрішніми конфліктами, а отже, не повинні визнаватись кримінально караними діями. Механізм «рейдерства» може знаходити свій зовнішній

прояв, поміж іншого, у різноманітних схемах недружніх корпоративних поглинань, зміни власника суб'єкта господарювання, перерозподілу активів, тобто у таких методах і способах, які не підпадають під ознаки кримінально караної поведінки. Варто дослухатись до раціональної позиції тих дослідників феномену «рейдерства», які виокремлюють не суто силове (це ще не є індикатором вчинення злочину), а саме кримінальне захоплення, механізм реалізації якого супроводжується порушенням відповідних заборон КК.

3. На підставі критичного опрацювання положень вітчизняного цивільного і господарського законодавства, які визначають правові аспекти злиття та приєднання юридичних осіб, а також ґрунтуючись на висловленій в юридичній літературі позиції про кардинальну відмінність «рейдерства» від недружнього поглинання, зроблено висновок про те, що для цілей кримінально-правової характеристики «рейдерських» посягань мова повинна йти виключно про протиправне захоплення суб'єктів господарювання, поняттям якого охоплюються всі форми отримання контролю над «компанією-мішенню», у т. ч. примусове приєднання такої компанії до компанії-захоплювача.

4. Усі «рейдерські» за своєю спрямованістю посягання за їхнім об'єктом пропонується класифікувати на дві групи: 1) злочини, передбачені статтями 205-1, 206 і 206-2 КК, основним безпосереднім об'єктом яких виступають правовідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення; 2) злочини, внаслідок вчинення яких правовідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення виступають додатковим факультативним об'єктом (зокрема, передбачені статті 189, 190, 197-1, 219, 355, 356, 357, 358, 365-2, 375 КК).

5. Висвітлення еволюції підходів до правової регламентації практики корпоративного злиття і поглинання в деяких зарубіжних країнах із розвиненими ринковими економіками (зокрема, США, ФРН, Великобританії, Японії, Франції, Іспанії) свідчить про відсутність у цих юрисдикціях як суспільно небезпечних проявів, так і нормативних підстав кримінальної відповідальності в досліджуваній сфері. Регуляторні органи іноземних держав

застосовують за порушення відповідного порядку реалізації корпоративних відносин переважно адміністративно- та цивільно-правові санкції. Натомість вітчизняний підхід до розуміння змісту «рейдерства» істотно відрізняється від зарубіжного, адже під цим поняттям у державах із розвинутою ринковою економікою розуміється переважно законне поглинання підприємств шляхом скуповування пакетів їх акцій із подальшим перепродажем (тобто обігом) таких акцій. Натомість «рейдерство по-українські» здебільшого асоціюється з активною реалізацією незаконних схем, спрямованих на захоплення контролю над суб'єктами господарювання.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 205-1, 206 ТА 206-2 КК УКРАЇНИ

2.1. Об'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України.

Перш, ніж перейти до змістовного аналізу ознак об'єкта «рейдерських» посягань (ст. ст. 205-1, 206, 206-2 КК), зазначу, що спектр наукових підходів до тлумачення об'єкта злочину в українській кримінально-правовій доктрині є надзвичайно широким. Ці підходи ретельно висвітлені на сторінках юридичної літератури, критично проаналізовані та порівняні між собою; серед них є як більш, так і менш популярні позиції. Панівною (або щонайменше традиційною) є та, в межах якої об'єкт злочину визначається як суспільні відносини. Особисто мені імponує позиція, відповідно до якої об'єктом кримінального правопорушення пропонується визнавати ті охоронювані кримінальним законом правовідносини, на які посягають кримінально протиправні діяння та яким у результаті цього заподіюється шкода [70, с. 150]. У межах цієї концепції вказується на заподіяння шкоди саме правовідносинам, а не суспільним відносинам взагалі. Таке уточнення, як видається, заслуговує на підтримку, адже якщо мова йде саме про правопорушення як підставу кримінальної відповідальності, то його «першоосновою» повинні бути саме відносини, урегульовані правом. Тут варто вказати й на умовно похідний характер правовідносин, адже ними визнаються врегульовані нормами права суспільні відносини.

Сьогодні вітчизняні криміналісти вимушені констатувати, що дати єдине, всеохоплююче визначення об'єкта господарських злочинів проблематично. Численні зміни до розділу VII Особливої частини КК, внесені законодавцем протягом декількох останніх років, призвели не до зміцнення системи

господарських заборон, а, навпаки, до «розбалансування» тієї системи, яка простежувалась у перші роки після ухвалення чинного КК.

На очевидну диверсифікацію наукових поглядів щодо класифікації господарських злочинів звертає увагу, зокрема, О.О. Дудоров. Він констатує й певну умовність запропонованої ним класифікації, яка полягає в тому, що окремі господарські злочини посягають на декілька видових (безпосередніх) об'єктів у той час, як вони поміщені лише в одну класифікаційну групу [112, с. 278]. Вступаючи в конструктивну дискусію з цього приводу, Р.А. Волинець висловлює припущення, що така, умовно кажучи, «міжвидова» класифікація може бути вдосконалена, якщо злочини, які посягають на декілька безпосередніх об'єктів та які, своєю чергою, можуть бути включені до різних видових об'єктів, будуть належати не до одного, а до декількох видів злочинів із чітким позначенням, в якій саме частині певний злочин посягає на відповідний об'єкт [29, с. 186]. Видається, що такий «гнучкий» підхід дозволить певною мірою удосконалити доктринальну класифікацію злочинів у сфері господарської діяльності. Варто, однак, зайвий раз визнати, що будь-якій з існуючих авторських класифікацій господарських злочинів притаманна певна частка умовності [64, с. 251].

В юридичній літературі можна прочитати про різні точки зору щодо визначення родового об'єкта злочинів, норми про які розташовані в розділі VII Особливої частини КК, урахувавши, що в цьому розділі також містяться норми, предметом регулювання яких є кредитно-фінансова, банківська, бюджетна та інші сфери. Водночас раціональною в запропонованому дискурсі видається позиція І.М. Федулової, відповідно до якої розуміння родового об'єкта цих злочинів через призму суспільних відносин у сфері господарювання повинно бути дещо узагальненим – воно потребує більш широкої інтерпретації та повинно охоплювати всі галузі економіки [218, с. 218]. Беручи цю тезу до уваги, висловлю своє розуміння родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності: це – сукупність правовідносин в Україні, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів,

робіт і послуг. Цілком логічно додати, що для більшої конкретизації ознак спільного об'єкта окремих груп господарських посягань, уже залежно від галузі виробництва або певного виду господарської діяльності, у господарських злочинах виділяють також видові об'єкти, за якими і визначається їх система, більш-менш усталена класифікація на відносно автономні групи діянь. Для позначення окремих напрямів кримінально-правового захисту від злочинних проявів, на мою думку, можна використати такі групи суспільних відносин у межах загальнонаціональної системи господарювання: пов'язані з кредитно-посередницькою та банківською діяльністю у зовнішньоекономічній діяльності; пов'язані з підприємницькою діяльністю; пов'язані з порядком здійснення приватизації; суспільні відносини, пов'язані з державними фінансами; пов'язані з функціонуванням споживчого ринку.

Вважаю, що з урахуванням ознак видового (підгрупового) об'єкта злочину, передбачені ст. ст. 205-1, 206, 206-2 КК, є підстави визначити як злочини проти встановленого порядку зайняття господарською діяльністю. У цьому контексті заслуговує на увагу запропонована О.З. Гладуном класифікація злочинів, суспільно небезпечними наслідками яких є грубі порушення прав юридичних осіб: 1) пов'язані із захопленням підприємств («рейдерство»); 2) пов'язані зі створенням нечесної конкуренції на ринку; 3) пов'язані із заступництвом бізнесу різними структурами, у т. ч. правоохоронними і кримінальними; 4) пов'язані з реалізацією уповноваженими органами контрольних повноважень при здійсненні державного регулювання економічної діяльності [131, с. 98].

Розглянемо зміст об'єктивних ознак *підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичних осіб та ФОПів*. Деякі автори піддають сумніву факт розміщення ст. 205-1 КК у розділі VII Особливої частини КК, адже передбачені нею діяння не стосуються господарської діяльності, оскільки вчиняються ще до моменту виникнення господарсько-правових відносин [67, с. 248]. З одного боку, як впливає зі змісту ч. 1 ст. 1 ГК, господарськими визнаються відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами

господарювання, а також між цими суб'єктами та іншими учасниками господарських відносин. З іншого, зміст диспозиції ст. 205-1 КК вказує на те, що дії зловмисників, які вчиняють передбачений нею злочин, спрямовані на те, щоб уможливити майбутню господарську діяльність, задля здійснення якої вони й вдаються до підроблення документів, що подаються для державної реєстрації суб'єктів господарювання, і подання таких документів належному адресату. Показовою в цьому аспекті є позиція І.В. Спасибо-Фатєєвої, яка одним з інструментів у руках «рейдера» називає саме реєстратора (поряд із міноритарієм, суддею і менеджером) [193, с. 49–51].

Принагідно відзначу окремі юридико-технічні неточності, допущені законодавцем під час конструювання заборони, передбаченої ст. 205-1 КК. По-перше, у назві цієї норми використані терміни «юридична особа» в однині, а поняття «фізична особа – підприємець» у множині, причому вони розділені недоречним у цьому разі сполучником «та». Натомість у диспозиції аналізованої статті КК обидва терміни вживаються в однині й між ними використано сполучник «або». По-друге, критично слід оцінити те, що у назві розглядуваної заборони використано словосполучення «підроблення документів» тоді, як в її тексті вказано на «внесення в документи ... завідомо неправдивих відомостей». Порівняння наповнення обох термінологічних зворотів виявляє, що поняття підроблення документа, охоплюючи внесення до нього неправдивих відомостей, є змістовно ширшим за друге.

Вважаю, що основний безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, можна визначити як встановлений порядок державної реєстрації юридичних осіб та ФОПів, покликаний забезпечити у т. ч. законний порядок здійснення господарської діяльності. Додатковий обов'язковий об'єкт – це установлений законодавством про державну реєстрацію порядок обігу окремих видів документів, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення. Додатковими факультативними об'єктами аналізованого виступають відносини добросовісної конкуренції, право власності, порядок отримання кредитних ресурсів тощо.

Наразі основним нормативним актом, який регулює питання реєстрації таких осіб, є Закон України від 15 травня 2003 р. «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (в редакції Закону від 26 листопада 2015 р., далі – Закон про державну реєстрацію)¹.

Навіть фрагментарне ознайомлення з відповідним нормативним матеріалом указує на високий рівень бланкетності диспозицій «анти-рейдерських» заборон. Причому аналіз тексту відповідних статей КК свідчить про те, що бланкетна «концентрація» спостерігається у змісті ознак описаних у ст. ст. 205-1 та 206-2 КК діянь: використання у тексті КК конструкцій «документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації», «захоплення цілісного майнового комплексу», «частки, акції, паї» тощо змушує правозастосувача виходити за межі КК та з'ясовувати юридичний зміст відповідних понять у межах інших нормативно-правових актів, передусім ГК, ЦК та Закону про державну реєстрацію. Тут доречно навести висловлювання О.З. Гладуна про те, що для оцінки законності дій суб'єктів, залучених до корпоративних спорів, необхідні ґрунтовні знання цивільного й господарського права, і навіть більше того – прокурор (сказане стосується будь-якого кваліфікованого правозастосувача – *С.Т.*) повинен вільно орієнтуватися в основних економічних категоріях [131, с. 98].

Аналіз складів «анти-рейдерських» заборон дозволяє вести мову про те, що ст. 205-1 КК описує предметний склад злочину, а ст. ст. 206 та 206-2 КК – предметні склади з юридично визначеними потерпілими. При цьому ст. 206 КК у чинній редакції побудована таким чином, що юридично визначений предмет та юридично визначений потерпілий поєднані з різними альтернативними формами злочинної поведінки, описаної в межах єдиної заборони.

¹ Ст. 58 ГК також згадує про державну реєстрацію: суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа чи фізична особа-підприємець у визначеному законом порядку. Для з'ясування переліку та змісту описаних у диспозиції ст. 205-1 КК документів необхідно також звертатись до Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, затвердженого наказом МЮ від 9 лютого 2016 р. № 359/5 [167].

Предметом злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, виступають документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або ФОП. Причому це можуть бути документи, які подаються для державної реєстрації будь-яких юридичних осіб незалежно від їхньої організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, у т. ч. тих, які не є суб'єктами підприємницької діяльності (наприклад, державних органів та органів місцевого самоврядування). Такі дії, як внесення завідомо неправдивих відомостей у документи, які подаються для державної реєстрації громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, і подання таких документів для державної реєстрації, не утворюють складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, однак за наявності підстав можуть кваліфікуватись за ст. 358 або (та) ст. 366 КК¹.

Тут варто нагадати, що проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження європейських стандартів захисту прав власності та економічних інтересів громадян та інвесторів» від 5 вересня 2016 р. КК пропонувалось доповнити статтею 191-1 «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Новим злочином проти власності пропонувалось визнавати внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно або їх обтяжень, завідомо неправдивих відомостей, а також/або умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості, вчинені з корисливих мотивів або з метою заволодіння чужим нерухомим майном [171]. Доречно нагадати, що раніше подібну пропозицію *de lege ferenda* висувала Л.М. Демидова: в контексті протидії «рейдерству» йшлося про необхідність включення до розділу VI Особливої частини КК ст. 191-1, яка б визнавала окремим злочином проти власності

¹ Предметом розглядуваного злочину не визнаються також: а) документи, які подаються для державної реєстрації створення відокремленого підрозділу юридичної особи (у т. ч. суб'єкта підприємницької діяльності); б) інші (тобто не ті, що подаються заявником для державної реєстрації) документи, на підставі яких здійснюється державна реєстрація (наприклад, судові рішення, що набрали законної сили та тягнуть за собою зміну відомостей в ЄДР).

«внесення недостовірної інформації до реєстраційних документів для реєстрації прав власності на матеріальні або нематеріальні об'єкти, які підтверджують набуття або зміну прав власності на об'єкти, якщо це заподіяло значну шкоду...» [59, с. 466].

Незважаючи на те, що пропонована новела не знайшла свого офіційного закріплення (у доопрацьованому законопроекті від 3 жовтня 2016 р. про ст. 191-1 КК уже не йшлося), звертає на себе увагу її спрямованість на забезпечення кримінально-правової оцінки поширених на практиці ситуацій, коли майно успішного суб'єкта господарювання швидко, буквально за ніч, «перепишується» за безпосередньої участі державного реєстратора на нового власника за відсутності будь-яких законних на те підстав. Якщо порівняти зміст цієї пропонованої заборони зі змістом чинної ст. 205-1 КК, то можна побачити, що ключова відмінність між ними полягає в ознаках предмета злочину. У першому випадку йдеться про фальсифіковані документи, що подаються для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно або їх обтяжень, а в другому – про документи, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або ФОПу.

За логікою речей, обидві заборони мають право на існування: у спрощеному вигляді ст. 205-1 КК позначає «документальне шахрайство» на початковому етапі діяльності суб'єкта господарювання – на етапі його створення; натомість пропонована ст. 191-1 КК могла б стати у нагоді в оцінці випадків протиправного відчуження майна, належного вже створеному суб'єкту господарювання. Навіть більше: звернення до матеріалів правозастосовної практики дозволяє вести мову про те, що питання кримінально-правового реагування на випадки підроблення документів для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно є значно більш актуальним, ніж проблема фіктивної реєстрації. Те ж саме стосується рівня суспільної небезпеки та реальних наслідків протиправної поведінки: шкода від втрати суб'єктом господарювання свого нерухомого майна може обчислюватись мільйонами

гривень, чого, вочевидь, не можна сказати про наслідки злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, до того ж сконструйованого як злочин з формальним складом.

Одним із можливих пояснень невключення згаданої ст. 191-1 у КК може бути те, що в межах ст. 205-1 КК законодавець надав можливість «зіграти на випередження» й опосередковано розв'язати проблему незаконного відчуження майна через криміналізацію фіктивного створення суб'єктів господарювання, які в подальшому можуть використовуватись для незаконного оформлення права власності на відчужені майнові об'єкти. Альтернативним поясненням є можливість реагувати на факти підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, із використанням існуючих норм КК – насамперед ст. 358 і ст. 365-2 КК, відповідно до яких кримінальна відповідальність може покладатись у т. ч. на суб'єктів державної реєстрації прав. Водночас я усвідомлюю, що наведені міркування мають характер припущень і дозволяють лише спекулювати на тему мети законодавця в умовах його «мовчання».

У ст. 205-1 КК йдеться не про традиційне для нашого кримінального законодавства поняття «офіційний документ», використане в диспозиціях ст. ст. 357, 358, 366 КК, а про спеціальні види документів – ті, які подаються для державної реєстрації юридичної особи або ФОПу. Виникає доречне запитання: чи можна віднести документ як предмет розглядуваного господарського злочину до офіційних документів? Спробую розібратися. Тим більше, що в юридичній літературі включення до КК ст. 205-1 інколи розцінюють як причину появи необґрунтованої конкуренції із загальними кримінально-правовими нормами – статтями 358, 366 КК [72, с.147].

Наведений у ч. 1 ст. 358 КК перелік офіційних документів конкретизовано Законом від 6 жовтня 2016 р. за рахунок включення до такого переліку документів, які видаються чи посвідчуються державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, особою, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, ФОПів та громадських

формувань, державним виконавцем, приватним виконавцем. Звернусь до правових позицій ВСУ.

У постанові від 25 квітня 2013 р., винесеній у справі № 5-10к13, ВСУ зазначив, що нормативне визначення службового підроблення офіційними визнає такі документи, які складаються і видаються службовими особами від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які посвідчують певні факти і події, що мають правове значення. Ці документи повинні бути належним чином складені за формою та містити необхідні реквізити [160]. Згодом у постанові від 9 липня 2015 р. (справа № 5-50к15) ВСУ уточнив свою позицію щодо ознак поняття офіційного документа як предмета злочину: 1) документ повинен бути складений, виданий чи посвідчений відповідною особою в межах її професійної чи службової компетенції за визначеною законом формою та з належними реквізитами; 2) зафіксована в такому документі інформація повинна мати юридично значущий характер – підтверджені чи засвідчені нею конкретні події, явища або факти мають спричиняти чи бути здатними спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або припинення певних прав та/або обов'язків. Невідповідність документа хоча б одному з цих критеріїв перешкоджає визнанню його як офіційного [161].

Як бачимо, відображена в постанові ВСУ від 9 липня 2015 р. правова позиція дещо відрізняється від позиції в справі № 5-10к13 (постанова ВСУ від 25 квітня 2013 р.). По-перше, висловлена раніше позиція ВСУ стосується лише ознак предмета службового підроблення в той час, як позиція, озвучена 9 липня 2015 р., визначає критерії офіційного документа як предмета злочину взагалі. По-друге, у постанові від 9 липня 2015 р. не зазначено, від імені кого складається і видається документ, однак уточнено, що він повинен бути складений, виданий чи посвідчений відповідною особою в межах її професійної чи службової компетенції за визначеною законом формою та з належними реквізитами. Це спонукає зробити висновок про те, що винний повинен мати

необхідні службові або професійні повноваження для того, щоб повністю скласти документ у відповідній формі з усіма необхідними реквізитами [71, с. 472–473].

Змістовне зіставлення видів документів, про які йдеться в ст. 205-1 КК, із поняттям «офіційний документ» дозволяє зробити висновок про те, що далеко не всі так звані реєстраційні документи можуть визнаватись офіційними. Зокрема, деякі з них, як видається, не відповідають критеріям офіційного документа, закріпленим у кримінальному законі (примітка ст. 358 КК) та у наведених правових позиціях ВСУ. В обґрунтування своєї позиції змодельюю таку ситуацію: якщо ТОВ створюється, скажімо, трьома громадянами України, то одним з обов'язкових документів для його реєстрації повинен бути установчий документ юридичної особи (у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа). Таким документом визнається статут, положення або засновницький договір. Виходячи зі змісту примітки ст. 358 КК, статут є документом, що містить на паперовому носії інформацію, яка посвідчує певні факти, здатні спричинити наслідки правового характеру. Водночас цілком очевидно, що статут, який підписується трьома засновниками – громадянами України, не може визнаватись документом, який складається чи посвідчується повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми. В останньому випадку юридична особа ще не створена, у зв'язку з чим вона *a priori* не може мати повноважних осіб. Щодо альтернативного варіанту визнання документа офіційним через його складання чи посвідчення окремими громадянами, у т. ч. самозайнятими особами, то примітка ст. 358 КК вимагає, щоб закон надавав їм право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати чи посвідчувати певні види документів. Як бачимо, такий варіант охоплення поняттям офіційного документа статуту ТОВ також неможливий, адже очевидно, що громадяни-засновники не мають професійного чи службового «зв'язку» зі складеним ними статутом. Висновок про те, що далеко не всі види

документів визнаються офіційними у контексті відповідальності за ст. 358 КК, впливає й з правової позиції ВС. Зокрема, вища судова інстанція не визнала офіційним документом як такий, що не відповідає всім вимогам, установленим у примітці ст. 358, протокол загальних зборів власників квартир будинків. ВС вирішив, що складання і використання цього протоколу не спричинило наслідків правового характеру, оскільки згідно з відповідним законодавством згода власників суміжних об'єктів нерухомості для отримання містобудівних умов й обмежень не вимагалась. Викладена у згаданому протоколі інформація не здатна була спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або припинення певних прав та/або обов'язків, оскільки за змістом ст. 315 ЦПК України така інформація не належить до фактів, що мають юридичне значення [162].

З урахуванням наведеного ще раз підкреслюю, що не всі види документів, які утворюють предмет злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, є офіційними з погляду кваліфікації за ст. 358 КК.

Додам, що заява про державну реєстрацію створення юридичної особи і заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування (реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства) є навіть не документами, а їхніми бланками (формами, розробленими органами державної влади на підставі галузевих нормативних актів), до яких заявниками вносяться певні відомості. До таких належить, наприклад, форма бланку заяви про державну реєстрацію створення юридичної особи (форма 1), затверджена наказом МЮ № 3268/518 від листопада 2016 р. У вітчизняній кримінально-правовій доктрині ідея визнання бланку документа окремим предметом злочину (зокрема, як це передбачено в диспозиції ст. 358 КК) загалом сприймається позитивно¹ [71, с. 471].

¹ Бланк – це аркуш паперу з частково надрукованим друкарським або іншим способом текстом, який потребує подальшого заповнення відповідних даних і реквізитів. Після належного оформлення бланки як

Для визнання злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, закінченим достатньо встановити факт учинення дій, які утворюють внесення в документи, які подаються до органу державної реєстрації юридичних осіб та ФОПів, завідомо неправдивих відомостей, а також (альтернативно) умисне подання для проведення такої реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості. Злочин необхідно вважати закінченим незалежно від того, чи вплинули зазначені дії на внесення даних до відповідного реєстру, а також чи настали суспільно небезпечні наслідки у вигляді, наприклад, заволодіння частками в статутному капіталі чи ЦМК. Вказівка законодавця на будь-які наслідки передбачених ст. 205-1 КК дій відсутня як в основному, так і в кваліфікованому складі злочину.

У висновку на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств» фахівці ГНЕУ звертали увагу на певну некоректність конструкції ст. 205-1 КК з кримінально-правової точки зору. Було висловлене зауваження про те, що з буквального змісту диспозиції ст. 205-1 КК випливає, що підроблення цих документів з метою використання їх підроблювачем фактично охоплює стадію готування до злочину. Тобто в цій статті не йдеться про безпосереднє доведення особою свого злочинного наміру до логічного завершення, а саме подати до відповідного державного органу документи із завідомо неправдивими відомостями для проведення державної реєстрації

стандартні форми стають документами (підпункт 6.8 Національного стандарту України ДСТУ 4163-2003 «Вимоги до оформлювання документів») [212].

Відповідно до пп. 6.2 Типової інструкції з документування управлінської інформації в електронній формі та організації роботи з електронними документами в діловодстві, електронного міжвідомчого обміну, затвердженої постановою КМУ від 17 січня 2018 р. № 55 (далі – Інструкція), бланк електронного документа (бланк) – це уніфікована форма електронного документа установи або її структурного підрозділу з відповідними реквізитами та полями постійної і змінної інформації. Організаційно-розпорядчі документи установи оформлюються на бланках, що створюються в електронній формі згідно з вимогами цієї Інструкції (п. 76 Інструкції). Для підготовки документів в електронній формі система електронного документообігу установи генерує такі види бланків документів: загальний бланк для створення документів (без зазначення у бланку назви виду документа); спеціалізований бланк для створення різних видів документів для листування іноземними мовами; бланк конкретного виду документа (із зазначенням на бланку назви виду документа) (п. 79). Далі, відповідно до п. 19 Типової інструкції з діловодства в міністерствах, інших центральних та місцевих органах виконавчої влади, затвердженої тією ж самою постановою КМУ, організаційно-розпорядчі документи, що мають обґрунтовані підстави для опрацювання в паперовій формі відповідно до Інструкції з діловодства в електронній формі та не є примірниками або копіями документів, створених в електронній формі, оформлюються на паперових бланках, що виготовляються згідно з вимогами цієї Інструкції.

юридичної особи і, таким чином, вчинити закінчений злочин, за умов якого вказане діяння могло б заподіяти значну матеріальну шкоду цій юридичній особі, її учасникам або засновникам, чи іншій юридичній особі [28]. Подібного висновку дійшли О.О. Дудоров та Р.О. Мовчан, які вважають, що перше діяння – «внесення в документи...» є нічим іншим як готуванням до другого – «подання документів...». Тобто *de facto* кримінальну відповідальність встановлено за готування до злочину, причому злочину невеликої тяжкості (про що свідчить санкція відповідної статті) [67, с. 248–249]. Готування до такого злочину, за загальним правилом, не повинно тягнути кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 14 КК).

Висловлені зауваження варто підтримати: дійсно, спірним видається запровадження кримінальної відповідальності за одне лише внесення у відповідні документи завідомо неправдивих відомостей. Видається, що характер співвідношення двох альтернативних форм об'єктивної сторони розглядуваного злочину – внесення в документи неправдивих відомостей та подання документів, що містять такі відомості, – вимагає прискіпливого з'ясування з обов'язковим урахуванням матеріалів судової практики.

Завідомо неправдиві відомості з погляду кваліфікації за ст. 205-1 КК України можуть стосуватись, наприклад, мети діяльності юридичної особи, її засновників (учасників), кінцевого бенефіціарного власника (контролера), керівників або інших осіб, які можуть вчиняти дії від імені юридичної особи (у т. ч. підписувати договори, подавати документи для державної реєстрації), розміру статутного капіталу і розміру частки кожного із засновників.

На мій погляд, виходячи з буквального тлумачення звороту «внесення в документи ... завідомо неправдивих відомостей», злочином повинно визнаватися саме включення відповідної інформації в реєстраційні документи. Таким чином, передавання власних анкетних даних для їх подальшого включення в такі документи, вочевидь, необхідно визнавати пособництвом у злочині, передбаченому ст. 205-1 КК. Однією з можливих форм пособництва тут вбачається (хоча і з певною часткою умовності) згадане в ч. 5 ст. 27 КК

усунення перешкод на «шляху» проведення успішної реєстрації суб'єкта господарювання, які неминуче виникнуть у разі невнесення чи неповного внесення персональних даних пособника – «підставної особи».

Зазначене спонукає звернути увагу на одну ваду чинної редакції ч. 5 ст. 27 КК, яка, на відміну від норми про підбурювання (ч. 4 цієї статті), закріплює вичерпний перелік дій, що утворюють пособництво у злочині. Аналізуючи комплекс проблем, пов'язаних із кримінально-правовою оцінкою поведінки посередника у наданні та одержанні неправомірної поведінки, О.О. Дудоров та Є.О. Письменський зробили висновок про те, що кваліфікація дій посередника як пособництва можлива лише в тому разі, коли така особа усунула існуючі перешкоди між надавачем та одержувачем неправомірної вигоди, або вчинила інші дії зі сприяння вчиненню злочину, чітко визначені в ч. 5 ст. 27 КК. Підтримую згаданих авторів у тому, що позиція, відповідно до якої фізичне посередництво не охоплюється інститутом співучасті в злочині, зокрема, через закріплення в ч. 5 ст. 27 КК вичерпного переліку діянь, сприймається як не виправдано категорична [71, с. 496].

На мою думку, позначена «поляризація» наукових підходів щодо питань про охоплення чи, навпаки, не охоплення різних форм «допоміжної» протиправної поведінки видом пособництва у злочину спонукає висловитись на підтримку ідеї про відмову від закритого переліку дій, які утворюють пособництво на його етапі «до вчинення злочину». Тим більше, що відповідний «прецедент» у межах самої ч. 5 ст. 27 КК уже створено: законодавчий опис пособницьких дій на іншому умовному етапі – «після вчинення злочину», у вигляді обіцянки заздалегідь вчинити певні дії (наприклад, переховати злочинця), подано за принципом відкритого переліку: тут використано конструкцію «або іншим чином сприяти приховуванню злочину».

Наведене викликає низку запитань: який зміст прагнув вкласти законодавець у понятійний зворот «внесення в документи... завідомо неправдивих відомостей»? Який обсяг відповідної протиправної поведінки? Які дії можуть утворювати готування чи замах на внесення неправдивих відомостей в

документи? При цьому практика застосування ст. 205-1 КК розвивається таким чином, що передача однією особою власних анкетних даних для їх подальшого включення в реєстраційні документи іншими (зазвичай «не встановленими» досудовим розслідуванням) особами кваліфікується як виконання розглядуваного злочину. Наведу типовий приклад із судової практики.

Перебуваючи у жовтні 2015 р. в офісі приватного нотаріуса в м. Харкові та діючи за попередньою змовою з П. та Р., Д. отримав від них попередньо складені у встановленій законом формі проекти установчих та реєстраційних документів про створення ним суб'єкта підприємницької діяльності – ТОВ «Фергана-опт». Усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, а також той факт, що надані йому на підпис проекти документів містять завідомо неправдиві відомості, необхідні для придбання (перереєстрації) суб'єкта підприємницької діяльності, Д. засвідчив їх своїм підписом, наділивши у такий спосіб значенням документів, серед яких були: протокол установчих зборів учасників ТОВ «Фергана-опт» про створення ТОВ «Фергана-опт» та про внесення належної Д. частки в статутному капіталі товариства в розмірі 370 тис. грн., що складає 100% статутного капіталу; статут ТОВ «Фергана-опт»; реєстраційна картка на проведення державної реєстрації юридичної особи, утвореної шляхом заснування нової юридичної особи. Після цього Д. передав документи Р., а від П. отримав заздалегідь обумовлену грошову винагороду у розмірі 400 грн. [6].

Як бачимо, Д. не просто надав зловмисникам персональні анкетні дані для їх подальшого використання, а й підписав необхідний пакет реєстраційних документів. Цей аспект наразі типової для практики застосування ст. 205-1 КК ситуації спонукає висловити точку, згідно з якою для цілей юридичної оцінки незаконного створення документів вжите в ст. 358 КК поняття «підроблення» є змістовно більш широким, ніж вжите у ст. 205-1 КК поняття «внесення неправдивих відомостей».

У переважній більшості випадків справжні «махінатори» й одночасно замовники анкетних даних громадян, які розробляють пакет потрібних

реєстраційних документів і вносять до нього завідомо неправдиві відомості з метою реалізації своїх протиправних (таких що порушують господарські правовідносини) цілей, залишаються недосяжними для правосуддя. У кращому випадку матеріали відносно таких осіб виділяються в окреме провадження; суд же обмежується констатацією того, що виявити справжніх реєстраційних «махінаторів» не вдалось.

За таких обставин, вочевидь, немає підстав вести мову про те, що чинна редакція ст. 205-1 КК повністю відповідає тій меті, яка ставилась, коли нею доповнювався закон про кримінальну відповідальність. Адже ступінь суспільної небезпеки в діях таких «підписантів», визначають по суті ті декілька сотень гривень, які вони отримують за надані паспортні дані та свої підписи у реєстраційних документах. Більше того: через те, що інші особи злочинної схеми залишаються невстановленими, не відбувається кваліфікація дій за ч. 2 ст. 205-1 КК, яка закріплює відповідну кваліфікуючу ознаку (групу осіб за попередньою змовою), хоч насправді злочинна змова присутня: одна особа (невстановлена) фактично вносить неправдиві відомості в реєстраційні документи, а засуджена особа лише посвідчує ці документи своїм підписом. При цьому часто засуджений «підписант» навіть не подає неправдиві документи на реєстрацію – за нього це роблять невстановлені судом зловмисники. Тому, повторюю, стверджувати про те, що ст. 205-1 КК «працює», зарано – наразі ця кримінально-правова заборона діє, так би мовити, в обмеженому і загалом недосконалomu режимі.

Друга форма злочинного діяння, передбаченого ст. 205-1 КК, є, на мій погляд, проявом більш суспільно небезпечного зловживання, спрямованого проти порядку державної реєстрації [199, с. 381]. Тому було б правильно залишити кримінальну відповідальність виключно за подання сфальсифікованих документів для реєстрації юридичних осіб та ФОПів, що цілком охоплювало б і внесення в документи завідомо неправдивих відомостей. У такий спосіб існуюча альтернативність описання форм злочинної поведінки поступиться місцем одній складній формі реалізації злочинного умислу, яка

складатиметься з двох взаємопов'язаних у контексті суспільної небезпеки дій, – внесення в певні документи неправдивої інформації, поєднаного з наступним поданням створених неправдивих документів державному реєстратору. Переваги висловленої пропозиції вбачаю, серед іншого, в тому, що за таких обставин «з-під удару» кримінального закону будуть виправдано виведені ті суб'єкти, які на сьогодні зазвичай визнаються виконавцями злочину – малозабезпечені особи, які за незначну матеріальну винагороду надають організаторам «реєстраційної схеми» свої анкетні дані та завіряють реєстраційні документи своїм підписом. У випадку законодавчої реалізації пропонованого підходу такі особи визнаватимуться хіба що пособниками злочину, поступившись місцем виконавця (чи організатора) тим особам, які складають, а потім подають на реєстрацію документи, які містять завідомо неправдиві відомості. Це, на мій погляд, слугує додатковим аргументом на користь згаданої вище позиції щодо відмови від вичерпного переліку пособницьких дій у межах ч. 5 ст. 27 КК.

Державна реєстрація – це, поміж іншого, офіційне визнання шляхом засвідчення державою факту створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою, зміни відомостей, що містяться в ЄДР, про юридичну особу та ФОП, а також проведення інших реєстраційних дій (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону про державну реєстрацію). У зв'язку з цим варто звернути увагу на використане в диспозиції ст. 205-1 КК формулювання «для проведення державної реєстрації». Річ у тім, що ст. 17 Закону про державну реєстрацію використовує поняття «державна реєстрація» як універсальне і включає до нього реєстрацію, зокрема: створення юридичної особи; змін до відомостей про юридичну особу¹; переходу юридичної особи на діяльність на підставі модельного статуту; переходу юридичної особи з модельного статуту на діяльність на підставі власного установчого документа; рішення про припинення юридичної особи; рішення

¹ Значна частина «рейдерських» схем реалізується шляхом внесення недостовірних даних до ЄДР щодо зміни складу учасників товариств або призначення нового директора [220, с. 112–113].

про відміну рішення про припинення юридичної особи; припинення юридичної особи в результаті її ліквідації; створення відокремленого підрозділу юридичної особи¹.

Отже, використане у диспозиції ч. 1 ст. 205-1 КК формулювання «проведення державної реєстрації» вимагає не буквального, а поширювального тлумачення, і, відповідно, охоплювати ним потрібно не лише випадки створення відповідного суб'єкта господарювання, як може видатись на перший погляд, а й всі інші види державної реєстрації, передбачені Законом про державну реєстрацію.

З'ясовуючи зміст поняття «подання» з точки зору кваліфікації за ст. 205-1, потрібно виходити з відповідних положень регулятивного законодавства. Так, документи для державної реєстрації, за загальним правилом, можуть подаватися як у паперовій, так і в електронній формі. У паперовій формі документи подаються особисто заявником або поштовим відправленням. Документи для державної реєстрації в електронній формі подаються заявником через портал електронних сервісів у порядку, визначеному МЮ.

Якщо документи для державної реєстрації подаються особисто, то заявник (наприклад, засновник створюваної юридичної особи або уповноважена ним особа) пред'являє свій паспорт громадянина України або тимчасове посвідчення громадянина України, або паспортний документ іноземця, або посвідчення особи без громадянства, або посвідку на постійне чи тимчасове проживання. У разі, якщо заявником є державний службовець або посадова особа органу місцевого самоврядування при виконанні посадових обов'язків, документом, що посвідчує такого заявника, є службове посвідчення. Якщо відповідний документ є підробленим, то подання його державному реєстратору потребує додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 358 КК України. Так само має

¹ Наведений неповний перелік видів реєстрації юридичних осіб є, як бачимо, об'ємним: він орієнтує суб'єктів господарювання та реєстраторів на різні варіанти установчих та організаційно-правових змін. Щодо видів державної реєстрації ФОП, то тут ст. 18 Закону про державну реєстрацію виокремлює власне реєстрацію створення такого суб'єкта господарювання, реєстрацію змін до відомостей про нього і реєстрацію припинення його підприємницької діяльності.

вирішуватись питання у випадку подання підробленого документа, що засвідчує повноваження представника¹.

Оскільки об'єктивна сторона розглядуваного злочину обмежується внесенням завідомо неправдивих відомостей у документи, які подаються для проведення державної реєстрації певних суб'єктів, і поданням таких документів державному реєстратору, то за ст. 205-1 КК не може кваліфікуватись внесення завідомо неправдивих відомостей до ЄДР. Вказані дії, вчинювані працівниками відповідних державних органів, залежно від суб'єкта можуть кваліфікуватись за ст. 358 або ст. 366 КК. Такий саме висновок слід робити щодо внесення завідомо неправдивих відомостей до документів, які особа, уповноважена засновником юридичної особи, що має намір здійснювати банківську діяльність, подає НБУ для погодження статуту цієї юридичної особи.

Переходячи до аналізу об'єктивних ознак складу ще одного «рейдерського» злочину, зазначу, що основним безпосереднім об'єктом *протидії законній господарській діяльності* (ст. 206 КК) слід вважати правовідносини, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності, покликані забезпечити стабільність господарського обороту, свободу підприємництва і дотримання засад добросовісної конкуренції. Також при вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 206 КК, додатковими об'єктами виступають (залежно від характеру погрози) право людини на особисту недоторканість або власність. У разі вчинення кваліфікованих видів цього злочину його додатковими об'єктами слід визнавати також правовідносини з приводу охорони життя і здоров'я особи, забезпечення встановленого порядку здійснення службових повноважень тощо [111, с. 581]. Водночас до безпосереднього об'єкта протидії законній господарській діяльності у формі захоплення ЦМК чи окремих об'єктів, що його утворюють, є підстави віднести правовідносини щодо захисту організаційно-установчих повноважень власника суб'єкта господарювання.

¹ Також звертає на себе увагу існуюча між ст. 205-1 КК і ст. 166-6 КУпАП «Порушення порядку припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця» правова колізія в частині подання державному реєстратору недостовірних відомостей у документах, які подаються у випадках припинення юридичної особи. Ця колізія, на мій погляд, повинна долатись з урахуванням правила, закріпленого в ч. 2 ст. 9 КУпАП, що встановлює пріоритет кримінально-правової заборони.

Враховуючи, що в результаті захоплення певного об'єкта господарювання його власник, фізична або юридична особа фактично (хоч не у всіх випадках юридично) втрачають принаймні частину організаційно-установчих повноважень, пропонується підхід до розуміння об'єкта видається юридично коректним.

Комплексно дослідивши висловлені в юридичній літературі позиції щодо визначення безпосереднього об'єкта протидії законній господарській діяльності, Л.М. Скура доходить аргументованого висновку про те, що свобода господарської діяльності є самостійним об'єктом кримінально-правової охорони, який утворюється сукупністю таких елементів: а) свобода вибору суб'єктом господарювання виду господарської діяльності, організаційно-правової форми та способів її здійснення; б) свобода вибору партнерів для діяльності та свобода найму працівників; в) свобода укладення договорів; г) захист від недобросовісної конкуренції та монополізму; ґ) захист від незаконного втручання в економічну чи адміністративну діяльність суб'єкта господарювання з боку службовців державних органів, а також будь-яких інших осіб [182, с. 64–65].

Звертає на себе увагу один нюанс у частині законодавчого позначення майна, яке виступає предметом погрози пошкодження чи знищення (ч. 1 ст. 206 КК). Так, якщо в основному складі розглядуваного злочину йдеться про незаконні дії щодо «їхнього» майна, тобто такого, що безпосередньо належить потерпілому чи близьким йому особам, то в кваліфікованому складі вказівка на таку належність майна відсутня. Через це, з позицій буквального тлумачення ч. 2 ст. 206 КК, виникає очевидно нелогічна ситуація, коли фактичне пошкодження чи знищення будь-якого майна, а не лише такого, що належить потерпілому чи близьким йому особам, утворює відповідний склад злочину. Тобто, наприклад, протидія законній діяльності матиме місце в разі знищення (пошкодження) майна ділового партнера, знайомого, співвласника юридичної особи, взагалі сторонньої особи, якщо в такий спосіб потерпілому висловлюється протиправна вимога в частині порядку здійснення господарської

діяльності. Подібний підхід до інтерпретації кваліфікуючої ознаки є, як видається, неправильним. Системне тлумачення кримінального закону у вигляді передбачених ч. 1 і ч. 2 ст. 206 КК заборон свідчить на користь необхідності обмежувального тлумачення ознаки «пошкодження чи знищення майна» у ч. 2 ст. 206 КК шляхом його наділення аналогічними змістовними межами до такої ж ознаки в ч. 1 ст. 206 КК, тобто мова повинна йти виключно про таке майно, що належить потерпілому або близьким йому особам.

З урахуванням змін, внесених у ст. 206 КК Законом від 6 жовтня 2016 р., предметний склад передбаченого нею злочину було істотно розширено за рахунок вказівки на ЦМК, його частини, будівлі, споруди, земельні ділянки, об'єкти будівництва, інші об'єкти. Проаналізую ці поняття.

Споруда – це об'ємна, площинна або лінійна наземна, надземна чи підземна будівельна система (інженерно-будівельний об'єкт), що не належить до будівель і яка складається з несучих та в окремих випадках огорожувальних конструкцій і призначена для виконання виробничих процесів різних видів, зберігання матеріалів, виробів, устаткування, розміщення рослин або тварин, для тимчасового перебування людей, пересування людей та вантажів тощо [137, с. 556]. Будівлі, відповідно, – це споруди, які складаються з несучих та огорожувальних або сполучених (несучо-огорожувальних) конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів (пошта, навчальні заклади, банки, підприємства енергетики та ін.) [26, с. 244].

Щодо об'єктів будівництва, то чинне законодавство пропонує декілька дефініцій. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України від 17 лютого 2011 р. «Про регулювання містобудівної діяльності» такими об'єктами є будинки, будівлі, споруди будь-якого призначення, їх комплекси та частини, лінійні об'єкти інженерно-транспортної інфраструктури [170].

Визначення поняття «земельна ділянка» закріплене в ст. 79 Земельного кодексу України – це частина земної поверхні з установленими межами, певним

місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Вважаю, що включення земельної ділянки до кола предметів злочину, передбаченого ст. 206 КК, у формі захоплення ЦМК та інших об'єктів, є зайвим і таким, що створює непотрібну казуїстичність кримінального закону. Адже захоплення земельної ділянки, про яке йдеться у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК, охоплюється ознаками складу злочину, передбаченого ст. 197-1 КК. Тим більше, що мета не є конструктивною ознакою передбаченого нею складу злочину, а отже, заволодіння земельною ділянкою як складова захоплення суб'єкта господарювання повинно підпадати під ознаки норми про самовільне зайняття земельної ділянки.

Більше того: протиправне захоплення земельної ділянки, про яке йдеться в «рейдерській» складовій ст. 206 КК, по суті охоплюється механізмом реалізації об'єктивної сторони складу злочину, описаного в ч. 1 ст. 197-1 КК. Поясню це докладніше. Коментуючи ст. 197-1 КК, О.О. Дудоров та М.І. Мельник констатують, що зайняття земельної ділянки як злочин може полягати у різноманітних діях, у т. ч. в експлуатації земельної ділянки шляхом виставлення охорони, яка перешкоджає власнику земельної ділянки чи землекористувачеві здійснювати свої права на землю; розміщення товарів, техніки і будівельних матеріалів. Для самовільного зайняття земельної ділянки достатньо заволодіння нею без законних на те підстав, тобто винний може її навіть не використовувати [137, с. 558]. Головне в самовільному зайнятті земельної ділянки – це незаконність заволодіння, яке є визначальним моментом для характеристики такого правопорушення [68, с. 156–157].

Зіставлення використаного у ст. 197-1 КК понятійного звороту «самовільне зайняття земельної ділянки» зі зворотом «захоплення... земельної ділянки», яким оперує диспозиція удосконаленої ст. 206 КК, не дозволяє виокремити якихось принципових змістовних відмінностей між ними. Аргумент про те, що об'єкти кримінально-правової охорони в межах цих двох норм різняться, не видається переконливим, як і «прив'язування» діяння у ст. 197-1 КК до ознаки істотної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки (з

огляду на особливо кваліфікуючу ознаку великої шкоди у ч. 3 ст. 206 КК). А тому вважаю, що між словами «самовільне зайняття земельної ділянки» та «захоплення земельної ділянки» можна поставити знак рівності, що, відповідно, спонукає відмовитись від окремої вказівки на земельну ділянку в диспозиції ч. 1 ст. 206 КК. Тим більше, що є підстави (нормативні) для висновку про охоплення земельної ділянки як окремого об'єкта поняттям «цілісний майновий комплекс». І.В. Пилипенко також вважає, що ст. 197-1 КК є однією з норм, за якими можуть кваліфікуватись «рейдерські» дії, спрямовані на незаконне заволодіння майном юридичної особи [152, с. 152, 154].

Поняття ЦМК, введеного в текст ч. 1 ст. 206 КК, вимагає особливо ретельного з'ясування. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України від 10 квітня 1992 р. «Про оренду державного та комунального майна» під ЦМК необхідно розуміти господарський об'єкт із завершеним циклом виробництва продукції (робіт, послуг) з наданою йому земельною ділянкою, на якій він розміщений, автономними інженерними комунікаціями, системою енергопостачання. У разі виділення ЦМК як структурного підрозділу підприємства складається розподільчий баланс [168]. Аналіз наведеного визначення дозволяє дійти висновку про те, що в Україні із самого початку нормативного закріплення поняття «цілісний майновий комплекс» було зроблено чіткий акцент на тому, що це – господарський об'єкт із завершеним циклом виробництва. Інакше кажучи, ЦМК було визначено не просто як складну річ, виходячи зі змісту ст. 188 ЦК, а як особливий об'єкт, що має складну майнову структуру та конкретне цільове призначення – виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг [31, с. 14].

Більш обмежувальну інтерпретацію пропонує ч. 3 ст. 66 ГК: ЦМК у цьому джерелі визнається нерухомістю і може бути об'єктом купівлі-продажу та інших угод на умовах і в порядку, визначених ГК та законами, прийнятими

відповідно до нього. Ключовими ознаками тут виступають нерухомий характер такого комплексу, а також його відчужуваність на підставі відповідних угод¹.

Типовим прикладом ЦМК може бути все підприємство (зі всіма його активами, майновими правами та зобов'язаннями) або окремий виробничий структурний підрозділ підприємства (наприклад, цех, дільниця, лінія виробництва), який може бути виокремлений і при цьому продовжувати самостійно функціонувати. Водночас із точки зору теорії та практики «рейдерських» посягань захоплювачів цікавлять передусім об'єкти з завершеним циклом виробництва – завершені і повністю функціональні об'єкти, так би мовити, під ключ, які функціонують і генерують дохід. Мета «рейдерів» якраз і полягає здебільшого в отриманні повного контролю над такими об'єктами замкнутого циклу виробництва продукції.

Зіставлення вживаних у ЦК та Законі України «Про оренду державного та комунального майна» понять «єдиний майновий комплекс» та «цілісний майновий комплекс» дозволяє вести мову про їх змістовну тотожність – йдеться про завершений виробничий комплекс суб'єкта господарювання, метою функціонування якого є одержання доходу. При цьому три наведені дефініції згадують про земельну ділянку, на якій розташований майновий комплекс, а також прямо чи опосередковано визнають частиною комплексу будівлі, які, відповідно, розташовані на земельній ділянці. Подібної точки зору дотримується й В.М. Ковальчук, коли пише, що тотожність двох понять впливає також зі змісту ч. 2 ст. 490 ЦК, у якій законодавець фактично ототожнює єдиний майновий комплекс із ЦМК [100, с. 86].

З урахуванням висловлених міркувань пропоную вжити в диспозиції ч. 1 ст. 206 КК поняття «цілісний майновий комплекс» тлумачити поширювально, охоплюючи ним використане в окремих законодавчих актах поняття «єдиний

¹ Своєю чергою, ст. 191 ЦК конкретизує, що підприємство є єдиним майновим комплексом, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. У ч. 2 статті зазначено, що до складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 4 ст. 191 ЦК).

майновий комплекс». Принагідно додам, що ознаки предмета аналізованого злочину додатково вказують на бланкетний характер відповідної заборони, адже юридично коректне з'ясування предмета посягання зобов'язує звертатись до норм іншого (некримінального) законодавства.

Висвітлені легальні визначення цілісного (єдиного) майнового комплексу спонукають критично висловитись на адресу вжитого законодавцем у ст. 206 КК формулювання «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів». Ураховуючи, що будівлі, споруди, земельні ділянки, об'єкти будівництва, інші об'єкти, у т. ч. інженерні комунікації, устаткування, інвентар тощо вже включені (на рівні «некримінальних» нормативних актів) до універсального поняття ЦМК, навряд чи потрібно ще раз перераховувати такі об'єкти в диспозиції статті КК. Подібний підхід є проявом казуїстичності та необґрунтованої розмитості змісту кримінально-правової заборони, адже посилення на частину ЦМК було б очевидно достатньо для охоплення ним будь-яких об'єктів такого комплексу. У зв'язку з цим пропоную використаний у тексті ч. 1 ст. 206 КК зворот «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів» замінити на більш лаконічний і водночас не менш функціональний у правозастосовному сенсі, а саме «захоплення цілісного майнового комплексу чи його частини».

До речі, незважаючи на пануючий у доктрині і відображений у КК підхід про виключно рухомий характер майна – предмету розбою, на практиці можливі ситуації, коли особа заволодіває нерухомим майном шляхом нападу, поєднаного з небезпечним насильством, і за обставин, які свідчать не про вимагання. А тому для вирішення проблеми кримінально-правової оцінки насильницьких захоплень нерухомості в юридичній літературі інколи пропонується ч. 1 ст. 187 КК доповнити вказівкою на право на майно [139, с. 93]. Наведена пропозиція видається такою, що здатна ще більше «зблизити» склади розбою та власне «рейдерських» посягань, зокрема, передбаченого ст.

206 КК у частині захоплення ЦМК. Адже формулу «рейдерства» або принаймні частину «рейдерських» дій можна позначити як «господарський розбій», тобто по суті насильницьке захоплення права на майно, що належить суб'єкту господарювання.

Дещо забігаючи наперед (до аналізу ознак об'єкта злочину, передбаченого ст. 206-2 КК), зазначу, що в межах пропонованої мною оновленої редакції ст. 206 КК бажано було б також закріпити окрему вказівку на корпоративні права¹. Теоретичне накладення поняття й ознак корпоративних прав на зміст диспозиції ч. 1 ст. 206 КК, непоодинокі «сигнали», що надходять із правозастосовної практики в частині незаконного заволодіння саме акціями або частками суб'єктів господарювання для отримання контролю над останніми, а також обстоювана мною позиція про об'єктивну недоцільність збереження ст. 206-2 КК спонукають висловитись на користь розширення диспозиції ч. 1 ст. 206 КК за рахунок включення в неї окремої вказівки на заволодіння корпоративними правами учасника (члена) суб'єкта господарювання.

Ст. 206 КК містить орієнтир щодо потерпілого, яким може бути «...той, хто займається господарською діяльністю», тобто суб'єкт господарювання, а також «близькі йому особи». До останніх О.О. Дудоров пропонує відносити, зокрема, близьких родичів, а також інших осіб, життя, здоров'я та благополуччя яких із різних підстав не є байдужими для потерпілого [63, с. 704]. Погоджуючись із таким тлумаченням ознаки близьких осіб, додаю, що, наприклад, жінка, яка перебуває у цивільному шлюбі з головою правління акціонерного товариства, може стати жертвою психологічного тиску у вигляді погрози викрадення і позбавлення волі з метою примусити її партнера не

¹ Відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Варто визнати, що майном юридичної особи виступають не частки, акції чи паї її власників, а те майно, яке вони передали у статутний фонд юридичної особи під час її утворення (наприклад, грошові кошти, будівлі, техніка, обладнання). Таким чином, акції, частки чи паї власників юридичної особи є їх особистою власністю, яка не стосується майна юридичної особи.

відкривати нове представництво, не придбавати іншу компанію-конкурента, не укладати певний експортний контракт тощо.

Якщо взяти до уваги суб'єктний склад правочинів через призму суспільних відносин, що охороняються статтями 189 та 206 КК, то можна помітити таку відмінність. У сфері господарювання правочин може вчинити як власне суб'єкт господарювання, так і його власник, представник або певна службова особа (наприклад, директор, президент або голова правління). Як пише з цього приводу Л.М. Скора, потерпілою від злочину, передбаченого ст. 206 КК, слід визнавати особу, яка веде законну господарську діяльність, а також тих осіб, які, хоча й не ототожнюють суб'єкта господарювання, здатні самостійно приймати рішення або істотно впливати на прийняття рішень про припинення або обмеження діяльності господарюючого суб'єкта [182, с. 161]. Натомість у разі вчинення вимагання, додає О.А. Гринишин, потерпілим виступає переважно власник або титульний володілець майна чи майнових прав (якщо предметом вимагання було майно чи майнові права) або виконавець робіт чи той, хто надав послуги (якщо предметом вимагання були дії майнового характеру) [41, с. 118]¹.

Аналіз ознак потерпілих від злочинів, передбачених ст. ст. 206, 206-2 КК, а також інших юридичних осіб, які *de facto* залучені в процес протиправної діяльності (як це має місце в межах ст. 205-1 КК), спонукає критично висловитись щодо відсутності уніфікованої термінології для позначення відповідних груп фізичних та юридичних осіб, яким безпосередньо заподіюється шкода або які «використовуються» в процесі її заподіяння. Зокрема, в ч. 1 ст. 205-1 КК йдеться про «юридичну особу або фізичну особу – підприємця», у ч. 1 ст. 206 КК – про «того, займається господарською діяльністю», а в ч. 1 ст. 206-2 КК – про «підприємство, установу, організацію».

¹ Варто додати, що ст. 206 КК повинна застосовуватись як у випадку, коли висунута потерпілому вимога може зашкодити його особистим інтересам, так і в разі, якщо вимога втілює безпосередню загрозу інтересам юридичної особи, до господарської діяльності якої потерпілий має безпосереднє відношення (наприклад, фізична особа є директором ТОВ, не будучи при цьому його учасником).

Існують аргументи на користь доцільності використання у межах відповідних диспозицій єдиного поняття «суб'єкти господарювання», що є усталеним у вітчизняному господарському законодавстві¹. Враховуючи те, що розглядувані «анти-рейдерські» заборони розташовані саме у «господарському» розділі Особливої частини КК, а описані в них діяння посягають на законну діяльність саме учасників господарських відносин, такий уніфікований підхід сприятиме усуненню небажаних суперечностей у правозастосовній практиці, тим більше на фоні й без того бланкетно ускладнених диспозицій «анти-рейдерських» заборон.

До набрання чинності Законом від 6 жовтня 2016 р. склад розглядуваного господарського злочину (уточню – йдеться про основний склад) визнавався усіченим: діяння вважалось закінченим із моменту пред'явлення потерпілому однієї з указаних у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК вимог, поєднаної з висловленням тієї чи іншої погрози, незалежно від фактичних наслідків, що настали. Після доповнення на підставі зазначеного Закону ч. 1 ст. 206 КК словосполученням «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них» склад злочину в цій частині є підстави визнати матеріальним. По-перше, поняття «захоплення» може позначати як власне діяння, так і одночасно його наслідок – отримання контролю над захопленим об'єктом. По-друге, поєднання у доданому формулюванні протиправного захоплення об'єктів із незаконним припиненням, обмеженням діяльності на них або з обмеженням доступу на них вказує на три окремі види злочинних наслідків. Тобто ст. 206 КК відтепер описує злочин з усічено-матеріальним складом.

Використання текстуально (і змістовно) ускладненого звороту «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної

¹ Зокрема, відповідно до ст. 55 ГК до суб'єктів господарювання належать: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до норм ЦК, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до положень ГК, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них» викликає низку критичних зауважень. Основна небезпека тут, на мій погляд, полягає у довільному використанні законодавцем сполучників «та» і «або». Логіко-граматичне тлумачення цієї словесної конструкції (принаймні один із варіантів такого тлумачення) схиляє до думки про те, що захоплення ЦМК (інших об'єктів) обов'язково поєднується в альтернативному режимі з: а) незаконним припиненням або б) обмеженням діяльності на цих об'єктах та обмеженням доступу до них. Схожої точки зору дотримується В.М. Киричко, на думку якого об'єктивну сторону протидії законній господарській діяльності у формі захоплення ЦМК чи його частини утворює протиправне встановлення фактичного контролю над хоча б одним об'єктом у поєднанні з незаконним припиненням або обмеженням діяльності на ньому та обмеження доступу до нього [26, с. 848]. Як бачимо, вчений тут відтворює нормативне описання протиправної поведінки разом із кореспондуючими йому змістовними вадами. На мій погляд, ще одним можливим альтернативним тлумаченням цієї складної конструкції може бути таке: 1) захоплення ЦМК (його частини) та незаконне припинення діяльності на них чи 2) обмеження діяльності ЦМК (його частини) та обмеження доступу до них. Відсутність розділових знаків (ком) у логічно необхідних місцях аналізованої термінологічної конструкції (під умовною назвою «захоплення ЦМК») уможливорює різні варіанти тлумачення, що є недоречним передусім з позицій *de lege lata*. Вельми показовим у цьому сенсі є висловлювання І.В. Пилипенка про те, що «всі дії, передбачені ст. 206 КК України, зводяться до протиправних вимог, поєднаних з погрозою, що зовсім не означає безпосереднього захоплення майна» [152, с. 153]. Не поділяючи цю точку зору, відзначу, що ще далі йде І.М. Федулова, яка, здійснюючи порівняльний аналіз складів злочинів, передбачених ст. 206 і ст. 206-2 КК [216, с. 129], взагалі «не помічає» «анти-рейдерську» складову кримінально-правової заборони, присвяченої протидії законній господарській діяльності.

Окреслені підходи спонукають висловити низку зауважень. Очевидно, що

спекулювання на тему можливих комбінацій протиправної поведінки, спрямованої проти ЦМК чи його складових, не витримує конструктивної критики. За такої інтерпретації у разі, наприклад, якщо захоплення ЦМК не призвело до припинення діяльності на ньому або обмеження діяльності на відповідному об'єкті не супроводжувалось обмеженням доступу до нього, склад злочину відсутній. Щодо вказівки на обмеження доступу до відповідних об'єктів, то таке обмеження взагалі є нормальною практикою в діяльності суб'єктів господарювання, особливо виробничих підприємств, в яких встановлено пропускний режим, є власні служби охорони і служби безпеки тощо.

Загалом можна погодитись із тим, що законодавець прагнув поєднати захоплення ЦМК із припиненням або обмеженням діяльності на ньому (чи інших об'єктах), залишивши поза сферою кримінально-правового реагування ситуації «захоплення заради захоплення». Водночас навіть у цьому випадку остання частина звороту «та обмеження доступу до них» вносить небажаний дисонанс у розуміння змісту всієї конструкції, яка позначає конкретну форму протиправної поведінки. У зв'язку з цим пропоную змінити чинну редакцію ч. 1 ст. 206 КК, додавши після слів «незаконне припинення» словосполучення «або обмеження діяльності на цих об'єктах (обмеження доступу до них)». На мій погляд, такі зміни дозволять тлумачити діяння, що утворюють обмеження діяльності ЦМК (інших об'єктів) та обмеження доступу до них, що, відповідно, позитивно позначиться на якості правозастосування в цій частині.

Дії винного, які утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 206 КК (уточню – йдеться про «традиційну» складову) потребують обов'язкового поєднання двох складових. По-перше, повинна мати місце протиправна вимога, зміст якої конкретизовано в тексті ст. 206 КК альтернативно і включає в себе вимогу: 1) припинити займатися господарською діяльністю; 2) обмежити таку діяльність; 3) укласти угоду, виконання якої здатне заподіяти матеріальну шкоду або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю; 4) не виконувати укладену

угоду, що може потягти за собою подібні негативні наслідки [202, с. 86]. Під протиправною вимогою необхідно розуміти повідомлення іншій особі відомостей про дії або бездіяльність, які вона повинна негайно або в майбутньому вчинити відповідно до побажань винної особи [26, с. 847]. По-друге, повинна мати місце погроза насильством над потерпілими чи близькими йому особами або погроза пошкодженням чи знищенням їхнього майна.

Вимога є ключовою ознакою «традиційної» частини складу злочину, передбаченого ст. 206 КК. На мій погляд, це поняття у досліджуваному контексті одночасно позначає як дію, так і наступний специфічний кримінально-правовий стан, що утворюється між «автором» погрози та її адресатом щодо конкретного предмета вимоги, умов її виконання.

Вимога припинити займатися господарською діяльністю означає вимогу негайно або через деякий час повністю припинити таку діяльність (ліквідувати юридичну особу – суб'єкт господарювання, подати заяву про скасування державної реєстрації особи як ФОП, розірвати вигідний договір купівлі-продажу продукції чи договір про надання послуг тощо).

Посилання на один із проявів такої вимоги знаходимо у вирокі Ялтинського міського суду АРК, яким О. було визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 206 КК. Будучи фактичним керівником ПП «Мер'єм» в с. Сімеїз, О., діючи з метою усунення конкурента у сфері торгівлі – приватного підприємця П., шляхом припинення або обмеження її господарської діяльності та подальшого незаконного встановлення належних ПП «Мер'єм» торгових місць виносної торгівлі, вступив у злочинну змову з Л. та невстановленою слідством особою. Реалізуючи свій злочинний намір, О., керуючи легковим автомобілем, умисно вчинив наїзд легкового автомобіля під його керуванням на каркас установлюваного торгового намету, пошкодивши його, і застосувавши насильство, яке не є небезпечним для життя і здоров'я, збив Г., який встановлював торгову палатку, заподіявши йому фізичний біль. Одночасно інший автомобіль, у якому перебував Л., скоїв наїзд на потерпілу П., унаслідок чого їй були заподіяні тілесні ушкодження середнього ступеня

тяжкості, які потягли за собою тривалий розлад здоров'я. Суд кваліфікував дії О. як протидію законній господарській діяльності, вчинену за попередньою змовою групою осіб, із погрозою вбивства, поєднану з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, пошкодженням майна, а також поєднану з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я [9].

Вважаю, що вказівка на ознаку протиправності вимоги припинити займатися господарською діяльністю та інших видів вимог, спрямованих на протидію законній господарській діяльності, є зайвою. За подібною логікою безпосереднє посилення у тексті диспозиції ч. 1 ст. 206 КК на: 1) протидію саме законній господарській діяльності; 2) можливість заподіяння матеріальної шкоди або обмеження законних прав чи інтересів потерпілого та 3) поєднання вимоги з висловленням декількох видів суспільно небезпечних погроз з усією очевидністю вказує на те, що висунута винним вимога є *a priori* та *de facto* протиправною (незаконною і злочинною). Тому використання терміну «протиправність» у цьому разі – це щось на кшталт тавтологічного «злочинного злочину». Більше того: вносячи в ч. 1 ст. 206 КК зміни щодо введення нової форми злочину у вигляді захоплення ЦМК, його частини чи інших пов'язаних із незаконним впливом на ЦМК дій, законодавець справедливо не використав поняття «протиправне» перед словами «захоплення цілісного майнового комплексу». Це додатково свідчить про недоречність посилення на протиправність під час описання ознак об'єктивної сторони протидії законній господарській діяльності. Схожу точку зору обстоює М.І. Хавронюк, коли пише, що поєднана з погрозами чи насильством вимога не може бути законною [66, с. 324]. З аналогічних міркувань використання у назві та диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК терміну «протиправне» також видається мені зайвим.

Вдале наукове визначення вимоги пропонує М.Г. Арманов: це – доведення в категоричній формі за допомогою будь-яких засобів до відома потерпілого певного варіанта його поведінки, який є бажаним для пред'явника вимоги [3, с. 120]. Тут звертає на себе увагу відсутність вказівки на законність чи, навпаки, незаконність вимоги. Це правильно, якщо ми розглядаємо вимогу у

широкому сенсі цього поняття – щодо всіх норм КК, в яких воно зустрічається. Адже очевидно, наприклад, що в складі «примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань» йдеться про законний характер вимоги і водночас про незаконний спосіб її забезпечення; натомість у складах злочинів, передбачених ст. ст. 189 і 206 КК, вимога є очевидно для всіх незаконною (те ж саме стосується способу її супроводження).

Злочини, передбачені ч. 1 і ч. 2 ст. 206 КК, в частині протидії законній господарській діяльності, поєднані, відповідно, із погрозою пошкодження чи знищення майна потерпілого чи фактичним пошкодженням чи знищенням такого майна, слід відмежовувати від суміжних злочинів проти власності – від погрози знищення майна (ст. 195 КК) та від умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК). Таке відмежування повинно відбуватись з урахуванням класичного правила кваліфікації злочинів: якщо умисне знищення чи пошкодження майна виступає всього лише способом вчинення іншого злочину, то кваліфікація здійснюється за тією статтею (частиною статті), яка передбачає відповідальність за «основний» злочин (такий, що включає вказівку на спосіб знищення (пошкодження) майна). Очевидно, що погроза чи фактичне знищення (пошкодження) майна є лише конкретизованими в тексті кримінального закону способами протидії законній господарській діяльності – вони «забезпечують» реальність («дієвість») протиправної вимоги, адресованої суб'єкту господарювання чи його представнику. За наведених обставин кваліфікація за сукупністю злочинів, передбачених ч. 2 ст. 206 і ч. 2 ст. 194 КК, можлива лише у тому випадку, якщо знищення чи пошкодження майна того, хто займається господарською діяльністю, або близьких йому осіб мало характер загальнонебезпечного (зокрема шляхом застосування вибуху чи підпалу).

Далі докладніше проаналізую зміст «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них». На мій погляд, поки

що складно сказати, наскільки вдалим є внесення таких змін до ч. 1 ст. 206 КК. З одного боку, захоплення об'єктів власності суб'єктів господарювання повинно визнаватись однією з форм протидії законній господарській діяльності. У цьому випадку йдеться вже не про погрози як спосіб впливу на суб'єкта господарювання чи його представника, а про конкретні небезпечні дії – фактично про повне позбавлення потерпілого контролю над власною господарською діяльністю. Більше того: рівень суспільної небезпеки такого захоплення є, як видається, вищим за рівень суспільної небезпеки, притаманної протиправній вимозі припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду. У першому випадку йдеться про конкретну фактичну обставину, обумовлену злочинними наслідками, що настали – втратою контролю над діяльністю суб'єкта господарювання. У другому випадку, навпаки, йдеться лише про загрозу повної або часткової втрати такого контролю, тобто господарська діяльність здійснюється (принаймні поки що) у звичайному режимі.

Законодавцю можна зробити одне технічне зауваження, яке має значення для з'ясування ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 206 КК. Так, із позицій логіко-граматичного тлумачення норми кримінального закону видається, що дієприкметниковий зворот «поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна» повинен закінчуватися комою перед наступною частиною речення – «або захоплення цілісного майнового комплексу...». В іншому випадку йтиметься лише про погрозу захоплення ЦМК (чи вчинення інших дій щодо ЦМК або його частин) як альтернативного способу висловлення протиправної вимоги припинити чи змінити господарську діяльність, що навряд чи мав на увазі законодавець: така інтерпретація, на мій погляд, не відповідає канонам логічного і системного тлумачення кримінального закону.

Ще один логіко-граматичний нюанс. За умови визнання «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної

ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них» альтернативною формою об'єктивної сторони складу розглядуваного злочину використання після цього звороту слів «за відсутності ознак вимагання» видається помилковим. Таке посилення є зайвим, адже очевидно, що захоплення в жодному разі не може поєднуватися з ознаками вимагання, – це все одно, що поєднувати розбій із вимаганням як злочини з принципово відмінними складами (зокрема, захоплення відбувається, так би мовити, у режимі «тут і зараз», тобто негайно, а вимагання, як відомо, зазвичай спрямоване на передачу майна в певний час у майбутньому). За таких обставин, а також із метою дотримання усталених правил законодавчої техніки, вважаю за доцільне закріпити зворот «за відсутності ознак вимагання» після слів «чи знищення їхнього майна» та виділити цей переміщений зворот з обох боків комами.

Характеризуючи об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 206 КК, з урахуванням теми дисертації варто зосередити особливу увагу на «нових» видах протиправних діянь, а саме на захопленні, обмеженні діяльності та обмеженні доступу до ЦМК, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів. При цьому очевидно, що фактична тривалість припинення або обмеження діяльності на відповідних об'єктах, а також тривалість обмеження доступу до них на кваліфікацію розглядуваного діяння не впливають і можуть враховуватись при призначенні покарання¹.

¹ Принагідно зауважу, що поняття захоплення (як форми злочинного діяння та одночасно мети його вчинення) зустрічається у тексті КК нерідко – зокрема, в диспозиціях ст. 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), ст. 147 («Захоплення заручників»), ст. 278 («Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна»), ст. 341 («Захоплення державних або громадських будівель чи споруд»), ст. 349 («Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника»), ст. 349-1 («Захоплення журналіста як заручника»). А передбачений КК склад піратства (ст. 446) визнає захоплення іншого морського чи річкового судна одним із проявів злочинної мети під час використання винними озброєного чи неозброєного судна. До речі, концепція «рейдерства» як сучасного злочинного феномену бере свій історичний початок саме з піратських та військових рейдів-нападів.

Який зміст вклав законодавець у поняття «захоплення» в межах ст. 206 КК? Спробую розібратись у цьому питанні, звернувшись передусім різних методів тлумачення кримінального закону.

Аналізуючи зміст поняття «захоплення державної влади» як обов'язкової мети злочину, передбаченого ст. 109 КК, Д.О. Олейніков висловлює позицію про те, що методи захоплення влади завжди є насильницькими; водночас насильство може мати як очевидний, так і неочевидний характер. Автор слушно звертає увагу на той факт, що захопити державну владу в країні можна також і в неочевидно насильницький спосіб, наприклад, унаслідок фальсифікації результатів виборів чи референдуму [142, с. 328]. Як бачимо, Д.О. Олейніков пропонує поширювальний підхід до розуміння змісту поняття «захоплення» у межах ст. 109 КК, відносячи до нього як чітко виражені насильницькі й безпосередньо спрямовані проти волі представників влади дії, так і обманні, по суті шахрайські, дії. Очевидно, що в другому випадку свобода волевиявлення, свобода свідомої й добровільної, тобто без будь-якого зовнішнього впливу, поведінки потерпілих осіб порушується винним шляхом перекручування (чи приховування, штучного доповнення тощо) фактичних обставин.

Своєю чергою, І.І. Давидович та В.В. Онопенко пропонують поширювальне тлумачення поняття «захоплення», використаного у ст. ст. 147 і 349 КК. Як правило, пишуть ці автори, захоплення особи полягає у вилученні її з місця перебування та у наступному поміщенні в обмежений простір (будь-яке приміщення, транспортний засіб тощо), тобто у викраденні людини, яке може бути відкритим або таємним, із застосуванням фізичної сили або психічного впливу на потерпілого чи без такого застосування. Більше того: захоплення може бути вчинене і шляхом обману або зловживання довірою потерпілого, коли останній добровільно передає себе до рук злочинця, не усвідомлюючи до певного моменту факт захоплення [51, с. 128]¹.

¹ Доктринальне тлумачення змісту ст. 341 КК, яка змістовно є схожою до «рейдерської» складової диспозиції ст. 206 КК, дозволяє стверджувати, що під захопленням державних або громадських будівель і

Вважаю, що наведені в юридичній літературі позиції щодо включення в поняття «захоплення» ознак обману дозволяють тлумачити подібним чином і відповідне формулювання в ч. 1 ст. 206 КК. Принагідно перефразовуючи відомий крилатий вислів, зазначу, що зловмисники можуть спробувати захопити ЦМК або його частину у режимі «троянського коня» – підступно, шляхом введення власників (акціонерів), голови та членів правління, звичайних працівників або навіть реєстратора чи суду в оману, використовуючи при цьому різні форми активного чи пасивного обману. Для порівняння: ще одна досліджувана в межах дисертації «анти-рейдерська» ст. 206-2 КК оперує зворотом «протиправне заволодіння майном підприємства» та як альтернативний спосіб такого заволодіння вказує на документальне шахрайство [204, с. 362]. На мій погляд, така побудова ст. 206-2 КК може свідчити (принаймні опосередковано) про те, що під час оновлення редакції ст. 206 КК законодавець не заперечував проти включення обману як способу захоплення ЦМК (інших об'єктів).

Додам, що використане у ст. 206-2 КК поняття «заволодіння» є близьким до поняття «захоплення», закріпленого в ст. 206 КК. Зміст обох слів орієнтує на привласнення, обернення на свою користь чужого майна – чи-то ЦМК або його складові, чи-то майна підприємства, установи, організації (його конкретних різновидів). Тут стають у нагоді висловлені в літературі міркування щодо наповнення кримінально-правової ознаки «заволодіння». Спираючись на етимологію цього поняття («заволодіти» означає брати у своє володіння, привласнювати, охоплювати кого-небудь, що-небудь), констатується, що вказівка на заволодіння активно використовується законодавцем для описання ознак складів злочинів проти власності (ст. ст. 187, 190, 191 КК) [80, с. 192–193]. Із цього можна зробити висновок про переважно корисливу, спрямовану на обернення у свою власність (або принаймні отримання у володіння чи

споруд треба визнавати протиправне зайняття таких об'єктів шляхом насильства або обману [138, с. 998]. Г.М. Анісімов висловлює думку про те, що спосіб захоплення державних або громадських будівель чи споруд може бути різним – відкритим, таємним, насильницьким, обманним тощо [26, с. 244]. Як бачимо, насильство фактично прирівнюється до обману, коли мова йде про захоплення об'єктів, з якими винний не має законного зв'язку.

користування) діяльність винного, яка полягає в захопленні описаних у ст. ст. 206 і 206-2 КК благ (чи в заволодінні ними). Очевидно, що за відсутності єдності понятійного апарату КК у цій частині і за умови синонімічного сприйняття двох розглядуваних понять увага правозастосувача і науковця повинна акцентуватись не стільки на критиці неуніфікованості спеціальної термінології, скільки на принциповій схожості механізмів протиправної поведінки, закладених у дві вказані «анти-рейдерські» заборони: відбувається незаконне відчуження (зміна контролю) певних об'єктів (майна) потерпілого суб'єкта господарювання на користь захоплювача («рейдера»).

На сторінках юридичної літератури вже висвітлювались окремі проблемні питання, пов'язані з відмежуванням заборони на протидію законній господарської діяльності від суміжних деліктів. Зокрема, КК містить низку статей, які передбачають відповідальність за так зване примушування до укладання чи виконання договору. Крім ст. 206 КК, тут можна згадати норми про вимагання (ст. 189 КК) та примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК).

Відмінність в ознаках об'єктів порівнюваних складів злочинів є очевидною: якщо вимагання посягає, на рівні основного безпосереднього об'єкта, на право власності, то у протидії законній господарській діяльності право власності виступає лише додатковим факультативним об'єктом. Також у диспозиції ч. 1 ст. 189 КК безпосередньо йдеться про вимогу передачі чужого майна чи права на майно або вчинення будь-яких дій майнового характеру; натомість у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК змістом протиправної вимоги охоплюється припинення чи обмеження господарської діяльності, укладання або невиконання укладеної угоди.

Склади вимагання та протидії законній господарській діяльності описують протиправне примушування до певної поведінки. Власне механізм протиправної поведінки тут полягає в пред'явленні винним протиправної вимоги, що підкріплюється погрозою. Якщо взяти до уваги ту обставину, що передача майна чи вчинення інших дій майнового характеру є з точки зору

цивільного законодавства правочином (ст. 202 ЦК), то в такому разі і вимагання, і протидія законній господарській діяльності (в частині вимоги укласти вимогу) є нічим іншим, як насильницьким примушуванням до вчинення правочинів. При цьому угода в контексті ст. 206 КК може мати як майновий, так і немайновий характер із огляду на те, що диспозиція відповідної статті кримінального закону та її тлумачення не вказують на інше. Водночас ст. 206 КК застосовується лише в тих випадках, коли примушування стосується господарських угод.

Видається, що за ст. 189 КК необхідно кваліфікувати випадки примушування до вчинення як безвідплатного, так і формально відплатного правочину, що має відверто нееквівалентний характер. Водночас як протидія законній господарській діяльності можуть кваліфікуватись також випадки примушування до вчинення правочину, перехід майнових прав за яким має повністю еквівалентний характер. У контексті кваліфікації за ст. 206 КК правочин, попри *de jure* адекватні для ринку умови, може бути небажаним для потерпілого з інших причин (наприклад, погана репутація контрагента)¹.

Тут доречно розглянути питання відмежування протидії законній господарській діяльності від примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, передбаченого ст. 355 КК. Це протиправне діяння, як власне і злочин, передбачений ст. 206 КК, законодавчо сконструйоване за принципом поєднання вимог із погрозами. Спостерігаємо відмінність в основних безпосередніх об'єктах порівнюваних злочинів, адже злочинне «примушування» посягає на встановлений порядок реалізації цивільних прав та виконання цивільних зобов'язань².

¹ І.В. Шишко слушно додає, що такі випадки охоплюють, поміж іншого, примушування до повністю оплатної передачі майна, яке потерпілий не має наміру виконати, до придбання потерпілим товару, який останньому не потрібен, до здійснення угоди з контрагентом, якому потерпілий не довіряє, або вважає, що ділові зв'язки з ним шкодять його діловій репутації тощо [236, с. 45].

² До речі, певний скептицизм викликає пропозиція В.М. Куца та М.Г. Арманова включити норму про кримінальну відповідальність за «рейдерство» до однієї з частин ст. 355 КК як один із варіантів забезпечення кримінально-правової охорони суб'єктів господарювання. Назва відповідної уточненої статті КК пропонується така – «Порушення порядку розв'язання майнових спорів», що, своєю чергою, вимагатиме кардинального перегляду змісту самоправства, яким необхідно буде визнавати уже лише самовільне, всупереч встановленому законом порядку розв'язання немайнових спорів [114, с. 131].

На мій погляд, акцентувати увагу виключно на майнових спорах як умовному підґрунті «рейдерських» посягань неправильно. Такий підхід, як видається, чітко не відобразатиме проблему власне захоплення суб'єкта господарювання, набуття контролю над ним у протиправний спосіб. Більше того: «рейдерські» захоплення далеко не завжди мають своїм підґрунтям майнові спори між «компаніями-мішенями» та захоплювачами – достатньо звернутись до численних випадків діяльності «чорних» реєстраторів та нотаріусів, які на вимогу рейдерів та, як правило, за матеріальну винагороду швидко і зухвало змінюють реєстраційні записи про власника суб'єкта господарювання, замінюючи справжнього власника на фіктивного, підконтрольного захоплювачам. Таким чином, посилення на майнові спори як на основу «рейдерства» помилково обмежує реалії та суспільний запит на протидію «рейдерським» посяганням (не віддзеркалює характеристики суспільної небезпеки таких діянь, що означають захоплення суб'єктів господарювання).

Зіставлення текстів двох згаданих заборон вказує на схожість деяких ознак, описаних у відповідних диспозиціях. Так, у ст. 206 КК одним із способів протидії законній господарській діяльності визнається протиправна вимога укласти угоду або не виконувати укладену угоду, поєднану з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання. Натомість у ст. 355 КК йдеться про пред'явлення вимоги виконати чи не виконати договір, угоду чи інше цивільно-правове зобов'язання з погрозою насильства над потерпілим або його близькими родичами, пошкодження чи знищення їхнього майна – також за відсутності ознак вимагання. Вважаю, що розмежування цих двох складів злочинів повинно відбуватись саме за ознаками об'єкта посягання та змістом кореспондуючих їм видів правочинів¹. Головним критерієм для розмежування

¹ Глава 20 «Господарські договори» ГК, хоч і не пропонує офіційного визначення таких договорів, регламентує низку правил про їх умови, а також порядок укладання, зміни і розірвання. Тут варто зазначити, що майново-господарські зобов'язання, які виникають між суб'єктами господарювання або між суб'єктами господарювання і негосподарюючими суб'єктами – юридичними особами на підставі господарських договорів,

цивільного та господарського договорів виступає характер відносин, які регулюються цим договором, а також суб'єктний склад договору.

Уже з позицій кримінального права додаю, що зміст договору (угоди), який був укладений (чи неукладений), виконаний (чи невиконаний) під протиправним тиском із боку винного, безпосередньо впливатиме на точність кваліфікації дій винного – за ст. 206 чи ст. 355 КК. Водночас постає питання до законодавця в частині використання у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК лише поняття угоди в той час, як у ст. 355 КК вказано на договір, угоду, інше цивільно-правове зобов'язання. Тим більше, що ГК безпосередньо оперує поняттям господарського договору. На мій погляд, понятійний апарат обох заборон потребує уніфікації, тим більше на підставі розроблених у цивілістичній доктрині правил про співвідношення понять «договір» та «угода». Зокрема, поняття угоди є надзвичайно широким за своїм змістом – ним охоплюється також і договір.

На думку І.Б. Газдайки-Василишин, ст. 355 КК встановлює відповідальність за примушування до виконання чи невиконання лише цивільно-правових, а не будь-яких зобов'язань, обов'язок виконання яких установлюється нормами інших галузей права (сімейних, трудових тощо). Примушування до виконання чи невиконання будь-яких інших (крім цивільно-правових) зобов'язань за наявності підстав може бути кваліфіковане як самоправство чи інший злочин [30, с. 187]. О.А. Гринишин зауважує, що термін «угода» має різний зміст у статтях 206 і 355 КК з огляду на специфіку ознак складів відповідних злочинів. По-перше, у складі протидії законній господарській діяльності, із урахуванням основного безпосереднього об'єкта посягання, угода повинна стосуватись винятково сфери господарювання. По-

визнаються господарсько-договірними зобов'язаннями. У ч. 7 ст. 179 ГК передбачено, що господарські договори укладаються за правилами, встановленими ЦК із урахуванням особливостей, передбачених ГК, іншими нормативно-правовими актами щодо окремих видів договорів. Ця норма, як видається, вказує на домінування ідеї цивілістичного походження договору. Таку точку зору поділяють деякі фахівці в галузі господарського права, які переконують, що господарський договір є різновидом цивільно-правової угоди, тобто за своєю природою є погодженою дією двох або більше сторін, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (як це передбачено в статтях 202, 626 ЦК), на нього поширюються загальні положення ЦК щодо угод (зобов'язань) у разі, якщо вони не суперечать положенням господарського законодавства України [140, с. 308].

друге, що стосується понять «договір, угода чи інше цивільно-правове зобов'язання», використаних у диспозиції статті 355 КК, то, спираючись на висловлені в юридичній літературі позиції, цей автор пропонує тлумачити їх поширювально – шляхом включення до предмета регулювання норм позитивного цивільного права окрім традиційно «цивільних» для вітчизняної правової системи відносин власності, деліктних, спадкових і договірних, також корпоративних, сімейних, земельних і підприємницьких відносин між юридично рівними учасниками [42, с. 203–204].

Приєднуючись до висловленої позиції, підкреслюю, що поняття «угода» у контексті ст. 355 КК, на відміну від змісту «угоди» у ст. 206 КК, може охоплювати всі види приватних правовідносин, у т. ч. господарські. На такий висновок наштовхує, зокрема, зміст ст. 1 ЦК. Нарешті, враховуючи те, що в ст. 355 КК йдеться про вимогу «виконати чи не виконати договір, угоду», така вимога може бути пред'явлена лише на етапі виконання угоди (договору), а саме у ситуаціях, коли укладення угоди вже відбулось, і вона набрала чинності, тобто сторони уже реалізують свої передбачені угодою права та виконують обов'язки. Водночас необхідно враховувати, що змістом вимоги у ст. 206 КК може бути укладення або невиконання угоди, що охоплює обидві стадії договірнього процесу. Це дає підстави для висновку про те, що за примушування до укладення договору відповідальність може наставати виключно за ст. 206 КК, а за примушування до невиконання договору – як за ст. 206 КК, так і за ст. 355 КК. Що ж стосується вимоги виконання угоди, то вона не визнана ознакою протидії законній господарській діяльності. Таке невключення ознаки до тексту ст. 206 КК видається цілком логічним із точки зору свободи господарської діяльності, адже немає сенсу примушувати суб'єкта господарювання виконувати завідомо вигідну для нього угоду, яку він самостійно і свідомо уклав, керуючись власними економічними спонуканнями. Інше питання, чому законодавець оминув увагою таку ознаку, як протиправна вимога не укладати угоду, що позначає умовно перший етап у розвитку договірних відносин. Адже очевидно, що негативні для потерпілого наслідки

від неукладання угоди, які перебували поза його волевиявленням, є не менш (а, можливо, й більш) серйозними у фінансовому, конкурентному, репутаційному, інших аспектах господарювання порівняно з вимогою укласти угоду.

Переходячи до висвітлення об'єктивних ознак *протиправного заволодіння майном підприємства, установи чи організації*, зазначу, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 206-2 КК, залежно від того, на що спрямоване посягання, є: 1) правовідносини щодо забезпечення законного порядку зайняття господарською діяльністю в частині захисту суб'єктів господарювання від протиправного вилучення майна з їхнього законного володіння; 2) корпоративні права фізичних або юридичних осіб. Додатковими обов'язковими об'єктами складу злочину є власність і встановлений порядок документообігу; такими саме об'єктами кваліфікованих різновидів злочину (ч. 2, ч. 3 ст. 206-2 КК) виступають фізична і психічна недоторканність особи, її здоров'я, порядок виконання покладених на службову особу повноважень¹.

Не буде зайвим ще раз наголосити на тому, що підприємства, установи та організації охоплюються поняттям «юридична особа», а сучасне цивільне та господарське законодавство, відійшовши від вжитої у ст. 206-2 КК морально застарілої тріади, використовує такі терміни, як фізична особа, юридична особа, суб'єкт господарювання тощо. Ця слушна точка зору, висловлена подружжям Калмикових [89, с. 15], відтворюється І.М. Федуловою [218, с. 219].

Майном підприємства, установи, організації, що виступає предметом досліджуваного злочину, визнається будь-яке майно (включаючи грошові кошти), яке належить юридичній особі на законних підставах. Залежно від економічної форми, якої майно підприємства набуває у процесі господарської діяльності, воно поділяється на: 1) основні фонди; 2) оборотні засоби; 3) кошти

¹ Складно погодитись із висловленою в юридичній літературі точкою зору, згідно з якою додаткових факультативних об'єктів цей злочин не передбачає [218, с. 221]. Адже інші групи правовідносин, зокрема, пов'язані з нормальною діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, інших організацій, із забезпеченням належних конкурентних умов для здійснення економічної діяльності тощо, також можуть опинитись під загрозою в результаті заволодіння майном підприємства, установи, організації, а отже, можуть виступати додатковими факультативними об'єктами злочину, караного за ст. 206-2 КК.

у складі майна суб'єктів господарювання; 4) товари у складі майна суб'єктів господарювання; 5) цінні папери.

Зважаючи на місце розташування досліджуваної статті в системі Особливої частини КК, предметом передбаченого нею злочину в основному виступає майно суб'єктів господарювання; проте, це може бути й майно інших юридичних осіб (причому не лише приватного права). При цьому слід враховувати, що основу правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їхня господарська діяльність, становлять право власності, право господарського відання та право оперативного управління (ст. 133 ГК). Водночас господарська діяльність може здійснюватися на основі інших речових прав (зокрема, право володіння, сервітут, емфітевзис, суперфіцій) або зобов'язальних прав (оренда, заклад, іпотека тощо)¹.

Крім майна підприємств, установ, організацій, у диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК фігурують частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів і членів. З погляду ЦК і ГК учасники, акціонери і члени юридичних осіб є власниками юридичної особи².

Як зазначалось вище, в тексті аналізованої заборони (так само як і в текстах двох інших «анти-рейдерських» заборон) слід використовувати термін «суб'єкт господарювання». Також очевидно є та обставина, що в контексті протидії «рейдерству» мова йде не про будь-яких юридичних осіб (серед яких,

¹ Як відзначають фахівці в галузі господарського права, основи правового режиму майна суб'єктів господарювання характеризуються, поміж іншого, такими чинниками: економічний зміст та цільове призначення майна; форма власності майна; правовий титул, на якому майно набуто суб'єктом господарювання; вид майна; вид суб'єкта господарювання; вид та сфера діяльності, що здійснюється [239, с. 72].

² Частка (пай) засновника, учасника, акціонера – це ступінь участі фізичної або юридичної особи у статутному капіталі юридичної особи, що виражається у долях або відсотках. Пай є свідченням членства і права участі в управлінні; часткою, що вноситься до спільної справи окремим учасником. Від величини паю залежить дохід, дивіденди, що їх отримують пайовики, і частини майна чи коштів, на які вони мають право у разі ліквідації підприємства. Із пайових внесків формується пайовий фонд підприємства. Водночас на практиці термін «пай» у контексті позначення частки особи в статутному капіталі суб'єкта господарювання майже не застосовується. Насправді пай традиційно асоціюється з земельними правовідносинами – він означає право на земельну частку (ч. 3 ст. 2 ЗК). Керуючись викладеними міркуваннями щодо змісту поняття майна юридичної особи, земельний пай не можна визнати її майном, адже він може належати на праві власності лише фізичній особі – громадянину України (на підставі ст. 1 Закону України від 5 червня 2003 р. «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв»).

Акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені ЦК та Законом «Про акціонерні товариства» (ч. 1 ст. 6 Закону від 23 лютого 2006 р. «Про цінні папери та фондовий ринок»).

зокрема, благодійні фонди, правозахисні організації та органи державної влади), а лише про тих, які ведуть господарську діяльність, першочергово поєднану з отриманням прибутку.

Аналіз змісту диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК дозволяє стверджувати, що до кола потерпілих від описаного в ній злочину віднесені засновники, учасники, акціонери, члени таких юридичних осіб.

Д.О. Калмиков та Є.В. Калмикова негативно (і, вочевидь, виправдано) ставляться до використання «розгорнутого» переліку у вигляді посилання на засновників, учасників, акціонерів з огляду на те, що в цивільному та господарському праві всі ці особи разом утворюють єдину категорію «власник» або, що одне й те саме, «учасник» [89, с. 14]. Погоджуючись із таким підходом частково, розкрию зміст згаданих у досліджуваній забороні суб'єктів корпоративних правовідносин.

Учасник (член) юридичної особи – це фізична або юридична особа, яка має частку у статутному капіталі юридичної особи, яка (частка) обумовлює виникнення у неї корпоративних прав. Додам, що регулятивне законодавство не розмежовує статуси учасника та члена юридичної особи, що переконує в недоречності їх окремого позначення в тексті КК. А тому, як видається, більш правильніше було б використовувати зворот «учасник (член)».

Засновник юридичної особи – це учасник юридичної особи, який брав участь у формуванні первинного статутного капіталу юридичної особи. Засновниками є такі фізичні або юридичні особи, які об'єднали своє майно (якщо засновник один, то варто говорити про виділення) для досягнення певної мети за рахунок цього майна. Саме ці особи (або їх представники) розробляють установчі документи юридичної особи (як правило, статут), які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), та вчиняють інші дії, спрямовані на створення юридичної особи (забезпечують відкриття рахунку в банку, отримують ліцензії тощо)¹.

¹ Наприклад, корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності

Насамкінець акціонер юридичної особи – це учасник господарського товариства, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. У ч. 1 ст. 4 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначено, що акціонерами товариства визнаються фізичні та юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства. Таким чином, чинне законодавство визнає три види акціонерів юридичних осіб.

З назви ст. 206-2 КК і змісту диспозиції її ч. 1 випливає, що кримінально караним визнається «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», після чого законодавець уточнює: «у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів». Отже законодавець розглядає частки, акції чи паї засновників, учасників, акціонерів чи членів підприємства, установи чи організації як об'єкти власності (майно) цих організацій. Насправді ж у розглядуваному випадку майном юридичної особи виступають не частки, акції чи паї її власників, а те майно, яке вони передали у статутний фонд юридичної особи під час її утворення (грошові кошти, будівлі, споруди, техніка, обладнання, нематеріальні активи тощо). Як тільки це майно передається зазначеними особами до статутного фонду юридичної особи, слушно зауважують Є.В. Калмикова та Д.О. Калмиков, воно стає власністю цієї юридичної особи; особи, які брали участь у формуванні статутного фонду юридичної особи, вважаються власниками не переданого ними майна, а вже юридичної особи в цілому з урахуванням того співвідношення, що існувало між внесками засновників на момент утворення юридичної особи [89, с. 14]¹.

засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів і ризиків підприємства (ч. 5 ст. 63 ГК). Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про господарські товариства» засновниками та учасниками товариства можуть бути підприємства, установи, організації, а також громадяни, крім випадків, передбачених законодавством України.

¹ Таке співвідношення відображається у частках, акціях чи паях, які, своєю чергою, є специфічними різновидами майна – корпоративними правами. Тому, наприклад, у випадку продажу своїх акцій власник

З урахуванням окресленої відмінності в правових режимах різних видів майна Є.В. Калмикова висуває пропозицію замінити в диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК зворот «майном підприємства, установи, організації, у тому числі частками, акціями, паями їх засновників, учасників, акціонерів, членів» словосполученням «майном суб'єкта господарювання» [88, с. 200]. І.М. Федулова пропонує рухатись дещо іншим шляхом, висловлюючись за виключення з диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК словосполучення «в тому числі», що, на думку дослідниці, дозволить розширити зміст цієї кримінально-правової норми та узгодити його з цивільним законодавством [218, с. 220]. Вимушений, однак, повторити, що висловлені пропозиції не позбавлені сенсу лише за умови збереження цієї кримінально-правової заборони, проти чого виступає дисертант.

Наступний приклад із практики застосування ст. 206-2 КК переконливо демонструє наявність у цій забороні трьох характерних для «рейдерських» схем ознак: 1) посягання на корпоративні права; 2) дії «рейдера» за своєю суттю є неправомірними, навіть якщо використовуються прийоми, засновані на законі, наприклад, звернення до суду; 3) «рейдерство» є специфічним бізнесом, тому що мета захоплення в більшості випадків пов'язана з отриманням прибутку [95, с. 6].

Вироком Генічеського районного суду Херсонської області К. було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 206-2 КК. Суд установив, що К. склав нотаріально посвідчену заяву про вихід зі складу засновників ТОВ «Дніпро» та передачу П. своєї частки установчого фонду в розмірі 13%. Згодом невстановлені досудовим слідством особи залучили К. як колишнього засновника до вчинення злочинного заволодіння частками ТОВ «Дніпро», вступивши між собою у змову. Із метою створення вигляду законності переходу права власності на частки учасників у статному фонді ТОВ «Дніпро» до К. ці особи підробили рішення третейського суду про вирішення конкретного спору, до якого внесли завідомо неправдиві відомості. На підставі

втрачає корпоративні права, однак майно підприємства залишається незмінним (у цьому разі йдеться про зміну складу учасників юридичної особи). Іншими словами, акції, частки чи паї власників юридичної особи є їхньою особистою власністю, яка не стосується майна юридичної особи.

рішення третейського суду Горностаївським районним судом Херсонської області було винесено ухвалу про задоволення заяви К. і видачу виконавчого листа на виконання рішення третейського суду про визнання недійсними статутних документів та скасування реєстрації змін до установчих документів ТОВ «Дніпро». У подальшому К. шляхом укладення нотаріально завіреного договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ «Дніпро» протиправно здійснив відчуження часток учасників А., Б. і П. у статутному капіталі ТОВ «Дніпро» на користь компанії «Норслінк Юнайтед ЛТД». Із метою доведення злочинного умислу щодо заволодіння частками учасників ТОВ «Дніпро» до кінця К., діючи за попередньою змовою з невстановленими особами, захопив адміністративну будівлю ТОВ «Дніпро», чим заподіяв істотну матеріальну шкоду його засновникам. Суд зробив висновок про те, що К. вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 206-2 КК, а саме протиправно, за попередньою змовою групою осіб, заволодів частками учасників підприємства шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів [5].

Звертає на себе увагу епізод із захопленням адміністративної будівлі ТОВ «Дніпро», що сталося у 2014 р., тобто ще до внесення «анти-рейдерських» змін до ст. 206 КК. Якби описана протиправна поведінка мала місце після 6 жовтня 2016 р., то її кримінально-правову оцінку, вочевидь, необхідно було давати за сукупністю злочинів – за ч. 2 ст. 206 (за ознакою захоплення будівлі за попередньою змовою групою осіб) і ч. 2 ст. 206-2 КК.

Аналіз об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 206-2 КК, спонукає висловити критичні зауваження щодо способу вчинення відповідного злочину, а саме вчинення діяння «шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації». Вітчизняні дослідники слушно пишуть з цього приводу: ураховуючи, що зазначений спосіб передбачає не традиційний для таких випадків абстрактний обман, а містить певну конкретизацію, то постає питання, чи охоплюватимуться положеннями ч. 1 ст. 206-2 КК України

кримінально карані діяння, описані в ст. 358 і ст. 357 КК. Зі змісту диспозиції «анти-рейдерської» заборони безпосередньо не впливає, що ці діяння є невід'ємною складовою способу вчинення злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, а отже, питання про правильну кваліфікацію описуваних діянь, тобто лише за ст. 206-2 КК чи за сукупністю цієї статті зі статтями 357, 358 КК, залишається відкритим [89, с. 14].

На думку Д.О. Калмикова, вчинення правочинів з підробленими або викраденими документами, печатками, штампами підприємства, установи чи організації як спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, є одним із проявів їх використання, а тому ці юридичні факти не потребують додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 358 КК [139, с. 296]. Підтримуючи викладені вище міркування, відзначу, що вчинення правочину з використанням підробленого документа не потребує додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 358 КК (конкуренція частини і цілого). Водночас підроблення та викрадення документів, штампів і печаток не охоплюються об'єктивною стороною складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, у зв'язку з чим такі дії повинні додатково кваліфікуватись за відповідними частинами статей 357, 358, 366 КК.

Водночас існують підстави вважати підроблені чи викрадені документи, печатки, штампи засобом вчинення злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, адже винний використовує їх у процесі вчинення відповідних правочинів, забезпечуючи настання бажаного для себе злочинного результату.

Специфіка способу скоєння розглядуваного злочину (шляхом вчинення вказаних правочинів) та особливості деяких видів майна, що є його предметом, вказують на те, що під заволодінням майном із погляду кваліфікації за ст. 206-2 КК слід розуміти як отримання у фактичне володіння речей, належних юридичній особі або її учаснику, так і (головним чином) набуття речових або зобов'язальних прав на майно юридичної особи або її власника.

Також звертає на себе увагу та обставина, що зміст зазначеного у диспозиції ч. 1 ст. 205-1 КК поняття «документи» є значно вужчим за аналогічне поняття у ст. 206-2 КК, оскільки у першому випадку йдеться лише

про документи, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або ФОП. Натомість тлумачення ознаки «документи» у контексті застосування ст. 206-2 КК дозволяє охопити широке коло відповідних офіційних носіїв інформації, що є необхідними для вчинення відповідного правочину.

Під поняттям «печатки» і «штампи», що також використані в диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК, необхідно розуміти спеціальні форми (прилади, кліше), на яких містяться рельєфні або заглиблені дзеркальні відображення текстів, малюнків, інших позначок і які призначені для отримання відбитків на папері, сургучі, воску, металі, інших матеріалах. Відбитки печаток і штампів на документах посвідчують справжність останніх. Печатки можуть використовуватися для посвідчення не лише документів, а й фактів, які мають юридичне значення [137, с. 1020]¹.

З погляду застосування ст. 206-2 КК підробленими необхідно вважати такі документи, печатки або штампи юридичної особи, які сфальсифіковані повністю (виготовлені) чи частково, коли їхній справжній зміст спотворено неправомірним внесенням змін. Це означає, що справжнього такого документу не існує, або, хоча такий документ й існує, він має інший зміст. Натомість викраденими є документи, печатки або штампи юридичної особи, отримані винним чи іншими особами шляхом вчинення крадіжки, шахрайства, привласнення або розтрати. При цьому для застосування ст. 206-2 КК не має значення, визнається таке викрадення кримінально караним діянням (ст. ст. 185, 190, 191 КК) чи адміністративним правопорушенням (ст. 51 КпАП) [139, с. 296].

¹ На підставі положень ст. 58-1 ГК використання суб'єктом господарювання печатки не є обов'язковим. Зокрема, відбиток печатки не може бути обов'язковим реквізитом будь-якого документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування. Копія документа, що подається суб'єктом господарювання до органу державної влади або органу місцевого самоврядування, вважається засвідченою у встановленому порядку, якщо на ній проставлено підпис уповноваженої особи такого суб'єкта господарювання або особистий підпис фізичної особи – підприємця. Наявність або відсутність відбитка печатки суб'єкта господарювання на документі не породжує юридичних наслідків. Таким чином, «криміногенний» потенціал відповідних предметів у контексті вчинення описаних у ст. 206-2 КК діянь, як видається, істотно нівельовано – відповідно до внесених у ГК змін правозастосовний «акцент», вочевидь, буде зміщено в бік реагування на підроблення (викрадення) документів і, зокрема, підроблення підписів уповноважених осіб суб'єктів господарювання.

У диспозиції розглядуваної заборони використано фундаментальну цивільно-правову категорію «правочин», поняття якого розкривається у ч. 1 ст. 202 ЦК; відповідно до ч. 2 цієї статті, правочини можуть бути одно-, дво- чи багатосторонніми (договори). У контексті застосування ст. 206-2 КК заслуговує на увагу правило про презумпцію правомірності правочину: він вважається правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним (ч. 1 ст. 204 ЦК)¹.

Про використання підроблених або викрадених документів, печаток або штампів із погляду кваліфікації за ст. 206-2 можна вести мову лише в тому разі, коли за відсутності вказаних предметів відповідний правочин не міг бути вчинений (наприклад, без викраденого документа винуватому не вдалося би підтвердити свої повноваження як представника юридичної особи).

Аналіз обставин, наведених в опрацьованих мною вироках, як і кваліфікація дій винних за ст. 190 КК, що відбувалась до включення в КК ст. 206-2, а також внесення згаданих вище «анти-рейдерських» змін до ст. 206 КК свідчать про те, що, по-перше: захоплення (принаймні часткове – на рівні окремого пакету акцій) суб'єкта господарювання може вчинятись виключно високоінтелектуальними і координованими обманними методами – без фізичного насильства чи погроз його застосування; по-друге, обман, махінації, підроблення документів на практиці є регулярними супутниками «рейдерської» схеми. Можна прогнозувати, що з подальшим розвитком вітчизняної економіки, а разом із нею еволюцією вітчизняного феномену «рейдерства» останній буде ставати дедалі більш складним та високоінтелектуальним, ретельно спланованим і добре координованим явищем, напевне, з корупційною складовою. Натомість прояви насильницького (силового) захоплення майнових

¹ Якщо одна із сторін правочину навмисно ввела іншу в оману щодо обставин, які мають істотне значення, то такий правочин визнається судом недійсним. Обман має місце в разі, якщо сторона заперечує наявність обставин, які можуть перешкодити вчиненню правочину, або якщо вона замовчує їх існування (ч. 1 ст. 230 ЦК). Обман може полягати як у діях недобросовісної сторони правочину (наприклад, повідомлення іншій стороні помилкових відомостей, надання підроблених документів тощо), так і в пасивній поведінці (умисне замовчування обставин, що мають істотне значення для добросовісної сторони правочину тощо) [110, с. 191]. Так, згаданий обман матиме місце, якщо під час укладання договору купівлі-продажу пакету акцій публічного акціонерного товариства представник юридичної особи – покупеця акцій надає продавцю завідомо підроблені статут, витяг з ЄДР чи довіреність на укладання договору від імені покупеця.

комплексів, офісних приміщень, активів підприємств тощо будуть поступово зникати. На таку тенденцію опосередковано вказує й висвітлений у підрозділі 1.2 дисертації зарубіжний досвід.

Наведені міркування щодо специфіки викладення ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, вкотре спонукають зробити висновок про те, що заволодіння майном шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток чи штампів є одним із різновидів шахрайства, а отже, навряд чи характеризується значно підвищеною або зменшеною суспільною небезпекою порівняно з іншими проявами вказаного злочину. Однак не всі науковці поділяють такий підхід.

Так, О.Р. Слотило висновок про доцільність виділення у системі Особливої частини КК ст. 206-2 робить, виходячи, серед іншого, зі специфічного способу заволодіння майном підприємства, установи, організації, відображеного у цій кримінально-правовій забороні [183, с. 257, 258]. Не погоджуючись з висловленою в юридичній літературі думкою про розуміння основного складу злочину «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» як різновиду шахрайства та беручи до уваги усталене (традиційне) розуміння шахрайства як злочину проти власності, відображене в ППВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у злочинах проти власності», І.М. Федулова зазначає, що для складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК (на відміну від шахрайства), не є обов'язковою ні добровільна передача майна потерпілим винному, ні участь потерпілого як сторони правочину, з вчиненням якого майно переходить у власність винного. Наводячи приклад із правозастосовної практики, дослідниця пише, що винний вчинив правочин із підробленими документами, на підставі яких ввів в оману осіб, які уповноважені на прийняття рішень, що потягли за собою юридичну зміну власника майна [216, с. 126– 127].

Погодитись із наведеними міркуваннями складно, не дивлячись на те, що особливістю шахрайства (ст. 190 КК) традиційно вважається те, що власник (володілець) майна або особа, якій воно ввірене чи під охороною якої

перебуває, уявлення про істину та воля якого сфальсифіковані обманом чи зловживанням довірою, бере безпосередню участь у передачі майна (права на нього). Як слушно О.О. Дудоров, до адресатів обману при вчиненні шахрайства належать не лише власники (володільці) майна, а й інші особи, уповноважені на вчинення юридично значущих дій стосовно майна. Введення таких осіб в оману дає підстави говорити про опосередковане вчинення шахрайства. Ст. 190 КК не вимагає, щоб особа, яка вводиться в оману при шахрайстві, і той, кому внаслідок вчинення цього злочину заподіюється майнова шкода, збігались. У законодавчому визначенні шахрайства нічого не говориться про поведінку потерпілого («прирівняної» особи). Якщо в оману з метою заволодіння чужим майном вводиться, наприклад, суддя чи нотаріус, то і в цьому випадку є підстави говорити про наявність обману як інформаційного (інтелектуального) впливу однієї людини на свідомість і волю іншої [139, с. 135–137]. На думку М.В. Ємельянова, яку я поділяю, диспозицією ст. 190 КК охоплюються, серед іншого, випадки обманного заволодіння чужим нерухомим майном (правом на нього) без участі потерпілого [74, с. 10–11, 14]. Врешті-решт така доктринальна позиція знайшла відображення у судовій практиці у вигляді чіткої правової позиції, а саме: різновидом обману як способу вчинення шахрайства ВСУ визнав подання безпідставного (завідомо неправдивого) позову [163].

У світлі сказаного викликає інтерес постанова Пленуму ВС РФ від 27 грудня 2007 р. № 51 «Про судову практику у справах про шахрайство, привласнення і розтрату», у п. 1 якої зазначається, що шахрайство вчиняється шляхом обману або зловживання довірою, під впливом яких власник майна, інша особа або уповноважений орган влади передають майно або право на нього іншим особам або не перешкоджають вилученню цього майна або придбанню права на нього іншими особами. Аналізуючи викладене роз'яснення, П.С. Яні відзначає, що в ньому враховані і ті випадки (що мають, зокрема, місце при так званому *рейдерстві* – курсив мій – С.Т.), коли винний з метою протиправного і безоплатного вилучення чужого майна вводять в оману не самого потерпілого, а інших осіб та органи влади (наприклад, суд),

представляючи в судовому засіданні в цивільній справі сфальсифіковані докази. При цьому в ролі іншої сторони в цивільній справі за підробленими документами може виступати підставна особа, а не справжній відповідач чи його представник. Суд, будучи введеним в оману, ухвалює рішення про повернення майна потерпілого на користь винного, а судові пристави це рішення виконують. Особа, якій завдається шкода (керівник юридичної особи, на чие майно спрямоване посягання), в такій ситуації взагалі може не знати про судовий процес аж до звернення стягнення на майно і передає його, таким чином, винному не під впливом введення в оману [242, с. 570–624].

З огляду на сказане, я не поділяю позицію І.М. Федулової, яка наголошує на нібито існуючій відмінності у способах вчинення злочинів, передбачених ст. 190 і ст. 206-2 КК; відповідно, згадана позиція не поколивала мого ставлення до ст. 206-2 КК як прояву «надмірної криміналізації».

Завершуючи аналіз об'єктивних ознак «рейдерських» деліктів, відзначу, що закріплені в ст. 206 і ст. 206-2 КК склади злочинів необхідно відмежовувати від передбаченого ст. 341 КК захоплення державних або громадських будівель чи споруд. Фактично тут йдеться про прояви, «антидержавного рейдерства», за сплеском яких вся Україна спостерігала протягом першої половини сумнозвісного 2014 р. Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 341 КК, є (на відміну від об'єктів «рейдерських» господарських деліктів) нормальна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; нормальне функціонування будь-яких інших підприємств, установ, організацій. Предметом злочину (ст. 341 КК) виступають будівлі і споруди. Характерною ознакою цих об'єктів є те, що вони забезпечують діяльність органів державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. До них належать, зокрема, будівлі і споруди, що забезпечують діяльність ВР,

Президента України, НБУ, місцевих державних адміністрацій, рад усіх рівнів, політичних партій, громадських організацій¹.

Важливо додати, що забезпечувати діяльність названих у диспозиції ст. 341 КК органів влади можуть не лише будівлі та споруди, в яких безпосередньо розташовані такі органи, а й інші об'єкти, які належать суб'єктам господарювання різних форм власності та діяльність яких пов'язана з нормальним функціонуванням органів влади. Зокрема, предметом цього злочину може бути визнана будівля, в якій розташована приватна телефонна станція (поштове відділення, їдальня тощо), що обслуговує відповідні органи. Також предметом злочину можуть бути будівлі, в яких розташована пошта, телеграф, телефон, а також споруди, за допомогою яких здійснюється необхідне забезпечення роботи установ [201, с. 158].

Практика застосування ст. 341 КК свідчить, що зі свого «зовнішнього» боку відповідний злочин нагадує досліджуване мною господарське «рейдерство» (йдеться про ст. ст. 206 та 206-2 КК). Водночас, незважаючи на схожість описаних у цих статтях способів захоплення, принципова відмінність тут полягає у меті протиправної діяльності: метою «рейдерства державного» є незаконне користування захопленими будівлею чи спорудою або перешкоджання нормальній діяльності підприємств, установ, організацій; у разі вчинення «рейдерства господарського» метою зловмисників є юридичне оформлення контролю над суб'єктами господарювання чи заволодіння належними їм майновими комплексами. Також очевидно, що описані в текстах порівнюваних заборон види захоплюваних об'єктів є принципово різними.

¹ Так, дії Н. були кваліфіковані Шевченківським районним судом м. Києва за ч. 3 ст. 109 та ст. 341 КК. Як випливає з тексту вироку, Н., перебуваючи неподалік будівлі Луганської обласної державної адміністрації 9 березня 2014 р. та діючи умисно, маючи на меті перешкодити нормальній діяльності органу державної влади – Луганської обласної державної адміністрації, вчинив протиправне проникнення та захоплення приміщення будівлі. Після цього, зайнявши будівлю адміністрації, перебуваючи у кабінеті голови Луганської обласної адміністрації та маючи на меті перешкодити нормальній діяльності органу державної влади, Н. змусив його написати заяву про складання з себе повноважень. Суд кваліфікував дії Н. за ст. 341 КК як захоплення будівлі, що забезпечує діяльність органів державної влади, із метою незаконного користування нею та перешкоджання нормальній роботі установи [7].

2.2 Суб'єктивні ознаки складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України.

Вчення про суб'єкт злочину у вітчизняній кримінально-правовій доктрині розроблено достатньо глибоко та системно, через що немає сенсу зайвий раз зупинятись на загальній характеристиці його ознак. Натомість спробую розкрити специфіку суб'єктів злочинів, передбачених ст. ст. 205-1, 206 та 206-2 КК, частково порівнюючи їх із суб'єктами суміжних посягань, передбачених ст. ст. 358 і 365-2 КК. Передусім варто погодитись із тезою про те, що сьогодні на законодавчому рівні передбачено кримінальну відповідальність як безпосередніх учасників «рейдерського» захоплення, так і державних службовців, які своїми протиправними діями, поєднаними з використанням наданих їм владних повноважень, сприяють рейдерам [131, с. 100].

За результатами аналітичного опрацювання емпіричної бази В.Б. Дацюк пише про те, що суб'єктами абсолютної більшості (71%) злочинів у сфері корпоративних відносин є суб'єкти цих відносин: учасники (акціонери) товариств, менеджмент, члени наглядової ради та інших органів корпоративного управління та контролю. Навіть у випадку так званого корпоративного вторгнення акціонери та менеджмент корпорації нерідко стають співучасниками відповідних злочинів [55, с. 130–131, 121–122]. У кримінально-правовому контексті позиція В.Б. Дацюка сигналізує про те, що суб'єктами «рейдерських» посягань на різних етапах реалізації таких схем часто виступають корпоративні «інсайдери» у широкому розумінні цього поняття – переважно працівники управлінської ланки, акціонери, значно рідше представники компаній-контрагентів, компаній-конкурентів чи рядові працівники. Наявні матеріали правозастосовної практики та інформація зі шпальт ЗМІ загалом підтверджують такий *status quo* у нелегальному корпоративному секторі української економіки.

Результати ознайомлення з матеріалами правозастосовної практики та публікаціями в ЗМІ спонукали О.Г. Кальмана та Р.А. Панасенка зробити

висновок про те, що «рейдерські» атаки практично неможливо реалізувати одноособово; у більшості випадків це стійка група з чітким розподілом ролей та функцій, що зареєстрована як юридична особа. Такі реалії, резюмують згадані автори, спонукають звертатись до норм інституту співучасті. Більше того: у необхідних випадках потрібно ставити питання про самостійну кримінальну відповідальність організатора «рейдерської» організованої групи чи злочинної організації на підставі ч. 1 ст. 30 КК [91, с. 147]. І.О. Соколов також констатує, що «рейдерські» захоплення переважно реалізуються групою осіб [187, с. 166]¹.

Незважаючи на це, відповідні ознаки «групового суб'єкта» в наведених складах злочинів є кваліфікуючими і не входять в основний склад, оскільки із законодавчої точки зору буде недалекоглядним виключити можливість настання кримінальної відповідальності за «рейдерство» у випадку встановлення вини лише однієї особи в його вчиненні. Відповідь на питання, чи доцільним є нормативно регламентоване «співіснування» одноосібної та групової форм вчинення захоплення суб'єктів господарювання потребує проведення окремого кримінологічного дослідження, а також ретельного опрацювання матеріалів наявної (і наразі невеликої) судової практики в частині притягнення «рейдерів» до кримінальної відповідальності. Відповідно, якщо буде встановлено, що переважна більшість злочинів цієї категорії вчиняються не однією, а саме групою осіб, потрібно буде ставити питання про доцільність виключення відповідної кваліфікуючої ознаки з частин других «анти-рейдерських» заборон. Як наслідок, рівень суспільної небезпеки, закладений у діяння, передбачені частинами першими цих норм КК, повинен буде зрости. Водночас у такому разі виникне небезпека стосовно незабезпечення процесуальної здійсненності кримінального переслідування, адже, як свідчать розглянуті матеріали практики, зокрема, щодо ст. 205-1 КК, нерідко інші особи, які реалізують «рейдерські» схеми, згадуються у процесуальних документах

¹ Матеріали судової практики також свідчать, що передбачені ст. ст. 205-1 та 206 КК злочини є *de facto* груповими. На це навіть опосередковано вказують фрази із текстів вироків на кшталт «не встановлена слідством особа», «особа, матеріали щодо якої виділені в окреме провадження». Тобто правозастосувач на підставі наявних у провадженні доказів доходить висновку про те, що протиправні дії, які утворюють принаймні частину «рейдерського» захоплення, були вчинені не одноособово.

як «невстановлені слідством особи». Таким чином, на практиці точно встановити всі ознаки групи осіб буде проблематично, що поставить під загрозу застосування тієї чи іншої «анти-рейдерської» заборони.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, у частині внесення завідомо неправдивих відомостей у документи, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця, є загальним, а в частині подання для проведення державної реєстрації документів, які містять завідомо неправдиві відомості, – спеціальним. Такий висновок випливає з положень регулятивного законодавства, яке передбачає подання документів для державної реєстрації заявником або уповноваженою ним особою (наприклад, це може бути засновник створюваної юридичної особи, голова комісії з припинення юридичної особи або фізична особа, яка має намір стати підприємцем).

За чинною редакцією ст. 205-1 КК необхідно кваліфікувати і дії того, хто не вносив завідомо неправдиві відомості у відповідні документи, однак подав їх державному реєстратору. Водночас з урахуванням характеру дій, караних за ст. 205-1 КК, виконавцем злочину, передбаченого цією статтею, державний реєстратор бути не може.

Якщо державному реєстратору були подані всі передбачені чинним законодавством документи, і на момент проведення реєстраційної дії він не мав законних підстав відмовити у реєстрації, а пізніше було встановлено, що подані документи були підробленими (чи було підроблено і потім нотаріально завірено підпис власника суб'єкта господарювання), то питання про юридичну (у т. ч. кримінальну) відповідальність такого реєстратора не виникає, адже вирішення питань, пов'язаних із фактом підроблення реєстраційних документів, належить не до його професійних обов'язків, а до компетенції суду.

Інша справа, якщо реєстратор (або службова особа, наприклад, Державної фіскальної служби України, Пенсійного фонду України, Державної служби фінансового моніторингу України) безпосередньо склав чи видав завідомо підроблений офіційний документ: ураховуючи те, що об'єктивна сторона

складу розглядуваного злочину обмежується внесенням завідомо неправдивих відомостей у документи, які подаються для проведення державної реєстрації певних суб'єктів, і поданням таких документів державному реєстратору, то за ст. 205-1 КК не може кваліфікуватись внесення завідомо неправдивих відомостей до ЄДР; за таких обставин можливе настання кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 358 чи ст. 366 КК.

Що стосується ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, то вони, вважаю, частково збігаються з ознаками суб'єкта захоплення ЦМК, передбаченого ч. 1 ст. 206 КК. При цьому якщо у разі захоплення дії винного мають відверто виражений агресивний характер (про це вже йшлося вище), то суб'єкт протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання діє, з огляду на зміст диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК, на, так би мовити, більш високому інтелектуальному рівні – без насильства, однак з використанням обману.

Суб'єкт протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації є загальним. Посилання в диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК на вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів суб'єкта господарювання додатково підкреслює ту обставину, що цей господарський злочин вчиняється зазвичай не якоюсь сторонньою особою, а саме представником компанії, причому переважно керівної ланки, або особою, яка має ділові чи інші контакти з такою компанією (її працівниками), тобто добре обізнана зі станом речей у суб'єкта господарювання.

Під кутом кримінологічної характеристики особи «рейдера» О.Ю. Ісаєв пропонує виокремлювати три основні групи осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з протиправним встановленням контролю над активами і управлінням суб'єктом господарювання: 1) особи, які погоджуються оформити на себе підприємство, часто необізнані про злочинні дії організаторів, яких до вчинення відповідних злочинів підштовхує низький рівень доходів, матеріального благополуччя (наразі дії таких осіб, як вже зазначалось, кваліфікуються за ст. 205-1 КК – *С.Т.*); 2) партнери (співзасновники) по бізнесу, тобто особи, які мають різну кількість акцій, а також колишні учасники (акціонери)

підприємства, які вдаються до махінацій з метою переходу контролю над суб'єктом господарювання; 3) інші форми протиправної поведінки реалізуються в складі групи осіб, у т. ч. організованої, або навіть у складі злочинної організації, у зв'язку з чим таку групу можна умовно позначити як злочинну «рейдерську» групу [83, с. 45]. О.В. Валласк додає, що «рейдерами» можуть визнаватись як ті фізичні особи, які кожного разу утворюють нову «команду» для організації «корпоративного захоплення», до складу якої входить постійно діюче ядро фахівців, так і стійка постійно діюча організація, склад якої на вищому та середньому рівнях практично не змінюється в проміжках між вчиненням «рейдерських» захоплень. Структура подібної «рейдерської» організації складається здебільшого з трьох рівнів: вищий (організатори), середній («чорні юристи» або юристи нападу) та нижчий (силова ланка) [23, с. 91–92].

Закон від 6 жовтня 2016 р. істотно розширив коло суб'єктів злочинів, передбачених ст. 358 КК (за рахунок включення державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав, особи, яка уповноважена на виконання функцій держави щодо реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, державного виконавця, приватного виконавця) і ст. 365-2 КК (за рахунок включення державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав, державного виконавця, приватного виконавця). На практиці такі офіційні учасники реєстраційних правовідносин можуть у «блискавичному» режимі, діючи в більшості випадків в інтересах третьої особи – замовника, зареєструвати необхідні зміни до установчих документів, а також виконати сфабриковане рішення суду про перехід майнового комплексу підприємства до нового власника або про зміну керівництва на нове, лояльне до «рейдерів».

У дисертаційному дослідженні, присвяченому кримінально-правовій охороні професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, М.В. Рябенко робить слушний висновок про те, що такі вихідні для цілей застосування ст. 365-2 КК, поняття як «професійна діяльність» та «публічні

послуги», можна встановити лише на підставі аналізу інших нормативно-правових актів, а також наукової літератури [176, с. 177]. О.О. Дудоров та Г.М. Зеленев, своєю чергою, вказують, що кримінально караним зловживанням визнається діяння нотаріуса, обумовлене: 1) його професійною діяльністю, пов'язаною з наданням публічних послуг; 2) наданими нотаріусу повноваженнями. Відповідне злочинне діяння вчиняється у межах наданих винному повноважень, щоправда, всупереч тим цілям, заради досягнення яких він ними наділяється [71, с. 459].

Закон про державну реєстрацію визначає державного реєстратора як особу, яка перебуває в трудових відносинах із суб'єктом державної реєстрації, нотаріуса (п. 5 ч. 1 ст. 1). А відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державним реєстратором визнається: 1) громадянин України, який має вищу освіту за спеціальністю правознавство, відповідає кваліфікаційним вимогам, встановленим МЮ, та перебуває у трудових відносинах з суб'єктом державної реєстрації прав; 2) нотаріус; 3) державний виконавець, приватний виконавець – у разі державної реєстрації обтяжень, накладених під час примусового виконання рішень відповідно до закону, а також у разі державної реєстрації припинення іпотеки у зв'язку з придбанням (передачею) за результатом прилюдних торгів (аукціонів) нерухомого майна, що є предметом іпотеки [166]¹.

Показово, що наведені в обох законодавчих актах дефініції державного реєстратора включають нотаріуса. Водночас у диспозиціях ч. 1 і ч. 2 ст. 358 КК нотаріус позначений як альтернативне «джерело» видачі чи посвідчення документу; а в диспозиції ч. 1 ст. 365-2 КК – як альтернативний відносно державного виконавця суб'єкт злочину. Таким чином, отримуємо колізійну ситуацію, коли за певних фактичних обставин: 1) за ст. 358 КК особі можна одночасно інкримінувати підроблення документа, що видається (посвідчується)

¹ А.В. Солонар пропонує наділяти поняття державного реєстратора такими ознаками: 1) діє від імені держави; 2) представляє інтереси держави; 3) виступає носієм владних повноважень; 4) перебуває на державній службі; 5) виконує функції відповідної організаційної структури (організаційно-розпорядчі та консультативно-дорадчі функції) [191, с. 890].

як власне нотаріусом, так і державним реєстратором у вигляді того ж самого нотаріуса (як це впливає з вказівки закону); 2) за ст. 365-2 КК обвинуваченого (підсудного) можна визнати таким, що одночасно підпадає під ознаки двох суб'єктів цього злочину – нотаріуса та державного реєстратора. Очевидно, що така ситуація потребує законодавчого виправлення, можливо, шляхом включення у текст ч. ч. 1 і 2 ст. 358, ч. 1 ст. 365-2 КК після слів «державним реєстратором» негативного застереження «(за виключенням нотаріуса)».

Розмірковуючи над проблематикою кримінально-правової характеристики підроблення нотаріусом документів, О.В. Коротюк звертає увагу на те, що виходячи зі змісту ч. 2 ст. 358 КК, підроблення нотаріусом офіційного документа є можливим шляхом або його складання, або його видачі. Водночас це положення викликає деякі зауваження; зокрема, дискусійним видається питання щодо можливості інкримінування підроблення документа у разі, коли нотаріусом засвідчується справжність підпису на документі. Для конкретизації своєї позиції авторка звертається до прикладу: при засвідченні справжності підпису учасників (засновників) юридичної особи на її статуті останній не складається і не видається нотаріусом, а, за загальним правилом, виготовляється самими учасниками юридичної особи і надається нотаріусу тільки для засвідчення справжності їх підписів на ньому. Нотаріус, засвідчуючи справжність підпису, не посвідчують факти, викладені у документі, а лише підтверджують, що підпис зроблено певною особою. З урахуванням таких міркувань О.В. Коротюк пропонує доповнити ст. 358 КК вказівкою на підроблення підпису на документі [106, с. 2]¹.

Серед передбачених у ч. 2 ст. 6 Закону про державну реєстрацію офіційних повноважень державного реєстратора є обов'язок виявляти підстави для зупинення розгляду документів чи для відмови у державній реєстрації та

¹ Аналогічну пропозицію висловлює й А.О. Мілевська, яка формулює авторський перелік найбільш типових способів підроблення нотаріальних документів, що можуть використовуватись під час вчинення описаного в ст. 358 КК злочину: а) підроблення нотаріальних документів особою, яка не є нотаріусом, але мала доступ до печатки та штампу приватного нотаріуса; б) підроблення штампу та гербової печатки приватного нотаріуса певного реально існуючого нотаріального округу; в) підроблення офіційних документів для подальшого посвідчення нотаріусом та їх збут; г) підроблення підписів та рукописних записів в договорах, що посвідчуються нотаріусом, у присутності останнього (тобто видання себе за іншу особу) [129, с. 8, 15].

реагувати відповідним чином. Водночас матеріали судової практики свідчать, що реєстратор лише формально перевіряє подані документи на предмет їх відповідності чинному законодавству. А тому тексти обвинувальних вироків «рясніють» формулюваннями на кшталт: «вказані документи, що містять завідомо неправдиві відомості, невстановленою слідством особою, були подані державному реєстратору відділу державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців ... , що призвело до державної реєстрації державним реєстратором зміни відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, про юридичну особу – суб'єкта підприємницької діяльності» [8].

Наведене спонукає серйозно замислитись над однією з ключових проблем, пов'язаних із коректним із точки зору реєстраційного законодавства, але водночас поверхневим (суто формальним) виконанням реєстраторами своїх обов'язків щодо здійснення державної реєстрації (перереєстрації) суб'єктів господарювання. Очевидно, що розробити й запровадити якісний механізм «фільтрації» (недопущення) подання завідомо неправдивих відомостей у документах для державної реєстрації є завданням не з легких. Водночас очевидним є й те, що одних лише заходів кримінально-правового реагування (мова йде передусім про застосування ст. 205-1 КК) недостатньо для вирішення існуючої масштабної проблеми фіктивної реєстрації. Тому актуальною є необхідність у доповненні Закону про державну реєстрацію приписами, які забезпечили б «занурення» реєстратора у справжній зміст реєстраційної (перереєстраційної) дії, що відбувається в інтересах заявників – фізичних чи юридичних осіб. Можливо, тут у нагоді стало б запровадження, за результатами систематизації напрацьованого практичного досвіду, певного переліку ознак («індикаторів») фіктивної реєстрації, здатних просигналізувати реєстратору про використання заявником завідомо недостовірних даних під час подання документів.

Далі проаналізую ознаки суб'єктивної сторони складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК. Усі описані в цих заборонах діяння належать до умисних – це впливає безпосередньо зі змісту вказаних кримінально-правових норм. При цьому, наприклад, у диспозиції ч. 1 ст. 205-1 КК законодавець безпосередньо використав певні орієнтири для правозастосувача: конструкції «внесення ... завідомо неправдивих відомостей», «умисне подання ... документів» не залишають сумнівів про виключно умисний характер обох видів протиправної поведінки¹.

Із позицій проєкції суб'єктивної сторони зазначеного злочину неважко припустити, що винний розраховує на те, що його дії будуть визнані коректними та легітимними з боку державного реєстратора і, відповідно, отримають своє логічне й очікуване продовження у вигляді здійснення комплексу реєстраційних дій, щоб офіційно закріпити бажаний для зловмисника результат у вигляді державної реєстрації юридичної особи або ФОП на підставі сфабрикованих відомостей. Очевидно, що свідомістю винного охоплюються ознаки предмета посягання, а саме юридична форма і зміст документів, які подаються для проведення державної реєстрації суб'єкта господарювання.

Натомість під час вчинення злочину, передбаченого ст. 206 КК, винний усвідомлює, що своїми діями перешкоджає суб'єкту господарювання:

- а) самостійно обирати вид господарської діяльності, організаційно-правову форму та способи її здійснення;
- б) самостійно обирати партнерів для діяльності та наймати працівників;
- в) на свій розсуд укладати господарські та інші

¹ Варто нагадати, що, виходячи з принципу суб'єктивного інкримінування, притягнення до кримінальної відповідальності є обґрунтованим лише за умови, якщо виною суб'єкта охоплюються всі обставини, які утворюють у сукупності склад конкретного злочину. Причому це стосується не лише обставин, які є необхідними елементами основного складу злочину, а й кваліфікованих його видів. Усвідомлення особою фактичних ознак підроблення документів для державної реєстрації та протидії законній господарській діяльності охоплює, перш за все, усвідомлення об'єктивних ознак складу цього злочину – об'єкта та об'єктивної сторони.

Таким чином, незважаючи на формальну конструкцію складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, конкретні протиправні наслідки завжди охоплюються свідомістю винного. Йдеться про очевидно бажані для нього і водночас протиправні результати у вигляді фіктивних (сфабрикованих) реєстраційних дій. Іншими словами, винний не може не усвідомлювати, що він порушує, «обходить» установлений державою порядок реєстрації суб'єктів господарювання; навпаки, його свідомістю охоплюється саме такий, *a priori* «нечесний» сценарій розвитку подій.

договори; г) бути захищеним від незаконного втручання держави, її контролюючих та силових органів, службових, а також будь-яких інших осіб під час прийняття економічних чи управлінських рішень; г) бути захищеним від проявів недобросовісної конкуренції та монополізму; д) бути захищеним від спроб захоплення ЦМК свого підприємства чи його частини; є) нарешті реалізовувати всі інші законні права та інтереси. Усвідомлення того, що своїми діями винний може порушити хоча б один із перерахованих елементів такого соціально-правового статусу, як свобода господарської діяльності, свідчить на користь того, що в процесі вчинення протиправних дій особа усвідомлює об'єкт цього посягання.

Враховуючи, що в складах злочинів, передбачених частинами 1 та 2 ст. 206 КК (окрім діяння в частині «захоплення», що, як уже зазначалось, одночасно позначає як злочинне діяння, так і його наслідок), наслідки перебувають за межами необхідних ознак об'єктивної сторони, то їх передбачення, відповідно, не є ознакою інтелектуального моменту умислу. Лише ч. 3 ст. 206 КК передбачає настання суспільно небезпечних наслідків як одну з обов'язкових ознак особливо кваліфікованого складу протидії законній господарській діяльності. У цьому разі умисел винного повинен охоплювати передбачення неминучості або можливості настання наслідків у вигляді заподіяння великої шкоди або спричинення інших тяжких наслідків.

Своєю чергою, інтелектуальний момент умислу при вчиненні протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання повинен включати усвідомлення винним незаконності вчинення відповідного правочину, а саме шляхом використання підроблених або викрадених документів, печаток або штампів. Якщо особа не усвідомлює цього (наприклад, якщо підробка або викрадення здійснювались іншою особою, про що особа, яка пізніше їх використала, не знала), то, як слушно зазначає Д.О. Калмиков, відповідальність за ст. 206-2 КК виключається [139, с. 296].

Під час вчинення злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, особа усвідомлює, що протиправно заволодіває майном юридичних осіб чи частками, акціями,

паями засновників, учасників, акціонерів або членів юридичної особи, передбачає спричинення певної матеріальної шкоди законному власнику цього майна та бажає настання такої шкоди. Випадки протиправного заволодіння таким майном, коли особа вважає, що реалізує своє законне право, можуть за наявності підстав кваліфікуватись як самоправство (ст. 356 КК).

Вольовий момент умислу при вчиненні протидії законній господарській діяльності обмежується бажанням вчинити конкретні суспільно небезпечні дії. І знову ж: лише у разі вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 206 КК, який передбачає настання наслідків, вольовий момент може характеризуватись як бажанням, так і свідомим припущенням їх настання, а саме заподіяння великої шкоди або спричинення інших тяжких наслідків. Із цього випливає, як доречно зауважує Л.М. Скоря, що умисел при вчиненні особливо кваліфікованого виду протидії законній господарській діяльності (ч. 3 ст. 206 КК) може бути як прямим, так і непрямим [182, с. 118]. Аналогічний аналіз щодо можливості охоплення вольовим моментом умислу ситуацій свідомого припущення настання суспільно небезпечних наслідків можна застосувати і під час характеристики вини в злочині, описаному в ч. 3 ст. 206-2 КК.

Загалом варто підтримати точку зору Я.І. Соловія про те, що для правильної кваліфікації «рейдерських» посягань необхідно встановлювати наявність у винного умислу саме на протиправне та силове захоплення підприємства, а його часом взагалі неможливо довести [189, с. 90].

Проаналізую факультативні ознаки – мотив і мету – у межах суб'єктивної сторони складів «рейдерських» посягань. У теорії кримінального права мотив визнається рушійною силою злочину, він зумовлений внутрішніми спонуканнями особи, її потребами та інтересами, є характерним для всіх злочинів, що вчиняються з прямим умислом. Принагідно додаю, що юридична психологія пропонує таку класифікацію потреб: 1) нормальна система потреб, що відповідає характерному для суспільства типу особи та способу її життя; 2) деформована система потреб, у якій одні потреби задовольняються за рахунок

інших; 3) викривлені потреби, задоволення яких об'єктивно суперечить розвитку особи та інтересам суспільства [123, с. 147].

Диспозиції статей 205-1, 206 та 206-2 КК не містять посилань на мотив, через що він не є обов'язковим елементом суб'єктивної сторони відповідних складів злочинів. Водночас, хоча мотив і не може впливати на кваліфікацію вчиненого, він повинен братись до уваги при призначенні покарання. При цьому, розглядаючи мотив як ознаку суб'єктивної сторони відповідного складу злочину, варто виходити з необхідності встановлення і кримінально-правової оцінки лише основних спонукань на злочинну поведінку, які домінували в свідомості суб'єкта злочину.

На думку Л.М. Скорої, у диспозиції ст. 206 КК законодавець використав зворот «за відсутності ознак вимагання», тим самим вказавши на відсутність у цьому злочині корисливих мотивів, адже у протилежному разі дії винного необхідно буде кваліфікувати за ст. 189 КК як вимагання [182, с. 120]. Ця позиція видається не зовсім коректною з огляду на те, що мотиви винного насправді можуть бути різними і для кваліфікації вчиненого значення не мають. Проте варто визнати, що в більшості випадків винний керується саме корисливими спонуканнями [139, с. 126]¹.

Не менш важливу роль при кваліфікації підроблення документів, які використовуються під час державної реєстрації, протидії законній господарській діяльності, а також протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання має мета вчинення злочину. Ця ознака позначає уявлення особи про кінцевий результат, якого вона прагне досягти від вчинення конкретного злочинного діяння. Якщо з'ясування мотиву допомагає відповісти на запитання, чому особа вчинила злочин, то з'ясування мети допомагає

¹ У літературі ознака корисливості тлумачиться по-різному. Наприклад, К.В. Ілляшова під корисливим мотивом пропонує розуміти прагнення протиправно задовольнити потребу винного в набутті майнових цінностей, майнових прав або в звільненні від майнових зобов'язань для особистої вигоди або наживи [85, с. 207]. В.С. Канцір та О.В. Сосніна, своєю чергою, пишуть, що корислива мотивація базується на таких особистісних рисах, як жадібність, марнославство, прагнення наживи за чужий рахунок тощо, які взаємодіють між собою, взаємно підсилюються, зміцнюються і збільшують суспільну небезпеку діяння. При цьому мотив як усвідомлена спонука, що скеровує особу на вчинення злочину, обумовлює вибір конкретного протиправного варіанту поведінки, спрямованої на задоволення потреби у набутті матеріального блага, яким суб'єкт не володів до вчинення злочину (або примножити його) [93, с. 90].

зрозуміти, заради чого особа допустила суспільно небезпечну поведінку, на який саме результат орієнтована її злочинна діяльність [61, с. 121].

У ч. 2 п. 15 ППВСУ від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику в справах про злочини проти власності» зазначається, що у разі, якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, має на меті примусити потерпілого припинити займатися підприємницькою діяльністю чи обмежити її або укласти яку-небудь угоду, виконання якої може обмежити законні права (інтереси) підприємця, то вчинене слід розглядати як протидію законній підприємницькій діяльності, а не вимагання, і кваліфікувати залежно від обставин за відповідною частиною ст. 206 КК. Отже, позиція ВСУ полягала в тому, що винна у вчиненні цього злочину особа не лише усвідомлювала, а й ставила собі на меті протидіяти законній господарській діяльності у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі. Такий підхід до встановлення конкретної мети злочину (водночас не для цілей кваліфікації вчиненого) видається раціональним. Керуючись певною мотивацією, винний ставить перед собою чітке завдання – перешкодити діяльності суб'єкта господарювання. Саме для досягнення такої мети він вчиняє всі подальші дії – підшукує співучасників, обирає спосіб, знаряддя, засоби вчинення злочину, продумує послідовність своїх дій тощо.

Також варто зазначити, що альтернативною метою злочинного посягання, передбаченого ст. 206 КК, може виступати прагнення отримати контроль над конкретним ЦМК чи його частиною; власне для досягнення цієї злочинної мети й відбувається захоплення відповідного об'єкта – така мета пояснює, раціоналізує протиправну (і часто складну, поєднану з декількома діями) поведінку винного.

Якщо з питанням про встановлення мети злочинів, передбачених статтями 206 і 206-2 КК, все більш-менш зрозуміло (принаймні спрямованість протиправних дій винного (у вигляді протидії господарській діяльності, захоплення ЦМК чи його частини, протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання) більш-менш точно розкриває зміст його прагнень), то в

частині встановлення мети підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи чи ФОПу, диспозиція відповідної заборони не пропонує навіть опосередкованих орієнтирів. Водночас цілком очевидним є те, що перекручування реєстраційних документів не є самоціллю для зловмисників (потенційних «рейдерів»). Вони, як видається, розглядають дії, що утворюють об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, лише як одну, здебільшого підготовчу ланку в межах реалізації більш складної комплексної схеми, спрямованої на махінації з новоствореним суб'єктом господарювання. Беручи до уваги те, що об'єктивна сторона передбаченого статтею 205-1 КК злочину сконструйована на *de facto* обманних діях, винній особі притаманна обманна, шахрайська цільова установка – суб'єкт бажає досягти бажаного для себе результату у певний перекручений спосіб.

З урахуванням викладеного приєднуюсь до позиції О.В. Процюка та В.В. Чернея згідно з якою підроблення відповідних документів не у зв'язку з їх поданням для проведення державної реєстрації за певних обставин може утворювати склад злочину, передбаченого ст. 358 КК [136, с. 472.]. Системне тлумачення. 1 ст. 205-1 КК свідчить на користь саме такого висновку про різну кваліфікацію по суті однакових дій залежно від спрямованості умислу винного. Таким чином, внесення в документи, які відповідно до закону подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи або фізичної особи – підприємця, завідомо неправдивих відомостей, проте не у зв'язку з такою реєстрацією, має кваліфікуватись не за ст. 205-1, а за ст. 358 або ст. 366 КК.

Досліджуючи феномен «рейдерського» захоплення, Д.П. Кисленко влучно констатує, що його метою є взяття під контроль усього майна організації без переважної частки в структурі її капіталу. Захопивши контроль над активами підприємства, «рейдери» зазвичай виводять і продають їх, отримуючи при цьому значні прибутки [95, с. 6]. Отже, є підстави вважати, що метою підроблення чи подання «реєстраційних» документів внутрішній психічний стан зловмисника не обмежується. Тут, вочевидь, слід вести мову про

опосередковану мету в той час, як кінцевою метою злочину є саме захоплення підприємства чи його активів шляхом використання результатів фіктивної реєстрації суб'єкта господарювання.

Мотив і мета вчинення злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, можуть, як і у випадку з двома іншими «рейдерським» посяганнями, бути різними. Зокрема, відповідні протиправні дії можуть обумовлюватись як бажанням усунути чи послабити позиції конкурента (якщо йдеться про недобросовісну конкуренцію суб'єктів господарювання на певному ринку товарів, робіт чи послуг), так і меркантильними корисливими чи іншими особистими спонуканнями (наприклад кар'єризму у формі прагнення очолити фірму – власника незаконно отриманих активів захопленої фірми).

Нарешті, що стосується впливу емоційного стану особи як факультативної ознаки суб'єктивної сторони на вчинення нею «рейдерського» посягання, то вважаю, що наявність цієї ознаки спостерігається передусім у діях особи, яка бере участь у захопленні ЦМК чи його частини. Тут необхідно враховувати, наприклад, те, що в обстановці фізичного захоплення об'єктів промислової нерухомості, розташованих на значній території, в обстановці неприхованого конфлікту та активної протидії з боку представників законного власника ЦМК, нападник може перебувати в стані емоційної напруги чи збудження, а його поведінка може характеризуватись високим ступенем інтенсивності та агресивності. Адже в таких випадках йдеться про «корпоративний бій», тобто про конкретний і ззовні активний прояв корпоративної «війни». Перебуваючи під впливом сильних негативних емоцій, особа може застосувати зброю, фізичне насильство, пошкодити чи знищити майно тощо.

2.3. Кваліфікуючі ознаки складів злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України

Запровадженню законодавцем кваліфікуючих ознак у межах кримінально-правових заборон взагалі та норм про «рейдерські» посягання, зокрема, кореспондує такий прояв кримінально-правової політики держави, як диференціація кримінальної відповідальності. Цей процес дозволяє досягти вдалого балансу між надмірною лібералізацією кримінально-правового регулювання, з одного боку, та його надмірною суворістю, з іншого. В.О. Навроцький з цього приводу слушно пише, що закріплення в кримінальному законі можливості застосування норм, які враховують підвищену чи, навпаки, знижену суспільну небезпеку посягань, передбачають різні санкції, дозволяє точніше врахувати всі особливості злочинної поведінки, які зустрічаються в житті. Диференціація відповідальності здійснюється за типовими ознаками, які завжди змінюють суспільну небезпеку посягання [133].

Кваліфікованим (особливо кваліфікованим) є юридичний склад, який фіксує різновид злочину певного виду з обтяжуючими (особливо обтяжуючими) обставинами. Виступаючи ознаками складу злочину, кваліфікуючі обставини безпосередньо впливають на кваліфікацію, змінюючи кримінально-правову оцінку поведінки особи в бік її посилення або пом'якшення. Свій прояв ця ознака отримує в іншій кваліфікації, істотно відмінній від тієї, яка б застосовувалась за відсутності цієї ознаки [46, с. 303].

Спираючись на наведені загальні міркування, проаналізуємо кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки складів «рейдерських» злочинів. При цьому свій аналіз плануємо побудувати таким чином: спочатку будуть досліджені кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки, що доповнюють ознаки об'єктивної сторони відповідних складів злочинів, а потім – такі, що доповнюють ознаки суб'єкта цих складів злочинів.

Описане в ч. 2 ст. 206 КК діяння може поєднуватись із погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. При цьому в частині погрози

вбивством це діяння утворює спеціальний склад злочину щодо загальної норми про погрозу вбивством (ст. 129 КК). Погроза вбивством чи тілесними ушкодженнями має бути конкретною і реальною. Реальність погрози визначається достатністю підстав побоюватися її виконання, які в кожному випадку є різними. Особливе значення має сприйняття погрози самим потерпілим, а також іншими присутніми особами [137, с. 322]. Злочин, передбачений ч. 2 ст. 206 КК, вважається закінченим із моменту сприйняття погрози тим, хто займається господарською діяльністю.

Стосовно особливо кваліфікованого складу протидії законній господарській діяльності зауважу, що використання у ч. 3 ст. 206 КК звороту «протидія законній господарській діяльності» загалом є невдалим, оскільки він не дозволяє задіяти весь перелік особливо кваліфікуючих ознак, закріплених законодавцем у цій частині, до такої «нової» форми складу злочину як захоплення ЦМК, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них. Для порівняння: у трьох інших випадках описання особливо кваліфікованих складів «рейдерських» злочинів використовується універсальне словосполучення «ті самі дії», що сприймається як більш вдале і таке, що повинно бути використане й у тексті уточненої ч. 3 ст. 206 КК.

Вказівка в ч. 3 ст. 206 КК на таку особливо кваліфікуючу ознаку, як «насильство, небезпечне для життя чи здоров'я», зобов'язує дослідити зміст цього насильства. У науковій літературі для з'ясування змісту насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, зазвичай пропонується керуватись роз'ясненнями щодо аналогічної ознаки в складі розбою (ст. 187 КК). У ній під насильством відповідного ступеня потрібно розуміти заподіяння особі, яка зазнала нападу, легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження (останнє кваліфікується за ч. 4 ст. 187 КК), а

також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, однак були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення [139, с. 96].

Продовжуючи аналіз кваліфікуючих ознак, що стосуються насильства, зверну увагу на наявність серйозних зауважень у частині доцільності їх включення у ст. 206-2 КК. Зокрема, Д.О Калмиков та Є.В Калмикова вважають, що конструювання більшості кваліфікованих складів злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, є вкрай невдалим. Так, якщо в ч. 1 ст. 206-2 КК йдеться про переважно «мирну», ненасильницьку поведінку, яка фактично уособлює особливий вид шахрайства, то в ч. 2 ст. 206-2 КК, вдаються до сарказму ці співавтори, вже йдеться про якийсь «рекет», адже законодавцем зроблене посилення на ті самі дії, вчинені, поміж іншого, з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна, що логічно не узгоджується зі змістом описаного в ч. 1 ст. 206-2 КК діяння [89, с. 15]. Дійсно, проблематично уявити, наприклад, передбачене ч. 2 ст. 206-2 КК заволодіння майном юридичної особи шляхом вчинення правочинів із погрозою вбивства. Наведені міркування спонукають висловитись на користь виключення з тексту диспозиції ч. 2 ст. 206-2 КК кваліфікуючих ознак «з погрозою вбивства», «з погрозою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень», «поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я», «з пошкодженням чи знищенням майна» (повторю вчергове, що подібного роду пропозиції мають сенс лише за умови подальшого збереження цієї кримінально-правової заборони).

У ст. ст. 206 і 206-2 КК використана однакова логіко-граматична конструкція, позначена кримінально-правовим поняттям «інші тяжкі наслідки». Водночас, урахуваючи відмінний зміст інших особливо кваліфікуючих ознак, що альтернативно доповнюють згадану, можна вести мову про відмінний «асоціативний» контекст, укладений у них законодавцем у межах кожної заборони. Науково коректне розуміння поширеного в тексті КК поняття «інші

тяжкі наслідки» можливе лише за умови усвідомлення відмінності між ним і поняттям «тяжкі наслідки».

Висловлені на сторінках юридичної літератури погляди щодо змісту розглядуваної ознаки є загалом схожими та відрізняються лише в частині обсягу переліку наслідків. Зокрема, А.М. Ришелюк пропонує включати до «інших тяжких наслідків» заподіяння смерті або самогубства потерпілого чи близької йому особи, заподіяння смерті, тяжких тілесних ушкоджень чи великої матеріальної шкоди сторонній особі, припинення роботи підприємства, установи чи організації, вимушене звільнення з роботи багатьох людей тощо [137, с. 607]. Н.О. Гуторова, своєю чергою, відносить до них заподіяння смерті потерпілому, близьким йому особам або іншим особам (наприклад, постраждалим унаслідок знищення чи пошкодження майна загальнонебезпечним способом), заподіяння іншим особам тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень, самогубства потерпілого, припинення роботи підприємства, установи або організації, банкрутства тощо [48, с. 74]. Проектуючи висвітлені наукові позиції і правила тлумачення ознаки «інші тяжкі наслідки» на диспозиції ст. ст. 206 і 206-2 КК, зосереджу увагу на їх специфічних рисах.

Зокрема, у межах ч. 3 ст. 206 КК законодавець використовує такий перелік альтернативних особливо кваліфікуючих ознак, які, збільшуючи рівень суспільної небезпеки та, відповідно, ступінь суворості кримінальної відповідальності за протидію законній господарській діяльності, описують способи та наслідки діяння: насильство, небезпечне для життя чи здоров'я, заподіяння великої шкоди, спричинення інших тяжких наслідків. Системне тлумачення закону у межах цього переліку ознак, із урахуванням викладених вище доктринальних підходів до визначення змісту поняття «інші тяжкі наслідки», дозволяє дійти висновку про те, що оціночна ознака «інші тяжкі наслідки» у цьому разі повинна включати суспільно небезпечні прояви як матеріального, так і фізичного характеру. У першому випадку ними можуть бути, наприклад, понесення значних витрат чи взагалі ліквідація суб'єкта

господарювання, масові страйки працівників. У другому випадку інші тяжкі наслідки можуть включати самогубство потерпілого, виникнення тимчасового розладу психічного здоров'я, викрадення чи позбавлення волі потерпілих за відсутності способів, небезпечних для життя або здоров'я особи тощо.

Водночас у ч. 3 ст. 206-2 КК поряд із вказівкою на спричинення інших тяжких наслідків законодавець використовує лише таку особливо кваліфікуючу ознаку, як заподіяння великої шкоди, яка відповідно до примітки цієї статті у п'ятсот і більше разів перевищує НМДГ. А тому зміст інших тяжких наслідків повинен включати лише прояви матеріальної шкоди. Опосередковано на користь такої тези вказує, на мій погляд, і зміст закріплених у межах диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК ознак протиправного діяння: законодавець указав на заволодіння майном юридичної особи чи її власників способом укладення певних правочинів, тобто здебільшого (щоб не сказати – тільки) шляхом обману, а не застосування насильства.

Серед можливих проявів «інших тяжких наслідків» з погляду кваліфікації за ч. 3 чинної редакції ст. 206-2 КК, слушно зазначає Д.О. Калмиков, можна навести: банкрутство; втрату ділової репутації, причому такого рівня, за якого юридична особа була вимушена змінити сферу діяльності або взагалі припинити її; ситуацію, коли більшість кваліфікованого персоналу, який набирался та навчався протягом тривалого часу (зокрема, якщо йдеться про сферу високих технологій, медицину, науку), перейшла в інші організації, або коли порушення цілісності майнового комплексу обумовило потребу в постійних додаткових витратах на забезпечення господарської діяльності [139, с. 297].

Вважаю, що використане у ч. 3 ст. 206-2 КК поняття «інші тяжкі наслідки» повинно тлумачитись як таке, що не охоплює проявів фізичного насильства – на відміну від аналогічної ознаки в особливо кваліфікованому складі протидії законній господарській діяльності (ч. 3 ст. 206 КК). На такий висновок наштовхує системне тлумачення кримінального закону, а також безпосередній аналіз відповідного «асоціативного ряду» у вигляді змісту таких ознак, які «оточують» ознаку інших тяжких наслідків. Йдеться про те, що альтернативне

використання законодавцем таких особливо кваліфікуючих ознак протиправного заволодіння майном підприємства, як вчинення протиправних дій службовою особою з використанням службового становища та заподіяння ними великої шкоди, не дозволяє вести мову про наповнення ознаки «інші тяжкі наслідки» змістом насильства.

Особливо кваліфіковані склади злочинів, передбачені ст. ст. 206 та 206-2 КК, орієнтують, серед іншого, на таку ознаку, як велика шкода. Шкода (польс. *szkoda*, від давньонім. *scado* – втрата, збиток) у широкому сенсі слова – це збитки, втрати, неприємності тощо, що є наслідком яких-небудь дій, учинків; щось зіпсоване, ушкоджене, знівечене [27, с. 1399]. В юридичній довідниковій літературі шкода визначається як зменшення або знищення майнової, немайнової чи іншої сфери потерпілого. Доречно додається, що в кримінальному праві для позначення категорії шкоди використовуються уточнюючі поняття – «істотна», «значна», «велика», «особливо велика», «завдана у великому розмірі», «завдана в особливо великому розмірі» тощо. Наразі універсального визначення цих понять КК не пропонує [240, с. 441–442].

Цікаво, що примітки обох згаданих статей КК передбачають, що матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у 500 і більше разів перевищує НМДГ. Із цього можна зробити логічне припущення про те, що законодавець свідомо розмежовує велику шкоду як сукупне універсальне поняття і власне велику матеріальну шкоду як його специфічний прояв. Якщо керуватись висвітленим вище підходом до тлумачення кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак злочину в системі таких ознак на рівні окремої заборони, то можна зробити висновок про те, що ознака великої шкоди повинна включати й інші нематеріальні прояви заподіяної шкоди – роз'єднувальний сполучник «чи» між словами «заподіяла(-ли) велику шкоду» та «спричинила(-ли) інші тяжкі наслідки», що позначають відповідні особливо кваліфікуючі ознаки, свідчить на користь такого висновку, особливо за відсутності вказівки на матеріальність шкоди. Таким чином, зміст поняття «інші тяжкі наслідки» є ширшим і, вочевидь,

повинен охоплювати зміст великої шкоди¹. Отже, ця оціночна ознака, в принципі, здатна охопити суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння великої шкоди, за виключенням великої матеріальної шкоди, що автономно конкретизована законодавцем у межах приміток ст. ст. 206 і 206-2 КК.

Водночас у разі буквального тлумачення ознаки «велика шкода», тобто включення до змісту цього поняття не лише матеріальної, а й інших проявів шкоди у великих розмірах, створюється колізійна ситуація, за якої ця ознака та ознака «інші тяжкі наслідки» можуть позначати фактично однакові види наслідків. Стає незрозумілим, які саме наслідки нематеріального характеру охоплюються великою шкодою, а які – іншими тяжкими наслідками. Очевидно, що таке змішування йде не на користь якісному правозастосуванню. А тому можу запропонувати два варіанти вирішення проблеми: 1) мінімальний – ознака «велика шкода», використана у ч. 3 ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК, потребує обмежувального тлумачення і повинна охоплювати суспільно небезпечні наслідки лише матеріального характеру (відповідно, до змісту приміток цих статей); 2) оптимальний – ч. 3 ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК потребують редакційних змін шляхом включення між словами «велику» та «шкоду» слова «матеріальну» [200, с. 157]. При цьому саме оптимальний сценарій удосконалення відповідних кримінально-правових заборон здатен, на мій погляд, усунути виявлену суперечність. Тим більше, що нормативних «прецедентів» на користь такої оптимізації тексту кримінального закону вистачає – взяти хоча б склади господарських злочинів, передбачених ч. 2 ст. 205, ст. 218-1, ст. 219, ч. 2 ст. 222, ч. 2 ст. 224 КК, у яких законодавець використав саме зворот «велика матеріальна шкода». Прибічником подібного розв'язання показаної проблеми виступає О.О. Пащенко, який, ставлячи питання, чи може бути нематеріальною згадана в ч. 3 ст. 206-2 КК велика шкода, зазначає, «що «шкода» тут може бути лише матеріальною, на що

¹ Опосередковано на користь таких міркувань вказує й роз'яснення використаного у ч. 3 ст. 204 КК поняття «інші тяжкі наслідки», запропоноване свого часу Пленумом ВСУ в ч. 3 п. 15 постанови від 25 квітня 2003 р. № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності»: під ними необхідно розуміти, зокрема, знищення чи пошкодження майна, тварин, флори, фауни, повітря, ґрунту, вод, чим заподіяно шкоду у великих чи особливо великих розмірах (ч. 3 п. 15).

законодавець мав би вказати у диспозиції шляхом використання звороту «якщо вони заподіяли велику матеріальну шкоду» [151, с. 238].

Далі проаналізую зміст кваліфікуючих ознак, які доповнюють ознаки суб'єкта складів злочинів, передбачених досліджуваними «рейдерськими» статтями КК.

Щодо змістовних меж кваліфікуючої ознаки «за попередньою змовою групою осіб» в науці кримінального права, як відомо, триває дискусія [62, с. 132–133]. На мою думку, за умов допущеної законодавцем у ч. 2 ст. 28 КК невизначеності з питання про якісний склад групи осіб, яка діє за попередньою змовою, необхідно керуватись закріпленим у ч. 3 ст. 62 Конституції імперативами про те, що: 1) обвинувачення не може ґрунтуватись на припущеннях; 2) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. А тому, урахувавши законодавчу «тишу» навколо якісного складу описаної в ч. 2 ст. 28 КК групи осіб, цю норму варто тлумачити обмежувально – повинно йтись лише про співвиконавство. Тим більше, що ч. 2 ст. 29 КК пропонує стабільний, юридично коректний механізм притягнення до кримінальної відповідальності інших співучасників (організатора, підбурювача, пособника) із посиланням на відповідну частину ст. 27 КК.

У ч. 3 ст. 206 КК законодавець використав особливо кваліфікуючу ознаку «організована група», яка загалом відповідає завданням диференціації кримінальної відповідальності за переважно насильницьку за своїм характером протидію законній господарській діяльності. До речі, свого часу на сторінках вітчизняної юридичної літератури лунали пропозиції ввести кримінальну відповідальність лише за організацію «рейду» («рейдерського нападу»). Водночас будь-яка конкретизація щодо змісту та правозастосовного потенціалу такої новели не пропонувалась [92, с. 87]. Та невелика практика реалізації кримінальної відповідальності за «рейдерські» захоплення симптоматизує на користь доцільності включення аналогічної ознаки в особливо кваліфіковані склади злочинів, передбачених у ст. ст. 205-1 та 206-2 КК. Адже для законодавця не повинно бути секретом те, що захоплення активів підприємств і

суміжні з цим діяння у переважній більшості випадків вчиняються саме високоорганізованими групами осіб, які діють ретельно підготовлено та координовано, через що заподіюють значно більшу шкоду відповідній частині господарських відносин. На користь такої позиції свідчать результати опрацювання релевантних статистичних даних, кримінологічних джерел та матеріалів опублікованої судової практики¹.

Вчинення злочину, описаного у ст. 206 КК, злочинною організацією повинно кваліфікуватись за ч. 3 статті. Це обумовлено тим, що, по-перше, всі ознаки, які притаманні організованій групі, є характерними також і для злочинної організації, а по-друге, – лише за такого підходу не порушуватимуться вихідні принципи кримінального права, які вимагають, поміж іншого, застосовувати більш суворий вид і розмір покарання в разі вчинення більш суспільно небезпечного діяння. При цьому факт утворення відповідної злочинної організації потребує самостійної кримінально-правової кваліфікації на підставі ст. 255 КК [139, с. 47], якщо метою її створення є вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину (зокрема, злочинів, передбачених ч. 3 ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК).

У цьому контексті слушною є теза В. П. Тихого про те, що метою ст. 255 КК України є адекватне реагування на небезпеку з боку злочинних організацій незалежно від їх спрямування вже на початкових етапах, тобто під час їх створення [113, с. 466]. Створення злочинного об'єднання передусім іншим суспільно небезпечним діянням і, зокрема, вчиненню окремих злочинів його учасниками².

¹ Так, І.В. Ісар констатує, що, за різними підрахунками, сьогодні в Україні діє близько 30–50 спеціалізованих «рейдерських» груп. До їх складу яких входять професійні юристи та економісти, завдяки чому успішність «рейдерських» атак становить близько 90%. При цьому, додає згаданий автор, до захоплень нерідко залучаються збройні формування, а в деяких випадках – навіть співробітники правоохоронних органів [86, с. 354]. Схожі цифри знаходимо в іншому джерелі. Так, відповідно до висновків окремих дослідників, які спираються на дані аналітичних центрів, громадських організацій та експертів інвестиційних компаній, в Україні діє декілька десятків (35–50) спеціалізованих «рейдерських» груп; кількість захоплень сягає 3000 на рік, а їх результативність становить понад 90 %; щорічний обсяг сегмента поглинань і злиття підприємств (без приватизації) перевищує 3 млрд. дол. США; середньостатистична норма прибутку «рейдера» у країні, за експертними оцінками, становить близько 1000% [24, с. 130–131].

² Принагідно додаю, що відповідно до п. 4 ППВСУ «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 утворення (створення) організованої групи чи злочинної організації слід розуміти як сукупність дій з організації (формування,

Наразі у всіх трьох «анти-рейдерських» статтях КК використовується особливо кваліфікуюча (для ст. 205-1 – кваліфікуюча) ознака «ті самі дії, вчинені службовою особою з використанням службового становища».

Для притягнення винного до відповідальності за ст. ст. 205-1, 206, 206-2 КК достатньо встановити, що службова особа використовувала надані їй владні, організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські повноваження для виконання дій, що утворюють об'єктивну сторону того чи іншого посягання. При цьому алгоритм вчинення «рейдерського» злочину спрощено виглядає так: використання службовою особою наданих їй офіційних повноважень усупереч інтересам служби → заволодіння чужим майном.

Наразі усталеною є висловлена в доктрині позиція про різний обсяг злочинних дій, вчинюваних із використання службовою особою влади або службового становища. Зокрема, такі дії можуть: перебувати в межах її компетенції; перебувати в межах не її, а компетенції інших органів або службових осіб; перебувати за межами компетенції будь-яких органів або службових осіб. При цьому ключовим аспектом в частині притягнення до кримінальної відповідальності повинно бути встановлення того, що дії винної особи були зумовлені її службовим становищем та перебували у безпосередньому зв'язку з її службовими повноваженнями, або хоча б були зумовлені фактичними можливостями, що безпосередньо походять від службового становища винного, виконуваних ним функцій і наданих йому повноважень [1, с. 254–255].

Якщо зловживання службовою особою своїм становищем відбувається не під час, а вже після реалізації об'єктивної сторони відповідного складу «рейдерського» посягання, то кваліфікація вчиненого повинна здійснюватись за

заснування) стійкого злочинного об'єднання для зайняття злочинною діяльністю. Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації злочину і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складання плану, визначення способів його виконання. Водночас основною метою організатора такої групи (організації) є утворення стійкого об'єднання осіб для заняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників останнього, упорядкування взаємодії його структурних частин [169, с. 2–6]. Наведені ознаки, що характеризують процес утворення організованої групи чи злочинної організації, у багатьох випадках є притаманними і спеціальним «рейдерським» видам таких об'єднань.

сукупністю з відповідною частиною ст. 364 або 364-1 КК [139, с. 164]. Якщо ж під час службового зловживання мали місце факти складання чи видачі завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей чи інші прояви підроблення офіційних документів, то такі дії повинні отримувати самостійну кримінально-правову оцінку на підставі ст. 366 КК.

Заслуговує на підтримку позиція В.Я. Громка про те, що у тих складах злочинів, де використовується розглядувана кваліфікуюча ознака, більш точною була б вказівка на те, що злочин вчиняється «службовою особою шляхом зловживання ...». Також доцільно виокремлювати конкретний вид службової особи таким чином: а) «своїм службовим становищем» – для встановлення посиленої відповідальності лише публічних службових осіб; б) «своїм службовим становищем (повноваженнями)» – для встановлення посиленої відповідальності як публічних службових осіб, так і службових осіб юридичних осіб приватного права; в) «своїми повноваженнями» – для встановлення посиленої відповідальності лише службових осіб юридичних осіб приватного права [47, с. 12, 14].

Хоча словосполучення «всупереч інтересам служби» прямо і не використовується в текстах відповідних частин «анти-рейдерських» заборон, воно по суті інтегроване у зміст відповідної особливо кваліфікуючої ознаки з огляду на зворот «ті самі дії» (тобто незаконні, заборонені відповідною статтею КК дії) та означає, що службова особа не бажає рахуватись із покладеними на неї законом чи іншим нормативно-правовим актом обов'язками, діє всупереч їм, не звертає увагу на службові інтереси.

Різновид розглядуваного злочину, передбачений ч. 3 ст. 206-2 КК (учинення злочину службовою особою з використанням службового становища) слід відмежовувати від інших проявів заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. У ст. 206-2 КК йдеться про заволодіння майном підприємства, установи, організації, яке здійснюється виключно шляхом вчинення правочинів з

використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи чи організації. Відповідно, всі інші випадки заволодіння чужим майном службовою особою з використанням службового становища мають кваліфікуватись за ч. 2 ст. 191 КК (має місце конкуренція загальної та спеціальної норми).

Тут доречно нагадати, що відповідно до правової позиції ВСУ, висловленої у постанові, винесеній 14 листопада 2013 р. у справі № 5-30кс13, при вирішенні питання про розмежування складів злочинів, передбачених ст. 190 і ст. 191 КК, у разі вчинення посягання службовою особою, необхідно враховувати, що обман, який застосовується при викраденні чужого майна шляхом використання службового становища, має власні особливі ознаки порівняно з обманом, який «супроводжує» шахрайство. У першому випадку в основу обману (дезінформації), до якого вдається винна особа, завжди покладено протиправне використання нею свого службового становища, адже без застосування можливостей службового становища обман буде недієвим і нездійсненним. Такий обман є різновидом обману, який через його підвищену суспільну небезпеку і специфічні ознаки був криміналізований в окрему форму злочинів проти власності (мається на увазі ч. 2. ст. 191 КК); у другому ж випадку заволодіння майном можливе без протиправного використання службового становища [159].

Отже, ч. 2 ст. 191 КК, як видається, цілком здатна охопити діяння службової особи, описане в ч. 3 ст. 206-2 КК, що зайвий раз переконує в доцільності виключення з КК ст. 206-2 як заборони, що описує ознаки злочину, уже передбачені іншими нормами КК (передусім статтями 190 і 191 КК).

Як приклад використання службовою особою свого службового становища в контексті складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, І.М. Федулова наводить таку ситуацію: «... державним реєстратором підроблено установчі документи та протокол загальних зборів юридичної особи, яким ухвалено рішення про приєднання до іншої юридичної особи. На підставі вказаних документів ним зареєстровано припинення цієї юридичної особи, а також

внесено зміни до Єдиного державного реєстру щодо правонаступництва іншої юридичної особи, власником основного пакету акцій якої є його дружина» [217, с. 316]. Наведений приклад вважаю недоречним, адже в змодельованій авторкою ситуації про протиправне заволодіння юридичної особи шляхом вчинення певного правочину (а саме так описана об'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК), вочевидь, не йдеться. Згадані дії державного реєстратора потребують кваліфікації (щонайменше) за ст. 358 або ст. 366 КК, і тут значення має, так би мовити, кримінально-правовий статус реєстратора.

Очевидно, з огляду на ч. 3 ст. 18 та п. 1 примітки ст. 364 КК, що особа, яка надає публічні послуги, не може вважатись службовою для цілей інкримінування тієї чи іншої кримінально-правової заборони. У контексті протидії «рейдерським» зловживанням мова йде здебільшого про оцінку дій «чорних» нотаріусів, державних реєстраторів, суб'єктів державної реєстрації, державних і приватних виконавців.

При цьому типовими способами описаного в ст. 365-2 КК зловживання визнаються, зокрема, такі: 1) протекціонізм – використання наданих повноважень для безпідставного, упередженого, на шкоду іншим учасникам, сприяння, під час надання публічних послуг окремим фізичним чи юридичним особам у веденні ними господарської діяльності, проведенні окремих операцій, розгляді спорів; 2) укладання збиткових угод; 3) неправильне визначення пріоритетності в наданні коштів, іншого майна, послуг, здійсненні відшкодування; 4) не вчинення дій, спрямованих на досягнення цілей та реалізацію публічних послуг; 5) потурання правопорушенням чи вчинкам, невігідним для тих, кого представляє особа, яка надає публічні послуги [135, с. 216–217]. Зіставлення наведених способів із типовими механізмами реалізації «рейдерських» посягань переконує в тому, що чимало з них стають складовою частиною злочинних захоплень підприємств – за активної участі чи принаймні потурання з боку осіб, які надають публічні послуги.

Загалом, незважаючи на помітні кроки держави на шляху мінімізації проявів шахрайства і корупції в сфері реєстрації юридичних осіб та речових прав на нерухоме майно, випадки протиправної діяльності «чорних» реєстраторів і нотаріусів ще даються взнаки. Так, на офіційному сайті МЮ розміщено інформацію щодо державних реєстраторів і нотаріусів, яким обмежено доступ до ЄДР і Державного реєстру речових прав на нерухоме майно у 2017–2018 рр. [194]. Ознайомлення зі списком вказує на планомірне збільшення епізодів відключення реєстраторів і нотаріусів від згаданих реєстрів із динамікою на збільшення. Так, якщо в 2017 р. відбулось приблизно 90 випадків тимчасового відключення або анулювання, то в перші три місяці 2018 р. – уже 135. Хоч список не містить вказівок на причини відключення, ймовірно припустити, що значна кількість відключень пов'язана з діяльністю саме «чорних» реєстраторів і нотаріусів, послугами яких регулярно користуються «рейдери» в своїх схемах [35].

Одним із гучних скандалів на цій ниві є відбирання бізнес-центру Horizon Park у його власника – банку «UniCredit Bank» за допомогою нотаріуса з Обухівського району м. Києва. Нотаріус переоформив цей високоліквідний об'єкт нерухомості на компанію «Проект А», яка раніше намагалась зареєструвати за собою частину офісного центру, що перебував в іпотеці в банку на підставі рішення суду на користь банку, а не компанії «Проект А». За такі дії нотаріуса було позбавлено ключа-доступу до реєстру на три місяці. Однак, як пишуть ЗМІ, як тільки доступ повернули, цей нотаріус одразу виконав аналогічну операцію без будь-яких юридичних наслідків для себе [73].

Водночас сьогодні уже склались підстави для припущення про те, що поєднання заходів кримінальної відповідальності (у межах статей 358 і 365-2 КК) із заходами адміністративного характеру – в частині повноважень МЮ тимчасово блокувати або анулювати доступ до державних реєстрів, а також позбавляти нотаріусів – державних реєстраторів права на здійснення нотаріальної діяльності, все ж матиме позитивний ефект і передусім для сумлінних учасників господарських відносин, уже в недалекому майбутньому.

Вважаю, що неврахування підвищеної суспільної небезпеки протиправної поведінки осіб, які надають публічні послуги, що наразі є очевидною з огляду на їх специфічний статус та обсяг наданих законом повноважень, є істотною прогалиною в кримінально-правовому регулюванні відносин, які складаються з приводу захоплення суб'єктів господарювання. Можливим варіантом усунення цієї прогалини могло б стати формулювання розглядуваної кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки таким чином: «службовою особою шляхом зловживання своїм службовим становищем або особою, яка надає публічні послуги, шляхом зловживання своїми повноваженнями». Пропоноване розширення відповідної кваліфікуючої ознаки, на мою думку, дозволить давати більш адекватну кримінально-правову оцінку діям такого спеціального суб'єкта злочину як особа, яка надає публічні послуги. Відповідно, превентивна та каральна функції «анти-рейдерських» заборон будуть виправдано посилені.

Висновки до розділу 2

1. З одного боку, розміщення ст. 205-1 у розділі VII Особливої частини КК не повною мірою враховує ту обставину, що передбачені нею дії безпосередньо господарської діяльності не стосуються, оскільки вчиняються до моменту виникнення господарсько-правових відносин. До того ж предметом злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, можуть бути документи, які подаються для державної реєстрації будь-яких юридичних осіб незалежно від їхньої організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, у т. ч. тих, які не є суб'єктами господарювання (наприклад, державних органів та органів місцевого самоврядування). З іншого боку, зміст диспозиції ст. 205-1 КК вказує на те, що дії осіб, які вчиняють передбачений нею злочин, спрямовані на те, щоб уможливити майбутню господарську діяльність, а отже, місце розташування вказаної заборони в системі Особливої частини КК загалом слід визнати виправданим.

Порівняння кола документів, про які йдеться в ст. 205-1 КК, із вжитим у ст. 358 КК поняттям «офіційний документ» дозволяє зробити висновок про те, що не всі «реєстраційні» документи можуть бути визнані офіційними у кримінально-правому значенні цього поняття (наприклад, статут ТОВ), що, серед іншого, свідчить на користь доцільності збереження ст. 205-1 КК як самостійної кримінально-правової заборони з певним «анти-рейдерським» потенціалом і водночас вказує на те, що співвідношення ст. 358 і 205-1 КК не повністю «вписується» у поняття конкуренції загальної і спеціальної кримінально-правових норм.

Використане у диспозиції ч. 1 ст. 205-1 КК формулювання «проведення державної реєстрації» потребує не буквального, а поширювального тлумачення, та, відповідно, повинно охоплювати не лише випадки створення відповідного суб'єкта господарювання, а й всі інші види державної реєстрації, передбачені Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (зокрема, реєстрації припинення юридичної особи, реєстрації юридичної особи, що створюється шляхом виділу, реєстрації змін до установчих документів юридичної особи).

2. Аналіз ознак потерпілих від досліджуваної групи злочинів дозволяє критично оцінити відсутність уніфікованої термінології для позначення групи осіб, яким безпосередньо заподіюється шкода або які «використовуються» в процесі її заподіяння. У зв'язку з цим запропоновано у межах диспозицій відповідних кримінально-правових заборон використовувати зворот «суб'єкт господарювання», що є усталеним у вітчизняному регулятивному (передусім господарському) законодавстві. На користь пропонованої уніфікації вказує й законодавча історія, адже, зокрема, мета ухвалення Закону від 10 жовтня 2013 р., на підставі якого КК було доповнено ст. 205-1 та 206-2 КК, мала суто господарську специфіку – недопущення використання схем і методів протиправного поглинання та захоплення підприємств, що створює реальну загрозу національним та економічним інтересам України. Інша річ, що на момент внесення вказаних законодавчих змін не було належним чином

узгоджено кримінально- та господарсько-правову термінологію, як того вимагає техніка побудови кримінально-правових заборон із бланкетними диспозиціями.

3. Використаний у межах диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК підхід, за якого частки власників юридичної особи ототожнюються з об'єктами власності (майном) такої організацій, є неправильним: із використаного у цій кримінально-правовій нормі застереження «у тому числі частки, акції, паї засновників, учасників, акціонерів чи членів» випливає, що частки власників (засновників) юридичної особи є її власністю. Насправді з погляду регулятивного законодавства, яке закріплює відокремленість майна як одну з ustalених ознак юридичної особи, її майном виступають не частки, акції чи паї її власників, а те майно, яке вони передали у статутний фонд юридичної особи під час її утворення. Із моменту передачі такими особами майна до статутного фонду юридичної особи воно стає власністю цієї юридичної особи; водночас особи, які брали участь у формуванні статутного фонду юридичної особи, вважаються власниками не лише переданого ними майна, а вже юридичної особи в цілому з урахуванням того співвідношення, що існувало між внесками засновників на момент утворення юридичної особи. Таке співвідношення відображається у частках, акціях чи паях, які, своєю чергою, є специфічними різновидами майна – корпоративними правами, які не можна ототожнювати з майном юридичної особи. Окреслена фундаментальна відмінність у правових режимах різних видів майна обумовлює необхідність виключення з диспозиції ч. 1 ст. 206-2 КК застереження «у тому числі» (за умови збереження цієї кримінально-правової заборони).

4. Диспозиція ч. 1 чинної редакції ст. 205-1 КК побудована за принципом вказівки на дві альтернативні дії – внесення в певні документи завідомо неправдивих відомостей та умисне подання державному реєстратору документів, які містять завідомо неправдиві відомості. При цьому внесення у відповідні документи завідомо неправдивих відомостей *de facto* є готуванням до другої форми злочину у вигляді подання підроблених реєстраційних документів.

Встановлено, що на практиці реєстраційні «махінатори» – «замовники» анкетних даних громадян, які готують і подають складені реєстраційні документи з метою реалізації своїх протиправних дій, здебільшого залишаються недосяжними для правосуддя. За таких обставин немає підстав вести мову про відповідність чинної редакції ст. 205-1 КК тій меті, яка ставилась перед нею законодавцем під час запровадження цієї кримінально-правової заборони. На відміну від висловлених у текстах вироків, ухвалених за ст. 205-1 КК позицій судів, дисертант вважає, що передавання однією особою своїх анкетних даних для їхнього подальшого включення в реєстраційні документи, здійснюваного іншою особою, не утворює (за відсутності ознак співвиконавства) складу відповідного злочину, однак за наявності підстав може розцінюватись як співучасть у ньому в формі пособництва (за умови уточнення ч. 5 ст. 27 КК).

Таким чином, у межах вдосконаленої ст. 205-1 КК злочином пропонується визнавати лише подання сфальсифікованої документації для реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. На користь такої позиції вказує, серед іншого, наявність в оновленому реєстраційному законодавстві України значної кількості попереджувальних за своїм змістом положень, які якщо не унеможливають, то принаймні серйозно ускладнюють можливість успішного складання фіктивних «реєстраційних» документів із метою здійснення в подальшому державної реєстрації юридичної особи чи ФОП. З урахуванням цього та з метою зміни з'ясованого вектору правозастосування запропоновано відмовитись від конструювання відповідного складу злочину як посягання з альтернативними діями.

5. Зіставлення використаного у ст. 197-1 КК звороту «самовільне зайняття земельної ділянки» з конструкцією «захоплення ... земельної ділянки», якою оперує диспозиція ч. 1 ст. 206 КК, не дозволяє виокремити якихось істотних змістовних відмінностей між ними. Аргумент про те, що об'єкти кримінально-правової охорони за цими двома нормами відрізняються, не видається переконливим, як і «прив'язування» описаного в ст. 197-1 КК діяння до ознаки істотної шкоди законному володільцю або власнику земельної ділянки (з

огляду на передбачену в ч. 3 ст. 206 КК особливо кваліфікуючу ознаку великої шкоди). Є підстави сприймати звороти «самовільне зайняття земельної ділянки» та «захоплення земельної ділянки» як синонімічні, що, відповідно, дозволяє запропонувати виключити вказівку на земельну ділянку з диспозиції ч. 1 ст. 206 КК. Такий підхід видається виправданим і з огляду на те, що в підрозділі 2.1 дисертації наведені аргументи на користь охоплення земельної ділянки як окремого матеріального об'єкта більш широким поняттям «цілісний майновий комплекс».

Порівняння використаних у ЦК та Законі України «Про оренду державного та комунального майна» понять «єдиний майновий комплекс» та «цілісний майновий комплекс» вказує на їх змістовну спорідненість – мова йде про, так би мовити, завершений комплекс окремо взятого суб'єкта господарювання, замкнутий бізнес-проект, що функціонує для отримання доходу. При цьому відповідні нормативні дефініції згадують про земельну ділянку, на якій розташовано майновий комплекс, а також прямо чи опосередковано визнають частиною комплексу будівлі, що, відповідно, розташовані на земельній ділянці. З урахуванням цього, а також спираючись на висловлені в юридичній літературі позиції, пропонується використане в диспозиції ст. 206 КК поняття «цілісний майновий комплекс» тлумачити поширювально, охоплюючи ним використане в окремих законодавчих актах поняття «єдиний майновий комплекс».

6. Закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» (п. 5 ч. 1 ст. 1) та «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (ч. 1 ст. 10) включають нотаріуса у дефініцію державного реєстратора. Водночас у диспозиціях ч. 1 і ч. 2 ст. 358 КК нотаріус позначений як альтернативний державному виконавцю суб'єкт видачі чи посвідчення документу, а в диспозиції ч. 1 ст. 365-2 КК – взагалі як альтернативний державному виконавцю суб'єкт злочину. Таким чином, виникає колізійна ситуація, коли за певних фактичних обставин: 1) за ст. 358 КК особі можна одночасно інкримінувати підроблення документа, що видається (посвідчується) як

нотаріусом, так і державним реєстратором у вигляді того ж самого нотаріуса (як це впливає з положень «реєстраційних» законів); 2) за ст. 365-2 КК обвинуваченого (підсудного) можна визнати таким, що одночасно підпадає під ознаки двох суб'єктів цього злочину – нотаріуса та державного виконавця. Така ситуація потребує законодавчого виправлення, варіантом якого може стати включення у текст ч. 1 і ч. 2 ст. 358, ч. 1 ст. 365-2 КК після слів «державним реєстратором» застереження «(за виключенням нотаріуса)».

7. За результатами вивчення ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, які свідчать про шахрайський механізм протиправного заволодіння відповідним майном суб'єкта господарювання, а не про застосування насильства в процесі такого заволодіння, зроблено висновок про доцільність виключення з диспозиції ч. 2 ст. 206-2 КК ознак «з погрозою вбивства», «з погрозою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень», «поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я», «з пошкодженням чи знищенням майна» (наведена пропозиція *de lege ferenda* знову ж має сенс лише за умови збереження вказаної кримінально-правової заборони).

8. У разі буквального тлумачення використаної у складах злочинів, закріплених у ч. 3 ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК, особливо кваліфікуючої ознаки «велика шкода», тобто включення в зміст цього поняття не лише матеріальної, а й інших проявів шкоди у великих розмірах, створюється колізійна ситуація, за якої ця ознака та ознака «інші тяжкі наслідки» позначають фактично однакові види наслідків. Відповідно, стає незрозумілим, які наслідки нематеріального характеру охоплюються великою шкодою, а які – іншими тяжкими наслідками. Очевидно, що подібне змішування не сприяє якісному правозастосуванню. Запропоновано варіант розв'язання цієї проблеми: ч. 3 ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК потребують редакційних змін шляхом додавання між словами «велику» та «шкоду» слова «матеріальну».

9. У ч. 3 ст. 206 КК законодавець використав особливо кваліфікуючу ознаку «організована група», яка загалом відповідає завданням диференціації кримінальної відповідальності за переважно насильницьку протидію законній

господарській діяльності. Водночас та незначна практика притягнення до кримінальної відповідальності за «рейдерські» захоплення, яка на сьогодні склалась, а також матеріали кримінологічних досліджень свідчать на користь доцільності включення аналогічної ознаки в особливо кваліфіковані склади злочинів, передбачених ст. ст. 205-1 та 206-2 КК; такий підхід, як видається, враховуватиме реалії «рейдерської» злочинності в Україні, що наразі має здебільшого груповий характер.

10. Неврахування характеру підвищеної суспільної небезпеки протиправної поведінки осіб, які надають публічні послуги, що наразі є очевидною з огляду на їх специфічний статус та обсяг наданих законом повноважень, є істотною прогалиною в кримінально-правовому регулюванні відносин, які складаються з приводу захоплення суб'єктів господарювання. Можливим варіантом усунення цієї прогалини може стати уточнення формулювання розглядуваної кваліфікуючої (особливо кваліфікуючої) ознаки у межах відповідних частин ст. ст. 205-1, 206, 206-2 КК: «ті самі дії, вчинені ... службовою особою шляхом зловживання своїм службовим становищем або особою, яка надає публічні послуги, шляхом зловживання своїми повноваженнями».

11. Використання у диспозиції ч. 3 ст. 206 КК конструкції «протидія законній господарській діяльності» є невдалим, оскільки такий підхід до позначення альтернативної форми злочинного діяння у вигляді захоплення ЦМК, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконного припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них формально не дозволяє застосувати весь перелік обтяжуючих кримінальну відповідальність ознак. Натомість під час опису інших кваліфікованих (особливо кваліфікованих) складів «рейдерських» злочинів використано універсальне словосполучення «ті самі дії», яке сприймається як коректне і водночас таке, що повинно бути використане у вдосконаленій ч. 3 ст. 206 КК.

РОЗДІЛ 3

ОКРЕМІ ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ПРОТИПРАВНЕ ЗАХОПЛЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Покарання за злочини, передбачені статтями 205-1, 206 та 206-2 КК України

Проблема покарання за вчинений злочин відноситься до однієї з центральних у кримінальному праві, адже без справедливого покарання немає сенсу у притягненні особи до кримінальної відповідальності.

Згідно з положеннями статті 65 КК, за загальним правилом, покарання призначається у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за вчинений злочин. Саме санкція статті (частини статті) КК є орієнтиром для суду під час вибору виду та розміру покарання, вона визначає типове покарання (види покарань, які можуть застосовуватись та їх розміри), яке відображає суспільну небезпеку злочину, його місце у класифікації злочинів [219, с. 53]. Складно уявити можливість призначення справедливого і виваженого покарання за злочин без правильно сконструйованої санкції статті (частини статті) Особливої частини КК, а тому аналіз санкції кримінально-правової норми має важливе значення для характеристики особливостей кримінальної відповідальності за той чи інший злочин. У пропонованому дискурсі О.П. Рябчинська слушно констатує, що диференціація покарання, встановлена спочатку в системі покарань, а потім в розроблених на підставі цієї системи санкціях статей Особливої частини КК України, створює умови для його подальшої індивідуалізації. Водночас, зауважує вчений, такі умови можуть знаходити свій прояв лише в певних видах реалізації кримінальної відповідальності. Йдеться про винесення обвинувального

виroku з призначенням особі певного виду й розміру покарання, як поєднаного, так і не поєднаного з його подальшим відбуванням [178, с. 179].

Формулюючи санкцію статті, законодавець виходить з оцінки узагальнених, найбільш типових, закономірних характеристик об'єктивних і суб'єктивних ознак певних діянь [156, с. 63]. Тому до конструювання санкції статті (частини статті) КК слід підходити відповідально, адже, як слушно зазначається в науковій літературі, ефективність кримінально-правового впливу на осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, зумовлюється у т. ч. оптимальними межами санкцій кримінального закону, їх обґрунтованістю [207, с. 213]. Повною мірою це стосується і санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання.

У кримінально-правовій доктрині санкції статті (частини статті) Особливої частини прийнято поділяти на види за різними критеріями:

1) за ступенем визначеності: абсолютно визначені (у яких чітко визначений вид та розмір покарання), абсолютно невизначені (у яких взагалі не визначено меж покарання) та відносно визначені (у яких встановлені певні рамки, у межах яких суд може обирати розмір покарання; останні можна поділяти на ті, у яких визначені і верхня, і нижня межа, та ті, у яких визначена лише верхня межа);

2) за наявністю альтернативних видів покарань: альтернативні (які передбачають можливість обрати з кількох видів покарань) та безальтернативні (одиничні, які передбачають можливість застосування лише одного виду покарання);

3) залежно від вказівки на додаткове покарання: прості (без додаткового покарання) та кумулятивні (складні, підсумовуючі; які передбачають додаткове покарання), причому вказівка на додатковий вид покарання може бути імперативною (коли воно є обов'язковим) або диспозитивною (коли воно не є обов'язковим) [232, с. 54].

З огляду на зазначену систему санкції досліджуваних у дисертації кримінально-правових норм можна класифікувати таким чином:

1) ч. 1 ст. 206 КК – відносно визначена (із вказівкою на нижню та верхню межі) безальтернативна проста санкція;

2) ч. 1 статті 205-1, ч. 2 та ч. 3 ст. 206 КК – відносно визначені (із вказівкою на нижню та верхню межі) альтернативні прості санкції;

3) ч. 1 ст. 206-2 КК – відносно визначені (з вказівкою тільки на верхню межу) альтернативна імперативно кумулятивна санкція;

4) ч. 2 ст. 205-1 КК – відносно визначена (із вказівкою на нижню та верхню межі) альтернативна факультативно кумулятивна санкція;

5) ч. 2 та ч. 3 статті 206-2 КК – відносно визначені (із вказівкою на нижню та верхню межі) безальтернативні імперативно кумулятивні санкції.

У вітчизняній науковій літературі відсутня єдина точка зору з приводу основних принципів (правил) побудови санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК. Немає єдності навіть у назві вимог, яких повинен дотримуватись законодавець при визначенні санкції статті (частини статті) Особливої частини КК – у літературі їх називають правилами, принципами або критеріями побудови санкцій. У кожного дослідника простежується свій підхід щодо визначення оптимальних видів та розмірів покарань, які повинні закріплюватись у відповідних санкціях. Так, розмірковуючи над позначеною проблемою, О.О. Книженко зазначає, що, крім принципів кримінального права, встановлення санкцій у кримінальному праві ґрунтується на принципах та правилах їх побудови. Правила побудови кримінально-правових санкцій можна виробити лише на підставі принципів кримінального права, які конкретизуються (акумулюються) в принципи конструювання санкцій. Ці принципи повинні відповідати таким вимогам: 1) бути основоположною й загальнообов'язковою ідеєю як для законодавця, так і для правозастосувача; 2) відображати суть санкцій, їх цілі; 3) становити основу формування всіх кримінально-правових норм щодо встановлення санкцій; 4) не суперечити загальноправовим і галузевим принципам [97, с. 187–188].

У межах цього підрозділу дисертації я планую проаналізувати як принципи, так і правила побудови кримінально-правових санкцій, визначаючи загальні та спеціальні вимоги, яких повинен дотримуватись законодавець при конструюванні санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК з метою побудови оптимальних санкцій за злочини, які полягають у протиправному захопленні суб'єктів господарювання.

В.В. Ярош ідентифікує такі види помилок під час побудові санкцій: 1) при конструюванні санкцій не завжди беруться до уваги характер і ступінь суспільної небезпеки передбаченого в диспозиції статті злочину; 2) санкції окремих спеціальних норм передбачають менш суворе покарання, ніж санкції загальних норм; 3) встановлення в санкціях великої різниці між нижньою та верхньою межами покарання у виді позбавлення волі на певний строк; 4) невиправданим є встановлення в санкціях значної кількості основних видів покарань, які можуть бути призначені за один і той самий злочин; 5) не завжди є узгодженими санкції в основному та кваліфікованому складах злочинів [243, с. 121–122]. Виходячи із зазначених помилок, а також напрацювань дослідників у цій сфері, спробуємо визначити основні напрями удосконалення санкцій статей 205-1, 206 та 206-2 КК.

Перш за все, необхідно проаналізувати, які види покарань використовує законодавець у санкціях зазначених статей. Як правильно зазначає О.В. Степаненко, у статтях Особливої частини КК повинні бути перераховані такі види покарань, які враховують специфіку вчиненого злочину і, таким чином, можуть сприяти досягненню цілей покарання. Наприклад, очевидно, що покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю доцільне для злочинів, пов'язаних із використанням винним своєї посади, і недоцільно для тих злочинів, де посада не має значення. У цьому дослідник вбачає реалізацію принципу доцільності у кримінальному праві [195, с. 278–279]. Єдине, що хочеться зауважити, це те, що вказівка на згаданий вид покарання доцільна не тільки для тих злочинів, де має значення посада, а і

для злочинів, пов'язаних з певною діяльністю, не обумовленою посадою (керування транспортним засобом, полювання тощо).

Щодо зазначеної позиції, то тут законодавець загалом дотримується принципу доцільності. При конструюванні санкцій ст. 206 КК він обирає ті види покарань (штраф і позбавлення волі), які здатні сприяти досягненню мети покарання, можуть застосовуватись щодо достатньо широкого кола суб'єктів, а також у разі неможливості або недоцільності застосування можуть бути замінені іншими видами покарань. Проте цього не можна сказати про санкції статей 205-1 та 206-2 КК, які містять вказівку на такі види обов'язкових додаткових покарань, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскацію майна.

У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю доцільно встановлювати у санкціях тих кримінально-правових норм, у яких воно безпосередньо пов'язане зі складом злочину, тобто коли використання певної посади або певної діяльності при вчиненні злочину або безпосередньо вказане у диспозиції норми, або впливає з тлумачення її змісту (коли на це вказує спеціально-конкретний суб'єкт злочину або об'єктивна сторона (суспільно небезпечне діяння, спосіб вчинення злочину), визначені у диспозиції норми) [237, с. 102]. Як уже зазначалось, не дивлячись на те, що у переважній більшості випадків такі злочини вчиняються суб'єктами підприємницької діяльності, суб'єкт цих злочинів є загальним: ним може бути будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16 років. І це на фоні загалом усталеної в літературі думки про те, що підставою призначення покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є вчинення злочину спеціальним суб'єктом [210, с. 35]. Та й власне характер діянь, які утворюють об'єктивну сторону досліджуваних злочинів (заволодіння майном підприємства, установи, організації з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів; внесення завідомо неправдивих відомостей у реєстраційні документи тощо) свідчить про те, що вони не

обов'язково пов'язані з певною посадою або діяльністю винної особи. Це може поставити суд у незручне становище, адже він не може заборонити особі заволодівати майном юридичних осіб або укладати правочини.

Тим більш дивним виглядає такий вид покарання у кваліфікованих складах злочину, передбаченого у статті 206-2 КК, пов'язаних із застосуванням насильства, пошкодженням або знищенням майна тощо. Вважаю, що наявність покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у санкціях статей 205-1 та 206-2 КК не відповідає принципу доцільності у кримінальному праві. Тим більше, що відповідно до ч. 2 ст. 55 КК цей вид покарання може застосовуватись навіть якщо він не зазначений у санкції відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК – за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Є певні зауваження і щодо формулювання цього виду покарання у санкціях статей 205-1 та 206-2 КК. Так, у санкціях вказаних статей він сформульований як «позбавлення права обіймати певні посади **чи** (виділено мною – *С.Т.*) займатися певною діяльністю», в той час як у ст. 55 КК, положення якої регламентують застосування цього виду покарання, у відповідних випадках вживається сполучник «або». Звичайно, можна казати про те, що сполучники «або» та «чи» мають синонімічний характер, проте дослідники термінології кримінального законодавства зазначають, що ці сполучники мають різне смислове навантаження, та й законодавцю не пасує порушувати принцип єдності термінології навіть у таких дрібницях, адже будь-який вид покарання у санкціях статей Особливої частини КК повинен відповідати системі покарань, визначеній у Загальній частині, інакше порушується принцип системності у кримінальному праві [198, с. 121]. Принагідно зауважу, що це не єдиний випадок неправильного формулювання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися

певною діяльністю при визначенні санкцій статті Особливої частини. Схожа проблема простежується, зокрема, й у санкціях ст. 220-1 КК, на що вже зверталась увага у науковій літературі [109, с. 42–45].

Отже, за своїм змістом санкції ст. 206-2 КК у частині регламентації додаткового покарання фактично дублюють положення Загальної частини КК (ч. 2 ст. 55 КК) та жодного самостійного значення для призначення покарання за вчинюваний злочин не мають.

Що стосується такого виду покарання, як конфіскація майна¹, то в кримінально-правовій науці неодноразово висувались аргументи проти застосування цього виду покарання [81, с. 100; 149, с. 58; 127; 50, с. 56–65]. Натомість його прибічники наводять на користь його збереження такі аргументи: 1) це ефективний засіб протидії злочинності, особливо корисливо-насильницькій – впливаючи на свідомість, конфіскація майна виконує превентивну дію; 2) конфіскація майна передбачена в низці міжнародних конвенцій, підписаних та ратифікованих Україною; 3) сприяє індивідуалізації покарання, поряд із основним покаранням, призначається додаткове, яке зможе підсилити каральні можливості основного покарання; 4) конфіскація майна виконує превентивну дію, необхідну для профілактики корисливих злочинів – уже після відбування покарання вона продовжує запобігати вчиненню нових злочинів шляхом усунення майнової підоснови злочинності, зокрема організованої; 5) простий механізм конфіскації майна, адже процес виконання покарання не вимагає від держави створення або забезпечення спеціальних установ для виконання досліджуваного покарання; 6) відсутність альтернативних видів покарань конфіскації майна, які би повною мірою

¹ Конфіскація майна згадується в деяких міжнародних нормативно-правових актах. Так, конфіскація майна передбачена у Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. (ст. 5), Конвенції про відмивання, пошук, арешт, та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом 1990 р. (ст. 2, 7, 13–17), Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією 1999 р. (ст.ст 19, 23), Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. (ст. 8), Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (ст. ст. 12–14), Конвенції ООН проти корупції 2003 р. та деяких інших. Проте там це словосполучення вживається для позначення спеціальної конфіскації, яка полягає у вилученні майна, здобутого злочинним шляхом, предметів, знарядь та засобів вчинення злочину, через що посилання на міжнародно-правові документи (наведений вище другий пункт) є безпідставним.

відповідали завданням КК, скасування такого виду покарання призведе до істотного дисбалансу в системі покарань [157, с. 93]¹.

Складно погодитись із позицією дослідників, які пишуть, що виконання конфіскації майна є нескладним, але ефективним для держави засобом протидії злочинності, що є однією з причин необхідності збереження цього виду покарання [196, с. 240]. Як можна назвати нескладною процедуру, для здійснення якої необхідно залучати спеціальну державну службу, вилучати відповідне майно, що належить винному, забезпечити належні умови зберігання такого майна до моменту реалізації, організувати для його продажу публічні торги, аукціони або реалізувати його на комісійних умовах? І немає жодної гарантії того, що це майно хтось купить, а держава отримає за нього реальні гроші і не буде витратити ресурси на його зберігання та утримання. Звісно, нових служб чи установ створювати не потрібно, однак на вже створені служби та установи покладаються додаткові обов'язки, залучаються людські та матеріальні ресурси держави.

Доречно порівняти цю процедуру з виконанням такого виду покарання, як штраф, який відрізняється від конфіскації переважно за ознакою заздалегідь визначеного розміру. Для виконання покарання у виді штрафу винний перераховує відповідну суму на відповідний рахунок, і держава одразу отримує «живі» гроші, на підтвердження чого винний представляє відповідний чек. І все – жодної спеціальної служби, жодних зусиль з боку держави і реальні гроші замість потенційної вигоди. При цьому сума штрафу може перевищувати вартість майна, яке належить винному і може підлягати конфіскації. Постає питання: що ж все-таки краще для держави та суспільства – отримати реальні гроші чи реальний клопіт із реалізацією майна, що належить винному? Відповідь є очевидною.

¹ Із приводу аргументів, наведених у першому та третьому пунктах, то тут можна зазначити, що вони стосуються будь-якого додаткового виду покарання, тож не можуть бути використані на користь збереження такого виду покарання, як конфіскація майна. До того ж ефективність застосування цього виду покарання є дещо сумнівною, адже сучасний злочинець (особливо в частині корупційної та організованої злочинності) добре знає про можливість конфіскації належного йому майна у випадку притягнення його до кримінальної відповідальності, а тому просто не реєструє на себе жодного цінного майна, залишаючи усе членам родини чи іншим близьким особам.

Спiрним видається також твердження про те, що конфiскацiя майна i пiсля вiдбуття покарання продовжує виконувати превентивну функцiю. Якраз навпаки, залишившись без власностi (за винятком речей, що не пiдлягають конфiскацiї), винний буде активно шукати шляхи для того, щоб її швидко повернути. Законним шляхом це зробити складно, тож вiн може знову стати на шлях вчинення злочину. Як правильно зазначається у науковiй лiтературi, у випадках реального виконання цього покарання виникає стан майже повної матерiальної незабезпеченостi засудженого, що на тлi падiння матерiального добробуту оточення разом iз необхіднiстю забезпечити матерiальний добробут родини i за наявностi спогадiв про втрату в результатi конфiскацiї всього, що було нажите роками, здатне призвести до такого психологiчного впливу на засудженого, який буде прямо протилежним запобiжним цiлям покарання [190, с. 173].

Не можна погодитись i з вiдсутнiстю альтернатив конфiскацiї майна. Як уже зазначалось, на мою думку, яка збiгається з позицiєю деяких дослiдникiв, функцiю вилучення матерiальної основи вчинення корисливих злочинiв цiлком можна покласти на покарання у видi штрафу, який широко застосовується при конструюваннi санкцiй iнших статей (частин статей), якi передбачають вiдповiдальнiсть за вчинення господарських злочинiв. Тим бiльше, що тенденцiєю кримiнально-правової полiтики держави впродовж останнiх рокiв є розширення сфери застосування покарання у видi штрафу, а для господарських злочинiв – навiть заміна штрафом у санкцiях статей (частин статей) покарання у видi позбавлення волi. На фонi цього дивним виглядає той факт, що законодавець пiд час формулювання санкцiй частин статтi 206-2 КК взагалi вiдмовився вiд використання цього виду покарання.

До того ж складно скаржитись на вiдсутнiсть альтернатив конфiскацiї майна за наявностi такого заходу кримiнально-правового впливу, як спецiальна конфiскацiя, адже її застосування здатне вiдновити соцiальну справедливiсть, позбавити винну особу незаконно отриманого майна, не порушуючи при цьому його особистих майнових прав.

На мій погляд, існування такого виду покарання, як конфіскація майна, яке полягає у вилученні на користь держави усього майна, що належить винному (за виключенням майна, яке не підлягає конфіскації), є порушенням права власності особи в розумінні Європейської конвенції про права людини. Практика ЄСПЛ свідчить, що суд визнає допустимим втручання у право власності лише тоді, коли воно переслідує легітимну мету в суспільних інтересах при забезпеченні «справедливої рівноваги» між інтересами суспільства та дотриманням фундаментальних прав людини. Необхідну рівновагу не буде забезпечено, якщо відповідна особа несе «особистий і надмірний тягар» [223, с. 134]. Саме такий надмірний тягар несе особа, усе майно якої конфіскується на підставі факту визнання її винною у вчиненні злочину. Адже порушення інтересів суспільства, часткове порушення права власності (або інших прав) інших осіб, необхідність компенсації спричиненої внаслідок вчинення злочину шкоди (яка навіть може бути і не спричинена реально) недостатньо для обґрунтування позбавлення винної особи усієї власності (за винятком майна, що не підлягає конфіскації)¹.

Як правильно зауважує С.І. Дементьев, при оцінці санкцій слід виходити не лише з того, яких результатів з її допомогою досягне держава в протидії злочинності, а й враховувати те, наскільки вона відповідає принципам гуманізму та справедливості [57, с. 50]. З огляду на викладене, приєднуюсь до авторів, які наголошують на недоцільності використання такого виду покарання, як конфіскація майна у кримінальному законодавстві України загалом, та пропоную виключити його з санкції ч. 3 ст. 206-2 КК. Схожої точки зору додержуються Д.О. Калмиков та Є.В. Калмикова, які зазначають, що, оскільки протиправне заволодіння майном юридичної особи не завжди вчиняється з корисливих мотивів, наявність у санкції ч. 3 ст. 206-2 КК такого додаткового імперативного покарання, як конфіскація майна, не лише прямо суперечить приписам міжнародних документів із прав людини та положенням

¹ Дослідники зазначають, що справи про захист ЄСПЛ права власності в разі конфіскації і націоналізації майна становлять приблизно 25,5% від усіх розглянутих ЄСПЛ справ. Частка задоволення скарг цієї категорії суттєва і становить 75%. Такі справи рідко завершуються мировою угодою через свою специфіку [75, с. 111].

Конституції України, а й власне нормам КК, який визначає обов'язкові умови щодо передбачення такого виду покарання у кримінально-правових санкціях [89, с. 14–15]. Дійсно, з урахуванням ч. 2 ст. 59 КК, хоч особливо кваліфікований вид протиправного заволодіння майном суб'єктом господарювання і визнано тяжким злочином, підстав віднести таке посягання до кола корисливих злочинів немає. Нагадаю також, що удосконалювати санкції ст. 206-2 КК, як на мене, сенсу немає, бо я пропоную взагалі позбутись цієї кримінально-правової заборони.

Після визначення кола покарань, які можуть використовуватись у санкціях аналізованих статей КК, доцільно перейти до визначення меж таких покарань, адже, як правильно зазначається у науковій літературі, реалізація принципу законності при встановленні кримінально-правових санкцій зобов'язує законодавця: по-перше, чітко визначити види кримінально-правового впливу, які застосовуються до осіб, які вчинили суспільно небезпечні діяння; визначити їх систему; по-друге, визначати правові межі застосування того чи іншого кримінально-правового заходу [98, с. 122].

Одним із загальних правил при визначенні меж покарання у санкціях статей КК є вимога, відповідно до якої межі санкції повинні бути визначені таким чином, щоб суд, з одного боку, міг призначити індивідуальне, справедливе, гуманне та достатнє покарання засудженому, а з іншого – не стати передумовою для судового свавілля [87, с. 38; 101, с. 33–34; 116, с. 71; 147, с.118–125; 225, с. 101]. Тож межі санкції і конкретного покарання повинні залишати місце для судової дискреції, але не занадто широкою.

У науковій літературі відсутня єдина точка зору з приводу визначення меж суддівського розсуду. Одні вчені виступають за їх розширення [79, с. 60–61]; інші, навпаки, тяжіють до звуження [181, с. 81]. Звичайно, більшість дослідників намагається відшукати свою «золоту середину», визначивши оптимальний розрив між мінімальною та максимальною межами санкції. При цьому одні визначають такий розрив у роках [57, с. 141–142], а інші вказують на коефіцієнт, на який необхідно помножувати медіану відповідної санкції для

отримання оптимального розміру нижньої та верхньої межі санкції статті (частини статті) Особливої частини [60, с. 151; 219, с. 91].

Так, В.О. Туляков та А.С. Макаренко, дотримуючись диференційованого підходу, вважають, що за злочини середньої тяжкості, коли максимальний строк покарання не перевищує 5 років, розрив між мінімальною і максимальною межами не повинен перевищувати 3 років, а за тяжкі й особливо тяжкі злочини має дорівнювати 5 рокам. Така побудова санкцій обмежить суддівський розсуд, полегшить здійснення правосуддя, зумовлюватиме більшу єдність судової практики і в такий спосіб підвищить авторитет закону і суду [207, с. 215]. При цьому досить часто межі судового розсуду пов'язуються з формалізованістю диспозиції: чим вона вища, тим меншим має бути розрив між мінімальною та максимальною межами покарання і, відповідно, навпаки [221, с. 128; 119, с. 111].

Із цієї позиції важко критикувати законодавця, адже санкції статей 205-1, 206, 206-2 КК сконструйовані таким чином, що залишають місце для судового розсуду, проте розрив між мінімальною та максимальною межами кожного виду покарання не є значним і перебуває в обґрунтованих межах. Що стосується ступеня формалізованості, то він є умовно середнім. З одного боку, у більшості складів злочинів, що розглядаються, чітко визначений спосіб вчинення злочину, достатньо детально описуються ознаки діяння, предмет злочину тощо, проте, з іншого, відсутні вказівки на суспільно небезпечні наслідки вчиненого діяння (крім деяких кваліфікуючих ознак), унаслідок чого такі склади злочинів охоплюють вельми широке коло злочинних діянь.

Більшість науковців вважають, що при формулюванні санкцій кваліфікованих складів злочинів доцільно використовувати побудову санкцій за ці злочини, так би мовити, «у стик», коли максимальний розмір покарання за основний злочин є одночасно мінімальним розміром покарання за кваліфікований злочин [116, с. 246; 94, с. 24; 57, с. 36; 206, с. 590]. У більшості випадків встановлення відповідальності за протиправне захоплення суб'єктів господарювання законодавець дотримується цього правила. Єдине виключення

становить ст. 205-1 КК, де між максимальною межею покарання у ч. 1 (обмеження волі на строк до двох років) та мінімальною межею покарання у ч. 2 (обмеження волі на строк від трьох років) є розрив. Звичайно, це не такий великий розрив, проте з метою забезпечення поступового підвищення типового покарання за відповідні злочини його доцільно усунути. На мою думку, це можна зробити шляхом зниження мінімальної межі покарання у виді обмеження волі у санкції ч. 2 ст. 205-1 КК до двох років. Такий підхід дозволить подолати відповідний розрив, не змінюючи типовий рівень суспільної небезпеки діяння.

Наступним правилом, якого необхідно дотримуватись при побудові санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК, є положення, відповідно до якого посягання на об'єкти різного соціального значення повинні отримувати різне покарання шляхом встановлення більш суворих санкцій за посягання на більш значущі об'єкти [82, с. 127–133] і, навпаки, – приблизно рівні за характером та ступенем суспільної небезпеки посягання повинні тягнути за собою приблизно однакове покарання [17, с. 50].

При побудові санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання, законодавець здебільшого дотримується цього правила. Посягання на майно підприємства, поєднане із застосуванням насильства, погрози застосування такого насильства або якщо воно потягло за собою тяжкі наслідки, отримує значно суворіше покарання у виді позбавлення волі, і чим більш небезпечним є насильство та наслідки, тим більший строк покарання у виді позбавлення волі передбачає законодавець. Проте в деяких випадках це правило порушується.

Так, у ч. 3 ст. 206 КК однією з кваліфікуючих ознак є застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, тобто додатковим об'єктом цього злочину є життя та здоров'я людини. А у ч. 3 ст. 206-2 КК, яка передбачає відповідальність за схоже діяння і містить практично той самий набір кваліфікуючих ознак (вчинення злочину службовою особою, заподіяння

великої шкоди або інші тяжкі наслідки), крім вчинення злочину організованою групою або із застосуванням вказаного насильства, тобто взагалі не передбачає можливості умисного заподіяння шкоди життю та здоров'ю людини, – передбачене таке саме покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років. Більше того: санкція ч. 3 ст. 206-2 КК є більш суворою порівняно із санкцією ч. 3 ст. 206 КК, оскільки остання є простою альтернативною, відповідно до якої суд може обирати для застосування покарання у виді позбавлення волі або штрафу, на відміну від безальтернативної кумулятивної санкції ч. 3 ст. 206-2 КК, яка не лише не містить альтернативи покаранню у виді позбавлення волі, а і передбачає такі додаткові обов'язкові покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна.

Крім цього, якщо порівняти між собою приблизно однакові діяння, які посягають на однакові об'єкти, але відповідальність за які передбачена у різних статтях КК, то можна побачити, що відмінність у суворості покарання за такі діяння все ж існує. Так, діяння, відповідальність за які передбачена у частинах других статей 206 та 206-2 КК, мають схожий характер – заволодіння майном підприємства, установи, організації з однаковими обтяжуючими вину ознаками (повторність, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, погроза вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, насильство, що не є небезпечним для життя і здоров'я, пошкодження чи знищення майна), проте не дивлячись на те, що розмір покарання у виді позбавлення волі для цих злочинів співпадає, суворість санкцій за них істотно відрізняється. Санкція ч. 2 ст. 206 КК є альтернативною, адже замість позбавлення волі на строк від 3 до 5 років суд вправі призначити покарання у виді штрафу від 3000 до 10000 НМДГ, і не містить додаткового покарання. Водночас санкція ч. 2 ст. 206-2 КК є безальтернативною кумулятивною, оскільки не передбачає альтернативи покаранню у виді позбавлення волі на той самий строк і містить додаткове обов'язкове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Аналізуючи зміст ст. 206-2 КК під кутом практики застосування приписів ст. 190 КК, окремі дослідники зазначають, що, з одного боку, санкції частин 1, 2 та 3 ст. 206-2 КК є дещо суворішими порівняно з відповідними санкціями частин 1, 2 та 3 ст. 190 КК, а з іншого – значна частина проявів такого шахрайства, що одночасно підпадатиме під ознаки складів злочину, передбачених статтями 190 та 206-2 КК, тягнутимуть за ст. 206-2 КК пом'якшену кримінальну відповідальність. Наприклад, заволодіння майном вартістю від 250 до 500 НМДГ (тобто у «великих» розмірах для шахрайства та у «звичайних» – для застосування положень статті 206-2 КК) шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених документів, на сьогодні за ст. 190 КК (ч. 3) тягне значно суворішу кримінальну відповідальність (безальтернативне покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 до 8 років) порівняно із аналогічною відповідальністю, що наставатиме за частиною 1 статті 206-2 КК (найбільш суворе покарання із трьох альтернативно передбачених: позбавлення волі на строк до 3 років). Аналогічна ситуація спостерігається і в тому випадку, коли йдеться про заволодіння майном, вартість якого перевищує 600 НМДГ (тобто в «особливо великих» розмірах для шахрайства та у «великих» – для застосування положень ст. 206-2 КК), шляхом вчинення правочинів із використанням підроблених документів. Ураховуючи викладене, науковці роблять слушний висновок про те, що попри візуально оманливе посилення кримінальної відповідальності за такі діяння в межах ст. 206-2 КК, реально ця відповідальність стає більш м'якою (гуманною) в переважній більшості випадків [89, с. 15].

Наступним правилом побудови санкції статті (частини статті) Особливої частини КК є вимога наявності альтернативних основних видів покарань [102, с. 105; 224, с. 99–100]. Порівняно з відносно визначеною альтернативною санкцією створює великі можливості для індивідуалізації покарання шляхом вибору не лише розміру, а й виду покарання. Альтернативні санкції є особливо корисними, коли діапазон ступеня суспільної небезпеки злочину є значним, а також коли діяння перебуває на межі з адміністративним або дисциплінарним

порушенням [221, с. 140]. Проте альтернатив не може бути занадто багато – у літературі справедливо зазначається, що не бажано встановлювати більше трьох альтернативних основних видів покарань. На мій погляд, це питання вимагає диференційованого підходу. Дійсно, за злочини середньої тяжкості, а тим більше за тяжкі та особливо тяжкі посягання, не можна встановлювати велику кількість основних покарань, оскільки рівню їх суспільної небезпеки відповідають лише покарання у виді позбавлення волі та штрафу. Водночас для злочинів невеликої тяжкості арсенал видів покарань, які можуть використовуватися як основні, може бути більшим, інакше навіщо законодавець визначив у системі покарань таку кількість покарань, які можуть призначатись за злочини невеликої тяжкості? Як правильно зазначено у науковій літературі, кількісний показник альтернативності залежить від характеру й ступеня суспільної небезпеки злочину. Чим вищий характер і ступінь суспільної небезпеки діяння, тим менше альтернативних видів покарання в санкції і навпаки – зі зменшенням характеру і ступеня суспільної небезпеки діяння збільшується кількість альтернатив. Хоч існує і протилежна точка зору, відповідно до якої чим більш небезпечним є злочин, тим більше у санкції повинно бути видів покарань: для особливо тяжких злочинів пропонується визначати 5 видів покарань, для тяжких – 4, середньої тяжкості – 3, а для злочинів невеликої тяжкості – 2 види покарань, однак такі, що істотно відрізняються за ступенем тяжкості [102, с. 105].

Із цією точкою зору складно погодитись, адже чинна система покарань, визначених у ст. 51 КК, передбачає такі основні покарання, більшість з яких відповідає рівню злочинів невеликої тяжкості, у крайньому випадку вони можуть використовуватись у санкціях норм про злочини середньої тяжкості. Рівню тяжких та особливо тяжких злочинів відповідають лише покарання у виді штрафу, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. При цьому довічне позбавлення волі може використовуватись лише у санкціях особливо тяжких злочинів. Тож лише зазначені види покарань можуть використовуватись як альтернативні у санкціях злочинів відповідного ступеня

тяжкості. Як бачимо, для більшості злочинів максимальна кількість альтернативних видів покарань дорівнює трьом і лише для злочинів невеликої тяжкості законодавець може обирати з більшої кількості видів покарань.

Проте наявність у санкції статті (частини статті) альтернативних покарань не завжди дорівнює можливості їх призначення. Адже, як правильно зазначається в юридичній літературі, обмеження щодо призначення (застосування) таких видів покарань, як громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, встановлені у Загальній частині КК, можуть для певних категорій осіб фактично перетворити альтернативну санкцію на безальтернативну, коли з усіх покарань особі може бути призначений лише одне [84, с. 437]. А тому законодавцю слід уважно підходити до визначення альтернативних санкцій, формулювати їх таким чином, щоб у суду завжди була можливість альтернативи, навіть за умови обмежень у застосуванні певних видів покарань. Зокрема, М.П. Ігнатенко пропонує визначати штраф як альтернативу покаранню у виді позбавлення волі [84, с. 438]. Це може бути дієвим заходом, хоч варто пам'ятати, що штраф теж може бути призначений не всім категоріям осіб.

Майже зразковими в цьому сенсі є санкції ч. 1 ст. 205-1 та ч. 1 ст. 206-2 КК, адже вони передбачають три альтернативних основних види покарання, що відповідають суспільній небезпеці цих злочинів, які відносяться до злочинів невеликої тяжкості. Хоч щодо можливості застосування таких видів покарань, як виправні роботи та обмеження волі, є певні обмеження, а це наштовхує на думку щодо доцільності розширення кола альтернативних покарань у санкції ч. 1 ст. 206-2 КК, які можуть застосовуватись за цей злочин (звичайно, за умови збереження цієї кримінально-правової заборони, що я не підтримую).

Проте законодавець не завжди дотримується згаданого правила при конструюванні санкцій статей 205-1, 206, 206-2 КК. Так, як уже зазначалось, санкції частин 2 та 3 ст. 206-2 КК є безальтернативними. При цьому, якщо вже законодавець визнав за можливе визначити альтернативний вид покарання у виді штрафу для санкцій відповідних частин статті 206 КК, які передбачають

покарання за схожий за характером та ступенем суспільної небезпеки злочин, то чому такий підхід не можна було застосувати у ст. 206-2 КК? В юридичній літературі справедливо наголошується на тому, що кримінально-правові санкції повинні узгоджуватись із санкціями за вчинення інших, близьких за видом і характером злочинів [65, с. 472].

Наразі розміри передбаченої чинною редакцією ст. 206-2 КК санкції у вигляді позбавлення волі сприймаються якщо не як «драконівські», то принаймні як не виправдано суворі, що спонукає замислитись над можливістю їх істотного зменшення, можливо, вдвічі. Тим більше, ураховуючи, що злочин, відповідальність за який передбачена в ч. 1 ст. 206-2 КК, вчиняється ненасильницьким способом, порушує лише майнові права потерпілого, суд повинен мати можливість призначити за таке діяння адекватне і справедливе покарання у виді штрафу. Те ж саме можна сказати і про кваліфіковані види складу протиправного заволодіння майном суб'єкта господарювання: поряд із позбавленням волі санкція ч. 2 ст. 206-2 КК (за умови її збереження) цілком може містити вказівку на альтернативне і більш м'яке покарання у виді штрафу, однак у значно більших розмірах порівняно з таким покаранням за вчинення діяння, передбаченого в першій частині цієї статті.

3.2. Інші заходи кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до осіб, які вчинили протиправне захоплення суб'єктів господарювання

Сучасне кримінальне право поступово відходить від традиційної схеми «злочин – покарання». Реформування кримінального законодавства призвело до появи у КК нових форм реагування держави на вчинення суспільно-небезпечного діяння. Поряд із традиційними формами заходів кримінально-правового характеру (покарання, примусові заходи медичного характеру, виховного характеру, примусове лікування) у кримінальному законодавстві впродовж останніх років з'явилися нові, а саме спеціальна конфіскація та

заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Розділ XIV Загальної частини КК отримав нову назву «Інші заходи кримінально-правового характеру», а також Загальна частина КК було доповнено новим розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Ця новела отримала у наукових колах неоднозначне сприйняття. На сторінках спеціалізованої літератури постійно точаться наукові дискусії щодо правової природи таких заходів, їх видів, порядку застосування тощо. Дискусійним залишається і питання щодо кола злочинних діянь, за які можуть бути застосовані такі заходи. Враховуючи, що традиційні заходи кримінально-правового характеру є достатньо дослідженими у науковій літературі, а їх застосування до осіб, які вчинили протиправне захоплення суб'єктів господарювання є загалом типовим, у цьому підрозділі дисертації планую зосередити увагу на дослідженні питань застосування до зазначених осіб таких заходів кримінально-правового характеру, як спеціальна конфіскація та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Не дивлячись на те, що законодавець щодо зазначених заходів використовує термінологічний зворот «заходи кримінально-правового характеру», у науковій літературі у цьому разі вживаються й інші терміни. Так, окремі науковці називають спеціальну конфіскацію та заходи, що можуть застосовуватись до юридичних осіб, різновидом заходів кримінально-правового впливу [52, с. 47–51], засобами кримінально-правового реагування на вчинення злочину [21, с. 24], правовими наслідками суспільно-небезпечного діяння [33] тощо.

Не вдаючись у полеміку щодо правової природи спеціальної конфіскації та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (ці питання потребують окремого ґрунтовного дослідження) зазначу, що надалі вони будуть розглядатись як заходи кримінально-правового характеру (тобто такі, що визначені кримінальним законодавством), які входять у систему заходів кримінально-правового впливу. Можна погодитись із І.А. Лозінською, яка зазначає, що поняття «інші заходи кримінально-правового характеру» об'єднують у собі заходи кримінально-правового впливу, які не є покаранням

(не входять у систему покарань), але при цьому є такими, що полягають у покладанні на особу конкретних правообмежень, виконанні нею необхідних дій або дотриманні визначених законом обов'язків [120, с. 187].

Спеціальна конфіскація та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не є формами реалізації кримінальної відповідальності. Вони мають інший зміст. Їх застосування, на відміну від кримінальної відповідальності, обумовлено іншими підставами, спрямовано на досягнення інших цілей, у зв'язку з чим вони можуть бути застосовані самостійно, незалежно від притягнення особи до кримінальної відповідальності, хоча і не виключається їх одночасне застосування [174, с. 249].

Із назви ст. 96-1 КК випливає, що цей захід кримінально-правового характеру є «спеціальним» видом конфіскації майна, а отже, йому мають бути притаманні всі ознаки конфіскації майна в загально-правовому сенсі; поряд із ними вона повинна характеризуватися ще якимись «спеціальними» ознаками. Інакше кажучи, поняття «конфіскація майна» та «спеціальна конфіскація» мають співвідноситися між собою як родові та видові поняття, а системи норм, що регламентують зазначені правові явища, – як інститут і підінститут. Проте, якщо порівняти положення ч. 6 ст. 41 Конституції та ст. 354 ЦК, які встановлюють загальні (родові) ознаки конфіскації майна, з одного боку, та положення статей 96-1 та 96-2 КК, які визначають зміст спеціальної конфіскації, з іншого, то доводиться констатувати, що остання відповідає лише двом загальним характеристикам конфіскації майна: вона застосовується виключно за рішенням суду; конфісковане майно безоплатно переходить у власність держави. Всі інші обов'язкові ознаки конфіскації майна у загально-правовому сенсі не притаманні спеціальній конфіскації, у зв'язку з чим цей законодавчий термін певною мірою може вважатись умовним.

Не дивлячись на те, що статтями, присвяченими правовому регулюванню визначення, підстав та порядку застосування спеціальної конфіскації, КК був доповнений відповідно до Закону України від 18 квітня 2013 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України

стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», цей захід був відомий кримінальному праву України і раніше. У санкціях деяких статей (частин статей) Особливої частини КК зустрічались випадки згадування про необхідність конфіскації предметів, засобів, знарядь тощо вчинення злочину. Відповідно, виникали питання щодо співвідношення таких заходів із системою покарань, визначених у ст. 51 КК, їх правової природи тощо. Нарешті законодавець поставив крапку у цьому питанні, коли вилучив відповідні вказівки з санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК і визначив місце спеціальної конфіскації серед інших заходів кримінально-правового характеру.

Незважаючи на подібність назви, спеціальна конфіскація істотно відрізняється від покарання у виді конфіскації майна. Так, О.В. Ревтов зазначає, що якщо покарання у виді конфіскації майна (ст. 59 КК) полягає в обмеженні законних прав і свобод винної особи та спрямовано на досягнення цілей, передбачених у ч. 2 ст. 50 КК, а саме не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, то мета застосування спеціальної конфіскації (статті 96-1, 96-2 КК) має, перш за все, процесуальний та відновлювальний характер, що впливає із змісту предметів, які підлягають спеціальній конфіскації на підставі ст. 96-2 КК. Окрім цього застосування спеціальної конфіскації у деяких випадках може бути не пов'язане зі вчиненням особою злочину або суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки злочину [174, с. 249].

О.В. Єрмак, крім зазначених ознак, виділяє такі: 1) конфіскація майна є додатковим покаранням, що самостійно призначатись не може, а слугує виключно доповненням до основного покарання; спеціальна ж конфіскація як інший засіб кримінально-правового характеру, може застосовуватись самостійно або разом з покаранням чи іншими засобами кримінально-правового характеру; 2) загальна конфіскація призначається за вчинення тяжких і особливо тяжких корисливих злочинів, а також злочинів проти основ національної безпеки і громадського порядку (незалежно від ступеня їх

тяжкості) у випадках, передбачених в санкціях статей Особливої частини КК, у той час як спеціальна конфіскація застосовується лише за вчинення суспільно небезпечних діянь, передбачених в ч. 1 ст. 96-1 КК; 3) загальна конфіскація призначається як покарання виключно на підставі обвинувального вироку суду і не може бути призначена неповнолітньому, неосудному або особі, яка звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання, у т.ч. й у зв'язку із закінченням строків давності, спеціальна ж конфіскація застосовується за рішенням суду також у разі, коли особа не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з недосягненням віку, із якого може наставати кримінальна відповідальність, або неосудністю, або звільняється від кримінальної відповідальності чи покарання з підстав, передбачених КК, крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності [75, с. 154–155].

Відповідно до чинної редакції КК спеціальна конфіскація не може призначатися у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки складу злочину, передбаченого у ст. 205-1 та ч. 1 статті 206 КК, оскільки санкції зазначених статей Особливої частини КК не передбачають основного покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад 3 тисячі НМДГ. Такий підхід видається дивним, оскільки об'єктом спеціальної конфіскації можуть виступати предмети, вилучені з цивільного обігу, які виступали засобами або знаряддями вчинення злочину; гроші, цінності та інше майно, які були одержані внаслідок вчинення злочину. Виходить, що вони не можуть бути примусово вилучені у винної особи, а відповідне майно може бути використане такою особою для виплати штрафу, що може бути призначений у разі засудження за ці злочини.

Тут буде доречно звернутись до проблеми узгодження положень КК і КПК в частині регламентації природи та порядку застосування спеціальної конфіскації. Адже крім відомих КК видів спеціальної конфіскації, які є передбаченими кримінальним законом негативними наслідками для особи, яка вчинила злочин (чи інше суспільно небезпечне діяння), є підстави, з певною

часткою умовності, вести мову про спеціальну конфіскацію, передбачену нормами КПК, а саме про положення, які стосуються речових доказів і розраховані на будь-які злочини. Певна умовність щодо виокремлення передбаченої КПК спеціальної конфіскації полягає в тому, що законодавець власне розмежує спеціальну конфіскацію та вирішення питання про долю речових доказів, виходячи з презумпції того, що обидва правові заходи мають свій особливий зміст.

Наразі ч. 9 ст. 100 КПК продовжує слугувати матеріально-правовою підставою для вилучення пов'язаного із вчиненням злочину майна, і таке вилучення не є спеціальною конфіскацією. Ураховуючи те, що ні в ч. 1 ст. 96-2 КК, ні в ч. 9 ст. 100 КПК законодавець не здійснив чіткої диференціації майна залежно від його власника (фактично «змішав» майно винного і майно, виключене з цивільного обігу, і законне майно третіх осіб), а також через «вклинювання» в окремі норми цих статей положень «виняткового» характеру, у кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві утворилася низка хибних алгоритмів вирішення питання про долю певних категорій майна [135, с. 149]. Співвідношення відповідних положень матеріального й процесуального права сприймається як надзвичайно заплутане.

На думку О.О. Дудорова, удосконалена ч. 9 ст. 100 КПК, уособлюючи кримінально-процесуальну форму реалізації спеціальної конфіскації, повинна бути збережена як норма, що містить описання правових заходів, відмінних за своєю правовою природою від спеціальної конфіскації. Водночас ця норма повинна узгоджуватись із ч. 1 ст. 96-2 КК, що визначає коло предметів, до яких може бути застосована спеціальна конфіскація. Наразі ця кримінально-процесуальна норма навряд чи виправдано містить матеріально-правові положення, які до того ж дублюють положення КК України, а також ставить питання про коректність наведених у ній формулювань [71, с. 187].

Якщо спеціальна конфіскація має інші мету та функції, а її каральний вплив достатньо обмежений, то видається недоцільним обмежувати сферу її застосування лише певними злочинами. Правильною видається точка зору

В.С. Батиргареевої, згідно з якою шляхом застосування такого засобу, як спеціальна конфіскація, усуваються умови, що сприяють вчиненню нових або продовженню розпочатих злочинів із боку певних осіб, і тим самим досягається завдання запобігання злочинам. Але норми права про спеціальну конфіскацію так само виконують роль загальної превенції злочинності, оскільки існуючі нормативні положення сповіщають, попереджають невизначене коло осіб про можливість позбавлення потенціальних злочинців грошей, цінностей, іншого майна, здобутого, наприклад, у результаті вчинення злочинного діяння, навіть якщо таке майно буде долучено до майна, набутого у законний спосіб, або про можливість стягнення відповідної грошової суми в порядку спеціальної конфіскації, якщо воно (мається на увазі майно) буде витрачено, відчужено тощо [12, с. 105–106].

У науковій літературі неодноразово висловлювалась думка про те, що конфіскація майна повинна застосовуватись незалежно від виду чи ступеня тяжкості вчиненого злочину [78, с. 104; 134, с. 411; 54, с. 89]. На підтримку цієї позиції можна також навести положення КПК. Вже згадувана ст. 100 КПК, присвячена застосуванню спеціальної конфіскації, багато в чому повторює положення кримінального законодавства, однак не згадує про обмеження кола злочинів, за які може застосовуватись спеціальна конфіскація. Беручи до уваги те, що спеціальна конфіскація, як уже зазначалось, має, перш за все, попереджувальну, відновлювальну, а не каральну спрямованість, «прив'язувати» підстави її застосування до злочинів певного ступеня тяжкості немає сенсу. Тим більше, що законодавець у ч. 1 ст. 96-1 КК передбачає, що спеціальна конфіскація може застосовуватись і у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння, яке підпадає під ознаки деяких злочинів невеликої тяжкості, проте критерії обрання законодавцем обрав саме цих злочинів і причини залишення поза увагою деяких інших (зокрема, передбачених ст. 205-1 та ч. 1 ст. 206 КК) залишаються незрозумілими.

Водночас дослідники інституту спеціальної конфіскації наголошують на тому, що все ж спеціальна конфіскація може мати певний каральний вплив і в

деяких випадках може набувати непропорційного характеру. Так, В.С. Батиргарєєва зазначає, що позбавлення або обмеження прав і свобод винних при застосуванні спеціальної конфіскації мають бути співрозмірними тим позбавленням та стражданням, яких зазнали потерпілі внаслідок вчинення злочину. У протилежному разі цей запобіжний захід виявлятиметься неефективним, оскільки порушення цієї співмірності в бік збільшення обсягу обмежень, завдання винному надмірних позбавлень сприйматиметься ним як порушення принципу законності, балансу цієї справедливості тощо [12, с. 105–106]¹.

На мій погляд, до вирішення питання про можливість застосування спеціальної конфіскації слід підходити диференційовано залежно від виду такої спеціальної конфіскації: якщо мова йде про конфіскацію грошей, цінностей та іншого майна, яке було одержано внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна (п. 1 ч. 1 ст. 96-2 КК) або якщо об'єктом конфіскації є предмети, вилучені з цивільного обігу, то така спеціальна конфіскація повинна застосовуватись за будь-який злочин незалежно від ступеня тяжкості (у т.ч. у випадку вчинення злочинів, передбачених ст. 205-1 та ч. 1 ст. 206 КК), оскільки її застосування в цьому випадку буде носити, перш за все, превентивний вплив. Що ж стосується інших видів спеціальної конфіскації, які можуть мати каральний вплив і полягати у вилученні майна, що є власністю засудженого, то в цьому випадку застосування спеціальної конфіскації повинно відповідати принципу пропорційності втручання відповідно до практики ЄСПЛ.

Переходячи до розгляду питання заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, варто зазначити, що відповідно до чинної редакції ст. 96-3 КК вчинення злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 КК не

¹ Схожа позиція зустрічається і у практиці ЄСПЛ. Так, у справі «Ісмаїлов проти Російської Федерації» заявник був притягнутий до кримінальної відповідальності за контрабанду, а автомобіль, на якому він перевозив валюту через митний кордон, та незадекларовану ним валюту у сумі понад 20 тис. дол. США було конфісковано в порядку застосування спеціальної конфіскації, оскільки ці гроші виступали знаряддям вчинення злочину. Суд установив, що в цьому випадку спеціальна конфіскація була не компенсаційним, а стримуючим і каральним заходом, оскільки держава не зазнала будь-яких збитків унаслідок вчинення контрабанди. За злочин заявник був покараний позбавленням волі з випробувальним терміном; втручання ж у майнові права заявника було непропорційним, а конфіскація невідповідною, оскільки поклала на заявника «індивідуальний надмірний тягар» [164].

належить до підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Водночас позиція законодавця в частині обмеження сфери застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб певним колом злочинів піддана у науковій літературі конструктивній критиці. Так, А.О. Данилевський зазначає, що, якщо й розглядати запровадження у кримінальне законодавство України заходів впливу щодо юридичних осіб, то обмежувати коло злочинів, які можуть виступати підставою для застосування таких заходів, недоцільно. Тому цей автор пропонує визначити у ч. 1 ст. 96-3 КК, що підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є вчинення уповноваженою фізичною особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого злочину, передбаченого Особливою частиною КК України [52, с. 49]. Схожу позицію обстоює й О.Ф. Пасека, який зазначає, що законодавець із незрозумілих причин обмежує можливість застосування вказаних заходів випадками вчинення одного із злочинів, передбачених у ст. 96-3 КК України. На думку цього дослідника, заходи кримінально-правового характеру можуть застосовуватись за значно ширший перелік злочинів (наприклад, за господарські злочини, проти довілля). Проте, на відміну від А.О. Данилевського, О.Ф. Пасека вважає, що в КК необхідно визначити, зважаючи на зміст діяльності юридичних осіб, вичерпний перелік злочинів, за вчинення яких юридичні особи підлягатимуть заходам кримінально-правового характеру [150, с. 257]. І.М. Федулова висловлюється за віднесення злочину, передбаченого ст. 206-2 КК, до числа тих, вчинення яких дозволить застосовувати до юридичних осіб заходи кримінально-правового характеру. Адже «рейдерство», якому повинна протидіяти ця стаття КК, «у класичному вигляді є заволодінням майном юридичної особи з метою протиправного злиття чи поглинання з іншою юридичною особою. Тобто цілком імовірно, що означений злочин може вчиняти уповноважена особа від імені та в інтересах юридичної особи» [217, с. 310] ¹.

¹ У науковій літературі обґрунтовується необхідність розширення кола злочинів, за які можуть

Таким чином, питання про розширення кола злочинів (у т. ч. за рахунок передбачених у статтях 205-1, 206 КК), вчинення яких є підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, є актуальним і потребує подальшого вивчення. Для відповіді на питання щодо доцільності включення до цього переліку злочинів, передбачених у ст. ст. 205-1, 206 КК, необхідно відповісти на питання, чи можуть такі злочини бути вчинені юридичними особами або уповноваженою фізичною особою від імені та в інтересах юридичної особи.

На мій погляд, відповідь на це питання має бути позитивною. По-перше, сам характер злочинних діянь, відповідальність за які передбачена у статтях 205-1, 206 КК, безпосередньо пов'язаний зі створенням і діяльністю юридичних осіб – суб'єктів господарювання (подання для реєстрації суб'єктів господарювання документів, які містять неправдиві відомості, вимога укласти угоду або не виконувати укладену угоду, вчинення господарських правочинів тощо).

По-друге, у науковій літературі домінує точка зору, згідно з якою суб'єктом протиправного захоплення суб'єктів господарювання є передусім юридичні особи в особі уповноважених ними фізичних осіб. Так, досліджуючи кримінологічний «портрет» особи економічного злочинця, винного у вчиненні злочину, передбаченого ст. 206 КК, Л.М. Скора виокремлює серед інших такі групи порушників: 1) суб'єкти господарювання (фізичні особи – підприємці, власники та працівники підприємств, установ, організацій). Для таких осіб протидія законній господарській діяльності є переважно одним із способів нечесної конкурентної боротьби; 2) особи, які вчиняють протидію законній господарській діяльності на замовлення [182, с. 108–111].

застосовуватись заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, за рахунок включення до ст. 96-3 КК вказівки на окремі злочинні діяння. Так, О.В. Сосніна пропонує додати до цього переліку злочин, передбачений ст. 182 КК [192, с. 505–510]. Та й сам законодавець поступово розширює коло таких злочинів. Відповідно до Закону України від 8 жовтня 2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» до зазначеного переліку були додані злочини, передбачені у частинах 2–4 статті 159-1 КК [165].

Схожої думки дотримується Т.І. Сабецька, яка зазначає, що масштабні «рейдерські» захоплення здійснюють великі компанії-агресори, серед яких слід назвати: 1) олігархічні фінансово-промислові групи, які за допомогою «рейдерства» диверсифікують свій бізнес і створюють нові галузеві холдинги; 2) інвестиційні компанії, для яких поглинання інших підприємств є основним видом бізнесу; поведінка цих підприємств, як правило, не агресивна, вони використовують виключно законні методи поглинання і отримують прибуток від перепродажу активів «підприємства-мішені»; 3) інвестиційні компанії-посередники, які діють в інтересах фірми-замовника; в основі діяльності таких компаній лежить «рейдерське» поглинання підприємства-жертви на замовлення та в інтересах «підприємства-мішені»; 4) професійних вимагачів, які не прагнуть реального захоплення власності, а здійснюють «рейдерські» атаки на компанії, що дорожать власною репутацією, виключно з метою отримати так звані «відступні за спокій» [179, с. 343].

Які позитивні наслідки можуть наставати від запровадження заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення від їх імені та в їх інтересах злочинів, передбачених у статтях 205-1, 206 КК? Як на мене, такий законодавчий крок дозволить зробити невігідним професійне «рейдерство», коли відповідна юридична особа займається цим видом протиправної діяльності на постійній основі. Наразі таким особам значно легше найняти новий персонал, якщо старий був притягнутий до кримінальної відповідальності за вчинення відповідних злочинів, і продовжити свою діяльність.

Ураховуючи викладене, вважаю, що поширення кола підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб на випадки вчинення злочинів, передбачених статтями 205-1, 206 КК, є доцільним заходом, оскільки: вчинення відповідних злочинних діянь безпосередньо пов'язане зі створенням та діяльністю юридичних осіб; злочини можуть вчинятись від імені та в інтересах таких юридичних осіб; запровадження такого заходу сприятиме досягненню вказаних позитивних цілей.

До речі, схожий шлях «пройшла» і спеціальна конфіскація, яка за первісною редакцією ст. 96-1 КК могла застосовуватись лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК (тобто за обмежене коло злочинів), але після неодноразових змін, які вносились до цієї статті КК, коло злочинів, за які міг призначатись такий кримінально-правовий захід, поступово розширювалось, і відповідно до чинної редакції КК спеціальна конфіскація застосовується практично за всі злочини середньої тяжкості, тяжкі, особливо тяжкі та навіть деякі злочини невеликої тяжкості.

Що ж стосується власне заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до юридичних осіб, то окремі з них викликають серйозні зауваження. Зокрема, можна погодитись з Н.А. Орловською, яка зазначає, що визначення штрафу та конфіскації майна як заходів кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватись до юридичних осіб, порушує принцип системності у кримінальному праві, адже законодавець використовує терміни «штраф» та «конфіскація майна» для позначення різних понять – покарання та відповідного заходу кримінально-правового характеру, які мають принципово різний зміст [146, с. 26]. Дійсно, такий підхід складно назвати вдалим. На мою думку, відповідні заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб доцільно було б позначити словами «грошове стягнення» та «вилучення майна». Це, вочевидь, дозволило б уникнути ситуацій, за яких один термін позначає різні правові явища.

Висновки до розділу 3

1. Одним з усталених правил при визначенні меж покарання у санкціях статей КК є вимога, відповідно до якої межі санкції і конкретного покарання повинні залишати певний простір для реалізації судової дискреції, однак не занадто широкої. Констатовано, що у вітчизняній науковій літературі відсутня єдина точка зору з приводу визначення меж суддівського розсуду: одні

дослідники виступають за їх розширення, а інші, навпаки, пропагують звуження таких меж.

Визначено, що санкції статей 205-1, 206, 206-2 КК сконструйовані таким чином, що залишають місце для судового розсуду, проте розрив між мінімальною та максимальною межами кожного виду покарання не є значним і загалом перебуває в науково обґрунтованих межах.

Установлено, що при побудові санкцій статей (частин статей) Особливої частини КК, які передбачають відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання, законодавець здебільшого дотримується правила законодавчої техніки, відповідно до якого: посягання на об'єкти різного соціального значення повинні отримувати різне покарання шляхом встановлення більш суворих санкцій за посягання на більш значні об'єкти і, навпаки, приблизно рівні за характером та ступенем суспільної небезпеки посягання повинні тягнути за собою приблизно однакове покарання.

2. Використання у санкціях статей 205-1 та 206-2 КК таких додаткових покарань, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскація майна, суперечить основним принципам кримінального права, через що пропонується виключити вказівку на них із тексту зазначених статей. Зокрема, встановлено, що за своїм змістом санкції ст. 206-2 КК в частині регламентації додаткового покарання фактично дублюють положення Загальної частини КК (ч. 2 ст. 55 КК) та жодного самостійного значення для призначення покарання не мають.

Потребує виправлення розрив між максимальною межею санкції ч. 1 і мінімальною межею санкції ч. 2 ст. 205-1 КК. Найбільш оптимальним є зменшення мінімальної межі покарання у виді обмеження волі у санкції ч. 2 статті 205-1 КК до двох років.

3. Відповідно до чинного кримінального законодавства України (ч. 1 ст. 96-1 КК) спеціальна конфіскація не може застосовуватись у разі вчинення протиправного захоплення суб'єктів господарювання, відповідальність за яке передбачена у ст. 205-1 та ч. 1 ст. 206 КК. Необхідність вилучення майна,

здобутого злочинним шляхом, та предметів, вилучених з цивільного обігу, обумовлює необхідність розширення сфери застосування спеціальної конфіскації і за ці злочини. Проте це стосується лише спеціальної конфіскації, об'єктом якої є майно, вилучене з цивільного обігу, або предмети, здобуті злочинним шляхом. Якщо ж спеціальна конфіскація стосується майна, яке є власністю засудженого, то її застосування повинно залежати не стільки від тяжкості злочину, скільки від дотримання вимог пропорційності, виходячи з практики ЄСПЛ.

4. Відповідно до чинної редакції статті 96-3 КК вчинення злочинів, передбачених у ст. ст. 205-1, 206 КК, не належить до підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Дисертант приєднується до висловленої в літературі позиції щодо недоцільності обмеження кола злочинів, які можуть виступати підставою для застосування вказаних заходів. Пропонується включити у текст ст. 96-3 КК вказівку на злочинні діяння, описані у статтях 205-1, 206 КК, вчинення яких визнаватиметься підставою для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. На користь такої пропозиції висловлені такі аргументи: 1) характер «рейдерських» злочинних діянь безпосередньо пов'язаний із створенням та діяльністю юридичних осіб – суб'єктів господарювання (подання для реєстрації суб'єктів господарювання документів, які містять неправдиві відомості, вимога укласти угоду або не виконувати укладену угоду, вчинення господарських правочинів тощо); 2) у науковій літературі домінує точка зору, згідно з якою суб'єктом протиправного захоплення суб'єктів господарювання є здебільшого юридичні особи в особі уповноважених ними фізичних осіб; 3) пропоноване розширення змісту ст. 96-3 КК дозволить зробити невігідним так зване професійне «рейдерство», за якого відповідна юридична особа займається цим специфічним видом протиправної діяльності на постійній основі.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, яке полягає у виокремленні формально-змістовних ознак протиправного захоплення суб'єктів господарювання в Україні як складного, багатовимірного економіко-правового феномену та в поєднаному з цим дослідженні сучасного стану і перспектив норм КК України, що, на переконання дисертанта, найбільш адекватно відображають вказаний феномен. Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки.

1. Поширеність у сьогоднішній Україні специфічного економіко-правового явища у вигляді протиправного захоплення суб'єктів господарювання віддзеркалює всю глибину і складність комплексу існуючих економічних проблем. Сучасний стан кримінально-правової протидії «рейдерству» характеризується відсутністю єдиної концепції, фрагментарною криміналізацією його окремих проявів, недотриманням вимог як сучасної кримінально-правової політики України, так і усталених стандартів нормотворчості. З урахуванням цього необхідним є виважене вдосконалення КК України шляхом не механічного посилення кримінальної відповідальності за певні протиправні діяння, а продуманої (у т. ч. з урахуванням ознаки бланкетності диспозицій відповідних кримінально-правових заборон) нормативної деталізації меж злочинної поведінки.

2. Ознайомлення з історією та сучасним станом правової регламентації практик корпоративного злиття і поглинання в зарубіжних країнах із розвиненою ринковою економікою вказує на відсутність у них як суспільно небезпечних «рейдерських» проявів, так і підстав для запровадження кримінальної відповідальності за їх вчинення. Санкції, що застосовуються уповноваженими органами таких країн у відповідній сфері корпоративних відносин, є переважно адміністративно- та цивільно-правовими. Така кардинальна різниця в підходах до юридичної оцінки зловживань, пов'язаних із отриманням контролю над суб'єктами господарювання (компаніями) за

кордоном та в Україні, обумовлена принципово різним станом національних економік і різним рівнем державної захищеності учасників економічних відносин. При цьому протидіяти «рейдерству» як поширеному системному явищу виключно в системі координат регулятивного законодавства в українських реаліях неможливо, що слугує одним з аргументів на користь збереження нормативних підстав кримінальної відповідальності за протиправне захоплення суб'єктів господарювання. За таких обставин та з огляду на позитивний зарубіжний досвід, слід визнати, що реакція держави на «рейдерські» прояви за допомогою закону про кримінальну відповідальність в режимі *ultima ratio* є тимчасовим явищем, яке з часом буде трансформоване у наглядово-регуляторні форми контролю та реагування.

3. На підставі вивчення двох домінуючих в юридичній літературі позицій – умовно кажучи, «за» і «проти» запровадження спеціальної «анти-рейдерської» заборони (заборон) в кримінальному законі – зроблено висновок про об'єктивну потребу в такій спеціальній нормі (нормах) на сучасному етапі розвитку ринкової економіки в Україні. На користь цього свідчать, серед іншого, такі чинники: нагальні запити суспільства у цьому сегменті ринкових відносин й особливо в частині потреб суб'єктів господарювання в забезпеченні державою захисту від будь-яких необґрунтованих втручань в їх діяльність; динаміка розвитку відповідного сегменту економічної злочинності протягом останніх 10–15 років; очевидна тяжкість шкоди, заподіюваної внаслідок «рейдерства» охоронюваним законом правовідносинам; корупціогенний вплив «рейдерських» схем на діяльність державних органів, передусім правоохоронних і судових, а також на офіційну діяльність державних реєстраторів та нотаріусів. Водночас з'ясовано, що сучасні редакції відповідних кримінально-правових заборон не здатні повною мірою виконувати покладені на них завдання, у зв'язку з чим вони потребують удосконалення.

4. За результатами ознайомлення з матеріалами законотворчої діяльності, які супроводжували ухвалення статей 205-1, 206 КК, матеріалами їх правозастосовної апробації, а також доктринальними напрацюваннями щодо

відповідної групи господарських злочинів зроблено узагальнюючий висновок про те, що саме згадані кримінально-правові заборони найбільш адекватно відображають властиві явищу «рейдерства» прояви злочинної поведінки. Встановлено, що основним безпосереднім об'єктом злочинів, передбачених статтями 205-1 і 206 КК, виступають правовідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення, а точніше дві умовні групи таких правовідносин: 1) пов'язаних із реагуванням на прояви фіктивної реєстрації юридичної особи з метою її подальшого використання для захоплення іншого, легально створеного підприємства (відбувається *de jure* захоплення); 2) пов'язаних із збереженням режиму правомірного управління цілісним майновим комплексом суб'єкта господарювання чи його складових.

Водночас з урахуванням наведених у дисертації міркувань про штучність і нерациональність законодавчого підходу в частині запровадження самостійної заборони, присвяченої «корпоративному» різновиду шахрайства, запропоновано виключити з КК ст. 206-2 як норму, що через недоречну казуїстику (у вигляді поєднання штучного дублювання ознак шахрайства та використання підроблених документів) є проявом «надмірної криміналізації».

5. З урахуванням того, що не всі види документів, які утворюють предмет злочину, передбаченого ст. 205-1 КК, можуть бути визнані офіційними, а окремі предмети, віднесені регулятивним законодавством до документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та ФОП, є насправді бланками документів, слід визнати виправданість виокремлення ст. 205-1 КК України як загалом спеціальної щодо ст. 358 КК України норми з певним «анти-рейдерським» потенціалом. При цьому використане у диспозиції ч. 1 ст. 205-1 КК формулювання «проведення державної реєстрації» вимагає поширювального тлумачення: з погляду кваліфікації за цією кримінально-правовою нормою слід мати на увазі не лише випадки створення відповідного суб'єкта господарювання, а й всі інші види державної реєстрації, передбачені законодавством про державну реєстрацію.

Водночас аналіз диспозиції ч. 1 ст. 205-1 КК свідчить про відсутність в описаному у ній діянні (слід конкретизувати – у формі внесення в «реєстраційні» документи завідомо неправдивих відомостей) ступеня суспільної небезпеки, необхідного і достатнього для визнання його злочином. На це вказує як законодавча конструкція складу зазначеного злочину, так і наявність в оновленому реєстраційному законодавстві України значної кількості попереджувальних за своєю спрямованістю положень, які якщо не унеможливають, то принаймні серйозно ускладнюють результативне складання фіктивних «реєстраційних» документів із метою здійснення в подальшому державної реєстрації юридичної особи чи ФОПу. З урахуванням викладеного та з огляду на доцільність забезпечити зміну вектору правозастосування в частині кримінально-правової оцінки відповідних реєстраційних зловживань запропоновано відмовитись від конструювання складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 205-1 КК, як злочину з альтернативними діями: за ініційованого підходу кримінально караним посяганням визнаватиметься дія саме і лише у формі подання підроблених документів (бланків) для реєстрації юридичних осіб та ФОПів. Таким чином, назва удосконаленої ст. 205-1 КК України та диспозиція її ч. 1 могли би мати такий вигляд:

«Стаття 205¹. Подання завідомо підроблених документів для проведення державної реєстрації суб'єкта господарювання

1. Умисне подання для проведення державної реєстрації суб'єкта господарювання завідомо підроблених документів (бланків документів), які за законом вимагаються для проведення державної реєстрації такого суб'єкта, – карається ...».

6. Вжите у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК громіздке формулювання «захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів» є підстави оцінити критично. Враховуючи ту обставину, що власне будівлі, споруди, земельні ділянки, об'єкти будівництва, інші об'єкти, у т. ч. інженерні комунікації,

устаткування, інвентар тощо уже включені (на рівні окремих нормативно-правових актів) до універсального поняття «цілісний майновий комплекс», повторне перераховування таких об'єктів у диспозиції згаданої статті КК є зайвим; такий законодавчий підхід є проявом невинуватеної казуїстичності кримінально-правової заборони. Запропоновано замінити наведений зворот на більш лаконічний і водночас інформативний та не менш дієвий з погляду правозастосування: «захоплення цілісного майнового комплексу чи його частини».

За умови визнання передбаченого ч. 1 ст. 206 КК діяння у вигляді захоплення ЦМК, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконного припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них альтернативною формою об'єктивної сторони складу цього злочину використання після такого звороту слів «за відсутності ознак вимагання» слід визнати помилковим. Така законодавча вказівка є недоречною, адже за своїми механізмом і метою реалізації раптове, інтенсивне захоплення цілісного майнового комплексу чи його частини об'єктивно не здатне поєднуватися з ознаками вимагання. З огляду на сказане, а також з метою дотримання усталених правил законодавчої техніки зворот «за відсутності ознак вимагання» запропоновано закріпити у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК після слів «чи знищення їхнього майна», виділивши цю переміщену у вказаний спосіб конструкцію з обох боків комами.

Варто також розширити об'єктивну сторону складу злочину «протидія законній господарській діяльності» за рахунок доповнення її вказівкою на заволодіння корпоративними правами учасника (члена) суб'єкта господарювання.

Таким чином, автором висунуто пропозиції щодо узгодження описання традиційних різновидів протидії законній господарській діяльності, з одного боку, та проявів протиправного захоплення суб'єкта господарювання, з іншого.

За умови сприйняття викладених пропозицій диспозиція ч. 1 вдосконаленої ст. 206 КК могла б мати такий вигляд:

«Протидія законній господарській діяльності шляхом вимоги припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальну шкоду або обмежити законні права чи інтереси суб'єкта господарювання, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна, за відсутності ознак вимагання, або шляхом захоплення цілісного майнового комплексу чи його частини, або шляхом незаконного припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах (обмеження доступу до них), або шляхом заволодіння корпоративними правами учасника (члена) суб'єкта господарювання, – карається ...».

7. Неврахування законодавцем характеру підвищеної суспільної небезпеки протиправної поведінки осіб, які надають публічні послуги (передусім державних реєстраторів), з огляду на їх специфічний статус та обсяг наданих законом повноважень, які реалізуються в сфері переходу контролю над суб'єктами господарювання, сприймається як прогалина в кримінально-правовій охороні відносин, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності. Можливим варіантом усунення цієї прогалини могло б стати уточнення певної кваліфікуючої ознаки: у відповідних частинах статей 205-1, 206 КК мова повинна йти про ті самі дії, вчинені, серед іншого, особою, яка надає публічні послуги, шляхом зловживання своїми повноваженнями.

8. Використання в санкціях статей 205-1 та 206-2 КК додаткових покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та конфіскації майна суперечить основним принципам кримінального права, що спонукає висловитись на користь виключення вказівки на такі покарання із цих статей КК.

9. Відповідно до існуючої редакції ст. 96-3 КК вчинення злочинів, передбачених у статтях 205-1, 206 КК, не віднесено до підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Водночас, ураховуючи, що вчинення цих злочинів безпосередньо пов'язане зі створенням

та діяльністю юридичних осіб, і те, що відповідні делікти можуть вчинятись від імені та в інтересах таких юридичних осіб, а відповідні законодавчі зміни сприятимуть досягненню позитивних цілей кримінально-правової охорони відносин, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, пропонується розширити перелік підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб шляхом включення до такого переліку вказівки на злочини, передбачені статтями 205-1, 206 КК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімов Г. М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2. С. 250–268. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/3_21.pdf.
2. Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.
3. Арманов М. Г. Деякі аспекти вдосконалення законодавчої регламентації кримінальної відповідальності за «самоправні» злочини. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*. 2007. Вип. 9. С. 119–126.
4. Артюх М. О. Поняття та сутність «рейдерства». *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 52–54.
5. Архів Генічеського районного суду Херсонської області. Справа № 653/3368/14-к за 2014 р.
6. Архів Держинського районного суду м. Харкова. Справа № 638/14391/16-к за 2016 р.
7. Архів Шевченківського районного суду м. Києва. Справа № 761/18057/14-к за 2014 р.
8. Архів Шевченківського районного суду м. Києва. Справа № 761/22917/17 за 2017 р.
9. Архів Ялтинського міського суду Автономної Республіки Крим. Справа № 0124/10804/2012 за 2012-2013 рр.
10. Бабанін С. В. Морально-правові передумови встановлення в Україні кримінальної відповідальності за «рейдерство». *Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10 квіт. 2015 р.); упоряд. к.ю.н., доц.

В. В. Шаблистий. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 73–76.

11. Бабанін С. В. Об'єкт рейдерства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 126–128.

12. Батиргареева В. С. Спеціальна конфіскація як засіб запобігання злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 101–109.

13. Берлач Ю. А. Адміністративно-правове забезпечення протидії «рейдерству» в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2014. 205 с.

14. Беліков О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення. *Юридичний журнал*. 2007. № 4. С. 105–108.

15. Белкін М. Л. Застосування позовів про перевищення прав та обов'язків покупця акцій на іншу особу в рейдерських схемах. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 5. С. 172–180.

16. Біляк Ю. В. Стратегія превентивного захисту корпорації проти «рейдерської» атаки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 43–47.

17. Блувштейн Ю. Д. Уголовное право и социальная справедливость. Мн.: из-во «Университетское», 1987. 63 с.

18. Богатирьов І. Г. «Рейдерство» в Україні: міф чи реальність. *Вісник прокуратури*. 2007. № 11. С. 124–128.

19. Борисов Ю. Д. Рейдерские захваты. Узаконенный разбой. СПб.: Питер, 2008. 224 с.

20. Бурбело О. А. Рейдерські загрози та економічна безпека суб'єктів господарювання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2015. № 3. С. 221–233.

21. Бурда С. Я., Сташків Я. Я. До питання про спеціальну конфіскацію майна як інший захід кримінально-правового характеру. *«АЕРО-2014. Повітряне і космічне право»*: Матеріали Всеукраїнської конференції молодих учених і студентів, Київ, Національний авіаційний університет, 20 листопада 2014 р. К., 2014. С. 22–24.

22. Валласк Е. В. Мошенничество с использованием ценных бумаг: ретроспективный анализ, криминалистическая характеристика и программы расследования. СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. 207 с.
23. Валласк Е. В. Субъект преступления, характеризуемого как «корпоративный захват». *Законность*. 2006. № 8. С. 48–53.
24. Варналій З. С., Мазур І. І. «Рейдерство» в Україні: передумови та шляхи подолання. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 2 (3). С. 129–136.
25. Василенко М. «Рейдерство» в контексті нових змін до чинного законодавства України. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 58–64.
26. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016. – Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. Наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. 1064 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
28. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств» (реєстр. № 6434 від 27 травня 2010 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45160.
29. Волинець Р. Система злочинів у сфері господарської діяльності з урахуванням останніх змін кримінального законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 184–189.
30. Газдайка-Василишин І. Б. Кримінально-правова характеристика примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 35. С. 184–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2014_35_19.

31. Глущенко Є. Співвідношення понять «цілісний майновий комплекс» та «майновий комплекс» у доктрині цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 13–17.

32. Гнатів І. М. Принцип «non bis in idem» як гарантія справедливості кримінально-правових норм. *Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 лютого 2014 р. / відп. ред. д-р юрид. наук, проф., академік С. В. Ківалов. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. С. 79–82.

33. Горбунов М. М. Заходи кримінально-правового характеру як елемент кримінально-правової політики України. Сайт Івано-Франківського обласного осередку ВГО «Асоціація кримінального права», матеріали Інтернет-конференції 11–16 березня 2014 року. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/horbunov.pdf>.

34. Гордійчук І. Корпоративні пірати XXI століття, Або як упізнати рейдера. *Юридична газета*. 2006. № 12. С. 16.

35. Горохов А. Мін'юст зачищає ринок від чорних нотаріусів. URL: <http://eizvestia.com/uk/markets-ukr/full/1804-minyust-zachishhaye-rinok-vid-chornix-notariusiv>.

36. Грек Б. М. Кримінально-правова характеристика «грінмейла». *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 5. С. 117–122.

37. Грек Б. М. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики «рейдерства» в Україні. *Вісник господарського судочинства*. – 2009. – № 5. – С. 49–57.

38. Грек Б. М., Грек Т. Б. Поняття та історичні передумови розвитку «рейдерства» в Україні. *Адвокат*. 2010. № 9. С. 29–34.

39. Грек Б. Про кримінальну відповідальність за «рейдерство» / Б. Грек. *Вісник Національної академії прокуратури України*. – 2009. – № 3. – С. 40–46.

40. Грек Б. Проблеми кримінальної відповідальності за рейдерство та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 1. С. 75–81.

41. Гринишин О. А. Розмежування «вимагання» із суміжними складами злочинів, що посягають на свободу договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Випуск 41. Том 2. С. 117–121.

42. Гринишин О. Розмежування ст. 206 КК України «Протидія законній господарській діяльності» та ст. 355 КК України «Примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань» у контексті посягань на свободу договору. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2017. Випуск 64. С. 201–207.

43. Грищенко Н. М. Витоки та сучасний стан кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 168–170. URL: http://pap.in.ua/3_2016/49.pdf.

44. Грищенко Н. М. Окремі об'єктивні ознаки протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 238–244.

45. Грищенко Н. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 258–262.

46. Громко В. Я. Види злочинів, кваліфікуючою ознакою яких є їх учинення службовою особою. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Випуск 1. С. 302–312.

47. Громко В. Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Львів, 2015, 19 с.

48. Гуторова Н. А. Преступления в сфере хозяйственной деятельности: Раздел VII Особенной части Уголовного кодекса Украины с научно-практическим комментарием. Х.: ООО «Одиссей», 2003. 256 с.

49. Гуторова Н. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за «рейдерство». *Юридичний радник*. 2007. № 2. С. 6–9.

50. Гуторова Н., Шаповалова О. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи. *Право України*. 2010. № 9. С. 56–65.

51. Давидович І., Онопенко В. Захоплення заручників: проблеми визначення об'єктивної сторони та співвідношення з іншими посяганнями. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 6. С. 127–130.

52. Данилевський А. Заходи кримінально-правового впливу. *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали V Міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (Київ, 18 жовтня 2013 року)*. К.: Національна академія прокуратури України, 2013. С. 47–51.

53. Данилевський А. О. Заходи кримінально-правового впливу. *Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали V Міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (Київ, 18 жовтня 2013 року)*. К.: Національна академія прокуратури України, 2013. С. 47–51.

54. Данилевський А. О. Сучасний стан та перспективи розвитку інституту спеціальної конфіскації. *Теоретичні та практичні засади протидії злочинності в сучасних умовах: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 16 жовтня 2015 року / упоряд. д. ю. н. доцент О. М. Балинська*. Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 87–89.

55. Дацюк В. Б. Криміногенні процеси у сфері корпоративних відносин: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 254 с.

56. Дацюк В. Б. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення охорони корпоративних відносин в Україні. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 2 березня 2018 року)*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2018. С. 134–137.

57. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов: Изд-во Рост. ун-та, 1986. 157 с.
58. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов: Изд-во Рост. ун-та, 1986. 157 с.
59. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: монографія. Х.: Право, 2013. 752 с.
60. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: монографія. Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. 340 с.
61. Дімітров М. М. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 229 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2016. № 19. С. 119–122.
62. Дудоров О. О. Група осіб за попередньою змовою як форма співучасті у злочині. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 3. С. 130–138.
63. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.
64. Дудоров О. О., Каменський Д. В. Класифікація економічних злочинів у кримінальному праві України та США: основні підходи. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 4(1). С. 245–253.
65. Дудоров О. О., Комарницький М. В., Калмиков Д. О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні: монографія; за ред. О.О. Дудорова, В.М. Комарницького. Суми: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. 567 с.
66. Дудоров О. О., Мельник М. І., Хавронюк М. І. Злочини у сфері підприємництва. Навчальний посібник. К.: Атіка, 2001. 608 с.
67. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Законодавство України про кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності – час визначитися

зі стратегією розвитку. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 2. С. 215–263. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/16_%D0%94%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80%D%BE%D0%B2.pdf.

68. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : монографія. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2012. 399 с.

69. Дудоров О. О., Титаренко С. С. До питання про коректне кримінально-правове визначення захоплення суб'єктів господарювання («рейдерства»). *Кримінальне право: традиції та новації*: матеріали III Міжнародного круглого столу, присвяченого вшануванню пам'яті видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса (м. Чернігів, 7–8 вересня 2017 р.). Чернігів: Академія ДПтС, 2017. С. 95–97.

70. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

71. Дудоров О.О. Кримінальне право: теорія і практика (вибрані праці). К.: Ваіте, 2017. 872 с.

72. Дунас М. О. Система складів злочинів у сфері господарської діяльності, суб'єктом яких визнається службова особа, як предмет наукового дослідження. *Право і суспільство*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 145–150.

73. Егорова Д. «Черные» нотариусы. Как Минюст сдал бизнес и имущество граждан рейдерам. URL: <https://rian.com.ua/analytics/20170201/1021049476.html>.

74. Ємельянов М. В. Кримінально-правова характеристика шахрайства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2013. 20 с.

75. Єрмак О. В. Конфіскація як захід кримінально-правового характеру: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2017. 261 с.

76. Єфименко А. «Рейдерство» або ринок контролю. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3072>.

77. Живко З. Б. «Рейдерство»: фермент ринкової економіки. Монографія. Львів: Ліга-Прес, 2009. 270 с.

78. Задоя К. П. Вирішення питання про долю речових доказів та документів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року як правовий захід, відмінний від спеціальної конфіскації. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 4. С. 100–105.

79. Злобин Г. А., Келина С. Г., Яковлев А. М. Советская уголовная политика: дифференциация ответственности. *Сов. государство и право*. 1977. № 9. С. 59–65.

80. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практ. посіб. / О. О. Дудоров та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України О. О. Дудорова; Луган. держ. ун-т внутр. справ. ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 616 с.

81. Иванов В. Н. Должна ли сохраниться конфискация имущества как вид уголовного наказания? *Сов. гос-во и право*. 1958. № 9. С. 99–103.

82. Иерусалимов А. И. О предупредительной роли уголовно-правовых и административно-правовых санкций при обеспечении прав граждан. *Советское законодательство и вопросы борьбы с преступностью*. Волгоград: Высшая следственная школа МВД СССР, 1974. Вып. 10. С. 127–133.

83. Исаев О. Ю. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступлениями, связанными с противоправным установлением контроля над активами и управлением предприятия: дис. ... докт. юрид. наук. М., 2014. 412 с.

84. Ігнатенко М. П. Проблемні питання конструкції кримінально-правових санкцій в контексті призначення покарання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 432–439.

85. Ілляшова К. В. Етимологія поняття «корисливий мотив»: окремі питання. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. 2012 р. Випуск 19. С. 202–208.

86. Ісар І. В. «Рейдерство» в Україні як одна з перешкод розвитку ринкової економіки. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. №. 1. С. 352–356.

87. Калмиков Д. О. Аналіз санкцій статті 150 Кримінального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4. С. 37–42.

88. Калмикова Є. В. Предмет складу злочину, передбаченого ст. 206-2 КК України. *«Азовські правові читання»*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 18-19 квітня 2014 р. Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2014. – С. 197–200.

89. Калмикова Є., Калмиков Д. Лікарський засіб від хвороби суспільства чи плацебо?: встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Юридичний вісник України*. 2014. № 14. 5–11 квітня. С. 14–15.

90. Кальман О. Г. Протидія незаконному рейдерству: питання криміналізації. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовтня 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2011. С. 301–304.

91. Кальман О. Г., Панасенко Р. А. Незаконне «рейдерство»: проблеми криміналізації. *Шлях до криминології. Памяті Анатолія Петровича Закалюка*: збірник матеріалів / Національна академія правових наук України. Координаційне бюро з проблем криминології та криминологічних досліджень. К.: Запоріжжя: КПУ, 2010. С. 142–155.

92. Камлик М. І., Погорецький М. А., Шеломенцев В. П. «Рейдерство» в Україні: сутність та засоби протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 69–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_17_6.

93. Канцір В. С., Сосніна О. О. Корисливий мотив як кваліфікуюча ознака у складі злочину «Порушення недоторканості приватного життя» (ст. 182 КК України). *Наше право*. 2016. № 1. С. 87–91.

94. Карпец И. И. Наказание. Социальные, правовые и криминологические проблемы. М.: Юридическая литература, 1973. 228 с.

95. Кисленко Д. П. Проблеми кримінальної відповідальності за участь у «рейдерських» захопленнях. *Юридична наука*. 2016. № 11. С. 4–12.
96. Кісілюк Е. М. Кримінально-правова основа протидії «рейдерству». *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 1. С. 111–114.
97. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві: дис. ... доктора юрид. наук. Х., 2011. 431 с.
98. Книженко О. Реалізація принципів законності та справедливості при встановленні санкцій у кримінальному праві. *Наше право*. 2010. № 4. Ч. 4. С. 120–123.
99. Кобець Р. Новий закон про ТОВ: порядок виходу учасника з товариства. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/novij-zakon-pro-tov-mozhливosti-ta-riziki-339557/>.
100. Ковальчук В. Підприємство як цілісний майновий комплекс: суб'єкт чи об'єкт прав? *Історико-правовий часопис*. 2014. № 1. С. 84–88.
101. Козлов А. П. Понятие преступления. СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. 819 с.
102. Козлов А. П. Уголовно-правовые санкции: проблемы построения, классификации и измерения. Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1989. 176 с.
103. Колесник М. А. Зарубіжний досвід протидії «рейдерству» та можливості його використання в Україні. *Право і безпека*. 2010. № 5. С. 11–16.
104. Копелев І. Ю. «Рейдерство» як феномен ринкової економіки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 305–315.
105. Корнієнко Я. Що змінилось в реєстрації договорів оренди землі, або як Мін'юст «лікує» від рейдерів. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/01/18/632956>.
106. Коротюк О. В. Кримінально-правова характеристика підроблення нотаріусом документів. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 1. С. 1–4. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/162>.

107. Корпоративні конфлікти: кримінальні способи та методи встановлення контролю над підприємством: методичні рекомендації / Ущাপовський В. Ф., Сахарова О. Б., Лопатін С. І. та ін. К.: Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2007. 63 с.

108. Костин И. Банки и «рейдеры» – опасность для экономики. *Юридичний радник*. 2007. № 2 (16). С. 28–29.

109. Крайник Г. С. Щодо необхідності прийняття Закону України «Про приведення покарання у частині 4 статті 220-1, у частині 1 статті 220-2 та у частині 1 статті 365-2 Кримінального кодексу України у відповідність до положень статті 55 Кримінального кодексу України». *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 27 грудня 2016 р.)* / відп. ред.: В. О. Туляков. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 42–45.

110. Крат В. І. Недійсність правочинів, вчинених під впливом обману. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 3. С. 189–192.

111. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. Луганськ: видавництво «Елтон – 2», 2012. 780 с.

112. Кримінальне право: Особлива частина: підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. К.: Дакор, 2013. 786 с.

113. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. X. : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

114. Куц В., Арманов М. «Рейдерство»: кримінально-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 10. С. 128–131.

115. Кущерець Д. Законодавче регулювання процесів ворожого поглинання у США та Великій Британії. *Віче*. 2012. № 20. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/3336/>.

116. Лесниевски Костарева Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика. М.: НОРМА, 1998. 296 с.
117. Лесниевски Костарева Т. А. Уголовное право. Словарь-справочник М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. 422 с.
118. Литвак О., Кучеренко І. Проблема «рейдерства» очима кримінолога і цивіліста. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3. С. 40–45.
119. Лоза В. В. Проблеми побудови відносно визначених санкцій. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2011. № 4. С. 108–112.
120. Лозінська І. А. До питання про поняття і зміст заходів кримінально-правового характеру. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 185–194.
121. Лопашенко Н. «Рейдерство». *Законность*. 2007. № 4. С. 7–12.
122. Мамонов К. А., Величко В. А. Визначення «рейдерства»: теоретичні підходи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6. С. 79–82.
123. Мартенко О. Психологічний аналіз проблеми мотиву злочину. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 144–147.
124. Мартынюк Н. Уголовная ответственность за «рейдерство». Первые шаги. *КонтрактыUA*. URL: <http://kontrakty.ua/article/71042>.
125. МВС розіслало усім відділенням Нацполіції інструкції щодо поводження із рейдерами. URL: <http://tyzhden.ua/News/193794>.
126. Мельник М. І. Основні тенденції законотворення з питань кримінального права у 2013–2014 рр. Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні. К.: ВАІТЕ, 2014. С. 109–114.

127. Мельнікова-Крикун В. М. Про недоцільність застосування конфіскації майна, як виду додаткового покарання. Правознавець: сайт. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/35382/%D0%92>.
128. Мирошниченко С. Об уголовной ответственности за «рейдерство». *Бизнес*. 2007. № 8. С. 24.
129. Мілевська А. О. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2016. 20 с.
130. Мойсик В. Правова протидія «рейдерству» в Україні. *Голос України*. 2010. № 40. С. 4.
131. Молодик В. В., Седлецький О. О., Гладун О. З. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства в сфері захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності та протидії «рейдерству»: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. Є.М. Блажівського. К.: Алерта, 2013. 144 с.
132. Мусаелян М. Ф. «Рейдерство»: понятие, виды и пути противодействия. *Журнал российского права*. 2010. № 11. С. 28–40.
133. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. – 2-ге вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
134. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
135. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2017. 522 с.
136. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
137. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. К.: Юридична думка, 2012. 1313 с.

138. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та до-пов. К.: Юридична думка, 2010. 1288 с.
139. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Злочини проти власності / За ред. М. І. Хавронюка. К: ВД «Дакор», 2017. 448 с.
140. Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. Господарське право України: навчальний посібник / За заг. ред. В. С. Несиної. К.: Центр учбової літератури, 2012. 564 с.
141. Нефёдов И. В. Корпоративные захваты: явление, причины, профилактика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. СПб, 2014. 26 с.
142. Олейніков Д. О. Визначення поняття «захоплення державної влади» як обов'язкової мети злочину, передбаченого ст. 109 КК України. *Форум права*. 2010. № 3. С. 322–331. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10odocku.pdf>.
143. Орлеан А. М. Перспективи вдосконалення кримінально-правових засобів протидії «рейдерству» в Україні. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогалини у кримінальному законодавстві*. Міжнародний симпозиум, 12–13 вересня 2008 р. Тези і реферати доповідей, тексти повідомлень. Львів, 2008. С. 136–140.
144. Орлеан А. Незаконне заволодіння активами юридичних осіб в Україні (деякі результати опитування прокурорів). *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 4. С. 41–46.
145. Орлеан А., Дурдієв Р. Щодо криміналізації «рейдерства». *Вісник прокуратури*. 2007. № 8. С. 83–88.
146. Орловська Н. А. Штраф щодо юридичних осіб: проблеми кримінально-правової регламентації. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2015: збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко*. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 26–29.

147. Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно правовых санкций: аксиологический аспект. Л.: Издательство Ленинградского государственного университета, 1976. 135 с.
148. Панов М. І. Проблеми методології науки кримінального права : вибр. наук. пр. [уклад.: Г.М. Анісімов, В.В. Гальцова; передм. О.В. Петришина, В.І. Борисова]. Х.: Право, 2018. 472 с.
149. Панов М. І., Гуторова Н. О. Проблеми оптимізації санкцій за фінансові злочини. *Право України*. 2000. № 9. С. 56–58.
150. Пасека О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 253–263.
151. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність: монографія. Х.: Юрайт, 2018. 446 с.
152. Пилипенко І. Чи достатньо правових засобів має держава для протидії незаконним захопленням нерухомого майна? *Наше право*. 2017. № 4. С. 150–156.
153. Писанець А. А. «Рейдерство» в Україні як суспільно небезпечне явище. *Право і суспільство*. 2010. № 2. С. 130–134.
154. Пожуєва Т. О. Міжнародний досвід виникнення «рейдерства». *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2013. № 3(2). С. 130–134.
155. Політова А. С. Щодо криміналізації та тлумачення «рейдерства» в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. № 22. Ч. 2 Т. 3. С. 64–67.
156. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання та їх кримінально-правове значення: дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2005. 200 с.
157. Поляков В. М. Щодо доцільності існування конфіскації майна як виду кримінального покарання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2014. № 10-2. Т. 2. С. 91–93.

158. Порошенко підписав закон про ТОВ. Що зміниться для бізнесу.
URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2420115-porosenko-pidpisav-zakon-pro-tov-so-zminitsa-dla-biznesu.html>.

159. Постанова Верховного Суду України від 14 листопада 2013 р. (справа № 5-10кц13). URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/CE3AFD6DD514DC20C2257C350028A493](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/CE3AFD6DD514DC20C2257C350028A493).

160. Постанова Верховного Суду України від 25 квітня 2013 р. (справа № 5-10кц13). URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/CB492A99CBB69EC6C2257C92003A41BA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/CB492A99CBB69EC6C2257C92003A41BA).

161. Постанова Верховного Суду України від 9 липня 2015 р. (справа № 5-50кц15). URL : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/BA3901A3733DEEB6C2257E88001CAD83](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/BA3901A3733DEEB6C2257E88001CAD83).

162. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 березня 2018 р. у справі № 461/7315/15-к. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS180419.html.

163. Постанова Судової палати в кримінальних справах Верховного Суду України від 24 листопада 2016 р. у справі № 5-250кц(15)16 URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/6B4941568A7118C8C225808A0049A5AE](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/6B4941568A7118C8C225808A0049A5AE).

164. Постановление ЕСПЧ от 06.11.2008 «Дело «Исмаилов (Ismayilov) против Российской Федерации» (жалоба № 30352/03). Консультант Плюс: сайт. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=90533#0>.

165. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 08.10.2015 № 731-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 49-50. Ст. 449.

166. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

167. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу

юридичної особи. Наказ Міністерства юстиції України від 9 лютого 2016 р. № 359/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0200-16>.

168. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10 квітня 1992 р. № 2269-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2269-12>.

169. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 1. С. 2–6.

170. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17 лютого 2011 р. № 3038-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

171. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо запровадження європейських стандартів захисту прав власності та економічних інтересів громадян та інвесторів» від 5 вересня 2016 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59923.

172. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 191 Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за незаконне встановлення контролю над юридичною особою чи її активами» (реєстр. № 3225 від 25 вересня 2009 р.). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=3225&skl=7.

173. Пшипий Р. М. Сравнительная характеристика уголовно-правовых норм с бланкетной формой диспозиции по законодательству России и Германии (на примере преступных деяний в сфере экономической деятельности). *Уголовное право: стратегия и развитие в XXI в.*: материалы Международной научно-практической конференции (Москва, 30–31 января 2014). С. 135–141.

174. Ревтов О. В. Кримінальна відповідальність і заходи кримінально-правового характеру. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2014. № 18. С. 247–249.

175. Рейдерство: витоки, процедури, способи запобігання: монограф. / О. А. Бурбело, Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов, С. О. Бурбело. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 184 с.
176. Рябенко М. В. Кримінально-правова охорона професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2016. 267 с.
177. Рябчинська О. П. Значення порівняльно-правового методу в кримінально-правових дослідженнях. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2014. С. 243–247.
178. Рябчинська О. П. Система покарань як передумова диференціації кримінальної відповідальності та покарання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 177–180.
179. Сабецька Т. І. Механізм протидії «рейдерству» як складова формування стратегії економічної безпеки підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 341–348.
180. Сафронова О. М. Державні механізми протидії «рейдерству» в корпоративному секторі економіки України: принципи та пріоритети запровадження. *Вісник Національної академії державного управління*. 2010. № 1. С. 111–117.
181. Сахаров А. Б. Перспективы развития советского уголовного права. *Сов. государс-тво и право*. 1983. № 7. С. 79–86.
182. Скора Л. М. Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2012. 253 с.
183. Слотило О. Р. Соціальна обумовленість виділення складу злочину «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації». *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 255–259.

184. Смітюх А. В. «Корпоративні вторгнення» та «корпоративні перевороти» як специфічні види корпоративного «рейдерства». *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 77–82.
185. Смітюх А. В. Поняття та ознаки «рейдерства» у контексті суміжних понять поглинання та загарбання. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2014. Т. 19, Вип. 2. С. 56–62.
186. Соколов И. А. «Рейдерство» как уголовно-правовое явление в России и за рубежом. *Бизнес в законе*. 2014. № 5. С. 92–94.
187. Соколов И. А. Состояние и развитие уголовно-правового механизма противодействия незаконному захвату юридических лиц («рейдерству»): дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2014. 199 с.
188. Соловій Я. І. Кримінально-правові проблеми кваліфікації злочинних захоплень суб'єктів господарювання як виявів «рейдерства». *Науково-інформаційний вісник. Право*. 2011. № 4. С. 130–137.
189. Соловій Я. І. Проблеми кримінально-правової протидії незаконному силовому захопленню підприємств як проявам «рейдерства». *Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса)*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 29 січня 2016 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 89–91.
190. Соловій Я. І., Гуцуляк М. Я. Теоретико-правова регламентація та практика застосування покарання у виді конфіскації майна. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 172–180.
191. Солонар А. В. Державний реєстратор: поняття, основні ознаки. *Форум права*. 2012. № 1. С. 888–891. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12savpoz.pdf>.
192. Сосніна О. В. Питання відповідальності юридичних осіб за порушення недоторканості приватного життя. *Вісник Національного*

університету «Львівська політехніка». *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 505–510.

193. Спасибо-Фатеева І. В. «Рейдерство»: розуміння, види, небезпека та способи боротьби. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 46–53.

194. Список державних реєстраторів та нотаріусів, яким тимчасово обмежено або анульовано доступ до державних реєстрів. URL: <https://minjust.gov.ua/spysok-der-reest-ta-not>.

195. Степаненко О. В. Реалізація принципу доцільності кримінального права у сфері кримінальної законотворчості. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 277–281.

196. Столяр А. С. Доцільність застосування конфіскації майна як виду кримінального покарання. *Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Одеса, 27 грудня 2016 р.)* / відп. ред.: В. О. Туляков. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. С. 237–241.

197. Титаренко С. С. «Рейдерство» в Україні та деяких зарубіжних країнах: компаративний погляд на економіко-правовий феномен. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016 р. № 5. С. 271–274. URL: http://www.pap.in.ua/5_2016/82.pdf.

198. Титаренко С. С. Аналіз санкцій статей 205-1, 206, 206-2 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4. С. 119–127.

199. Титаренко С. С. До питання про встановлення ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Сєверодонецьк, 19 травн. 2017 р.)*. Сєверодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2017. С. 378–382.

200. Титаренко С. С. Особливо кваліфікуючі ознаки «велика шкода» та «інші тяжкі наслідки» у складах злочинів, передбачених ч. 3. ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК. *Правові новели*. 2017. № 3. С. 152–158.

201. Титаренко С. С. Про співвідношення злочинів, передбачених ст. 206 КК (в частині захоплення цілісного майнового комплексу) та ст. 341 КК України. *Кальміуські правові читання: актуальні проблеми державного та муніципального управління* : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (8–9 грудня 2017 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2017. С. 154–159.

202. Титаренко С. С. Протидія законній господарській діяльності: характеристика об'єктивних ознак складу злочину. *«Азовські правові читання – 2017»*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 28-29 квітня 2017 р. Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2017. С. 82–89.

203. Титаренко С. С. Соціально-економічні підстави відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2016. № 24. С. 134–138.

204. Титаренко С. С. Щодо змісту ознаки «цілісний майновий комплекс» у диспозиції ст. 206 КК. *Злочинність у глобалізованому світі*: матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Харків, 12 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана і Б.М. Головкина. Х.: Право, 2017. С. 360–362.

205. Титаренко С. Суб'єкти господарювання під охороною «антирейдерських» положень кримінального закону: реалії та перспективи. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 3. С. 185–189.

206. Ткачук Ю. О. Принципи побудови кримінально-правових санкцій: спроба вирішення. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 588–591.

207. Туляков В. О., Макаренко А. С. Призначення покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 208–227.

208. Туляков В. О., Макаренко А. С. Призначення покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 208–227.

209. Туркот О. А. Правовий захист акціонерних товариств від посягань на їх майно та органи управління: дис. ... канд. юрид. наук. Кривий Ріг, 2015. 187 с.
210. Тютюгин В. И. Лишение права занимать определенные должности как вид наказания по советскому уголовному праву. Х.: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. 145 с.
211. Уголовный закон Испании 1995 года. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282,10011285#text>.
212. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлювання документів ДСТУ 4163-2003. Затверджена наказом Держспоживстандарту України від 07 квітня 2003 р. № 55. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0055609-03>.
213. Фёдоров А. Ю. «Рейдерство» и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры воздействия): монография. М.: Волтерс Клувер, 2010. 480 с.
214. Фёдоров А. Ю. «Рейдерство» и корпоративный шантаж: вопросы противодействия и межотраслевого совершенствования законодательства. *Научный портал МВД России*. 2011. № 1. С. 98–102.
215. Фёдоров А. Ю. Практика уголовно-правовой квалификации рейдерских поглощений. *Право и экономика*. 2011. № 11. С. 69–74.
216. Федулова І. М. Відмежування складу злочину, передбаченого статтею 206-2 Кримінального кодексу України, від суміжних складів злочинів. *Університетські наукові записки*. 2017. № 62. С. 123–135.
217. Федулова І. М. Кримінально-правова характеристика суб'єкта злочину, передбаченого статтею 206-2 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 308–318.

218. Федулова І. М. Характеристика об'єкта злочину, передбаченого статтею 206-2 Кримінального кодексу України. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 215–224.
219. Філей Ю. В. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2005. 232 с.
220. Фомічов К. С. Основні зміни в законодавстві щодо доказування і протидії протиправному поглинанню і захопленню підприємств. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 1. С. 111–117.
221. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів). К.: АртЕк, 1997. 208 с.
222. Фроловичев Я. В. Уголовно-правовое противодействие рейдерским захватам имущества юридических лиц: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2013. 202 с.
223. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.
224. Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина, 2004. 504 с.
225. Хавронюк М. І. Щодо відповідності санкцій кримінально правових норм суспільній небезпеці діянь. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2001. № 1. С. 101–109.
226. Хатнюк Ю. А. Адміністративно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з «рейдерством» в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 18 с.
227. Хомич Ю. Зарубежная практика защиты от недружественных поглощений. *Юридичний радник*. 2007. № 4 (18). С. 95–99.
228. Христов О. Л. Особливості початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із «рейдерськими» захватами підприємств. *Науковий*

вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2016. № 2. С. 254–260.

229. Цилукова І. В. Зміст поняття «рейдерство» у вітчизняному та зарубіжному правовому полі. Актуальні питання кримінального права, кримінального процесу та криміналістики (на вшанування пам'яті Ганса Гросса) : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29 січня 2016 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 237–239.

230. Челембій Ю. Недосконалість українського законодавства є живильним ґрунтом для українських рейдерів. *Вісник Української спілки промисловців та підприємців*. 2007. № 4. С. 24.

231. Чернышева Ю. Н. «Рейдерство» как фактор возникновения угроз экономической безопасности Российской Федерации : автореф. дисс. ... канд. экон. наук. СПб., 2013. 25 с.

232. Чугаев А. П., Веселов Е. Г. Назначение наказания. Научно-практическое пособие. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2008. 328 с.

233. Швець В. О. Ключові характеристики судового захисту суб'єктів господарювання від «рейдерських» нападів в Індії та Японії. *Форум права*. 2013. № 3. С. 764–769. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_125.pdf.

234. Швець В. О. Концептуальні засади «рейдерства» в країнах Західної Європи: судовий захист підприємницької діяльності. *Митна справа*. 2013. Спеціальний випуск. С. 248–252.

235. Шемчук В. В. «Рейдерство» та корупція. *Вісник прокуратури*. 2006. № 11 (65). С. 13–18.

236. Шишко И. В. Ответственность за принуждение к совершению сделки или к отказу от ее совершения. *Юридический мир*. 1998. № 11. С. 42–47

237. Шиян Д. С. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид кримінального покарання: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2008. 270 с.

238. Шуляк Ю. В. Кримінально-правова характеристика «рейдерства». *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П.П. Михайленка): тези доп. II наук.-теорет. конф. (м. Київ, 16 листоп. 2011 р.) / ред. кол.: В. В. Коваленко (голова), О. М. Джужа, Є. М. Бодюл та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. С. 77–80.*
239. Щербина В. С. Поняття та зміст правового режиму майна суб'єктів господарювання. *Юридична Україна*. 2007. № 1. С. 71–79.
240. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. 768 с.
241. Юрченко О. М. «Рейдерство» в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 80–87.
242. Яни П. С. Очерк 16. Проблемы квалификации хищений. Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики: сборник очерков / под ред. В. В. Лунеева. М.: Изд-во Юрайт, 2010. С. 570–624.
243. Ярош В. В. Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 225 с.
244. Black's Law Dictionary. Third Pocket Edition / Brian A. Garner. Editor in Chief. St. Paul, MN: Thomson/West, 2014. 810 p.
245. Carl Icahn. URL. : <http://topics.wsj.com/person/I/carl-c-icahn/65>.
246. Coffee J. Regulating the Market for Corporate Control: A Critical Assessment of the Tender Offer's Role in Corporate Governance. *Columbia Law Review*. 1984. № 84. P. 1145–1262.
247. Definition of Raider. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/raider>.
248. Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32004L0025&from=en>.
249. Raider. URL: <http://www.investopedia.com/terms/r/raider.asp>.

250. Ventoruzzo M. Europe's Thirteenth Directive and U.S. Takeover Regulation: Regulatory Means and Political and Economic Ends. *Texas International Law Journal*. 2006. № 41. P. 171–221.

251. Williams Act 1968 (Public Law 90-439) / U. S. Congress. Washington, D.C.: U. S. Government Printing Office, 1968. p. 454–457.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Бердянського
державного педагогічного
університету,
доктор педагогічних наук,
професор

О.І. Гуренко

2018 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Титаренка Сергія Сергійовича «Кримінальна відповідальність за
протиправне захоплення суб'єктів господарювання»
у навчальний процес Бердянського державного педагогічного
університету**

**Комісія у складі: голова – професор кафедри правознавства,
доктор юридичних наук професор Фролов Ю.М., члени комісії –
завідувач кафедри правознавства, кандидат юридичних наук, доцент
Каменський Д.В., старший викладач кафедри правознавства,
кандидат юридичних наук Линник Г.М.**

склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження на тему «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання», підготовлені здобувачем кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету Титаренком Сергієм Сергійовичем, відповідно до навчально-методичних матеріалів закладу вищої освіти використовуються у навчальному процесі під час викладання дисциплін кримінально-правового циклу у студентів спеціальності 081 Право гуманітарно-економічного факультету Бердянського державного педагогічного університету, а саме:

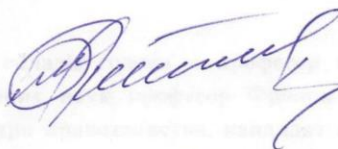
1. Титаренко С. Суб'єкти господарювання під охороною «антирейдерських» положень кримінального закону: реалії та перспективи // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2017. – № 3. – С. 185–189.
2. Титаренко С.С. «Рейдерство» в Україні та деяких зарубіжних країнах: компаративний погляд на економіко-правовий феномен // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2016 р. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/5_2016/82.pdf.
3. Титаренко С.С. Соціально-економічні підстави відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств в Україні // *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. – Серія Юриспруденція – 2016. – № 24. – С. 130–133.
4. Титаренко С.С. Особливо кваліфікуючі ознаки «велика шкода» та «інші тяжкі наслідки» у складах злочинів, передбачених ч. 3. ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК // *Правові новели*. – 2017. – № 3. – С. 152–158.
5. Титаренко С.С. Протидія законній господарській діяльності: характеристика об'єктивних ознак складу злочину // «Азовські правові читання – 2017»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 28-29 квітня 2017 р. – Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2017. – С. 82–89.
6. Титаренко С.С. До питання про встановлення ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України // *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Северодонецьк, 19 травн. 2017 р.). – Северодонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2017. – С. 378–382.
7. Дудоров О.О., Титаренко С.С. До питання про коректне кримінально-правове визначення захоплення суб'єктів господарювання (рейдерства) Кримінальне право: традиції та новації: матеріали III Міжнародного круглого столу, присвяченого вшануванню пам'яті видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса. 7–8 вересня 2017 р. Чернігів: Академія ДПтС, 2017. – С. 95–97.
8. Титаренко С.С. Про співвідношення злочинів, передбачених ст. 206 КК (в частині захоплення цілісного майнового комплексу) та ст. 341 КК України // *Кальміуські правові читання: актуальні проблеми державного та муніципального управління* : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (8–9 грудня 2017 р.) – Маріуполь: ДонДУУ, 2017. – С. 154–159.

Комісія вважає, що сформульовані за результатами проведеного Титаренком Сергієм Сергійовичем дослідження пропозиції, висновки, рекомендації щодо визначення поняття «протиправне захоплення суб'єктів господарювання», його співвідношення з суміжними поняттями «рейдерство» та «поглинання суб'єктів господарювання», щодо визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак злочинних діянь, які полягають у захопленні суб'єктів господарювання, а також проблемних питань їх кваліфікації, щодо призначення покарання за досліджувані злочини, а також висловлені автором пропозиції щодо удосконалення кримінального законодавства з метою удосконалення захисту суб'єктів господарювання в Україні від проявів протиправного захоплення мають вагомое теоретичне і практичне значення і можуть використовуватися:

- при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінологія», спецкурсу «Злочини у сфері господарської діяльності»;

- при підготовці робочих навчальних програм, методичних рекомендацій до проведення семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи студентів з дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінологія», спецкурсу «Злочини у сфері господарської діяльності».

Голова комісії:

Ю.М. Фролов

Члени комісії:

Д.В. Каменський

Г.М. Линник

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету права і
соціального управління,

кандидат наук з державного
управління, доцент

 Д. Л. Тарасенко

2018 р.

АКТ

**про впровадження у навчальний процес Донецького державного
університету управління результатів дисертації Титаренка Сергія
Сергійовича «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення
суб'єктів господарювання», поданою на здобуття
наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності
12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче
право**

Комісія у складі: голова – завідувач кафедри державно-правових дисциплін, доктор юридичних наук, професор Шестак В.С., члени комісії – доцент кафедри державно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент Кулешов О.О., доцент кафедри державно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук Бутирін С.О.

Комісія зазначає, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету на тему «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання» впроваджені у навчальний процес

кафедри загальноправових дисциплін факультету права і соціального управління Донецького державного університету управління.

Зокрема, наступні наукові публікації дисертанта висені до списку літератури робочої програми навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія», «Господарське право», «Юридична відповідальність у господарській діяльності», а також можуть бути використані під час написання магістерських робіт, підготовки до практичних занять із цих дисциплін:

1. Титаренко С. Суб'єкти господарювання під охороною «антирейдерських» положень кримінального закону: реалії та перспективи // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2017. – № 3. – С. 185–189.
2. Титаренко С.С. «Рейдерство» в Україні та деяких зарубіжних країнах: компаративний погляд на економіко-правовий феномен // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2016 р. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pap.in.ua/5_2016/82.pdf.
3. Титаренко С.С. Соціально-економічні підстави відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств в Україні // *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. – Серія Юриспруденція. – 2016. – № 24. – С. 130–133.
4. Титаренко С.С. Особливо кваліфікуючі ознаки «велика школа» та «інші тяжкі наслідки» у складах злочинів, передбачених ч. 3 ст. 206 і ч. 3 ст. 206-2 КК // *Правові новели*. – 2017. – № 3. – С. 152–158.
5. Титаренко С.С. Протидія законній господарській діяльності: характеристика об'єктивних ознак складу злочину // «Азовські правові читання – 2017»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Бердянськ, 28-29 квітня 2017 р. – Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2017. – С. 82–89.
6. Титаренко С.С. До питання про встановлення ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 205-1 КК України // *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Сєвєродонецьк,

19 травн. 2017 р.). – Сєвєродонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідорєнка, 2017. – С. 378–382.

7. Дудорєв О.О., Титарєнко С.С. До питання про корєктне кримінально-правове визначєння захоплення суб'єктів господарювання (рейдерства) Кримінальне право: традиції та новачії: матеріали ІІІ Міжнародного круглого столу, присвяченого вшануванню пам'яті видатного вченого, Героя України, академіка Володимира Володимировича Сташиса. 7–8 вересня 2017 р. Чернігів: Академія ДПтС, 2017. – С. 95–97.

8. Титарєнко С.С. Про співвідношення злочинів, передбачєних ст. 206 КК (в частині захоплення цілісного майнового комплексу) та ст. 341 КК України // Кальміуські правові читання: актуальні проблеми державного та муніципального управління : матеріали між нар. наук.-практ. конф. (8–9 грудня 2017 р.) – Маріуполь: ДонДУУ, 2017. – С. 154–159.

Голова комісії:

В.С. Шєстак

Члєни комісії:

О.О. Кулєшов

С.О. Бутирїн

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Запорізького
національного університету,
доктор юридичних наук, доцент

О.Г. Бондар

2018 р.

АКТ

про впровадження у навчальний процес Запорізького національного університету результатів дисертації Титаренка Сергія Сергійовича «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання»

09 лютого 2018 року

м. Запоріжжя

Комісія у складі: Коломоєць Т.О. – д.ю.н., професора, декана юридичного факультету – голови комісії, Лютікова П.С. – д.ю.н., доцента, професора кафедри адміністративного та господарського права – члена комісії, Ларкіна М.О. – к.ю.н., доцента кафедри кримінального права та правосуддя – члена комісії, склали цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право Титаренка Сергія Сергійовича «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів

господарювання» мають важливе теоретичне і практичне значення та можуть використовуватися:

- під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінологія» та «Криміналістика»;

- при підготовці робочих навчальних програм, методичних рекомендацій до проведення семінарських занять, організації самостійної та індивідуальної роботи з дисциплін «Кримінальне право України», «Кримінологія», та «Криміналістика»;

- під час проведення наукових та методичних семінарів кафедри кримінального права та правосуддя, під час здійснення наукових досліджень у межах науково-дослідної теми факультету, а також при написанні навчальних посібників та підручників дисциплін кримінально-правового циклу.

Голова комісії:

доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету ЗНУ

Т.О. Коломоєць

Члени комісії:

доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри адміністративного
та господарського права ЗНУ

П.С. Лютіков

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та правосуддя ЗНУ

М.О. Ларкін

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник голови Донецької обласної державної адміністрації

В.В. Ремський

» березня 2018 року

АКТ

про впровадження в практичну діяльність Донецької обласної державної адміністрації результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету Титаренка Сергія Сергійовича на тему: «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

Голова:

Директор департаменту АПК та РСТ
Донецької облдержадміністрації
Якименко І.В.

Члени комісії:

Головний спеціаліст відділу запобігання та виявлення корупції управління взаємодії з правоохоронними органами, запобігання та виявлення корупції Донецької облдержадміністрації
Замашнюк М.М.

Головний спеціаліст відділу запобігання та виявлення корупції управління взаємодії з правоохоронними органами, запобігання та виявлення корупції Донецької облдержадміністрації
Башинський М.А.

Комісія засвідчує те, що в діяльність структурних підрозділів Донецької облдержадміністрації впроваджено окремі положення та рекомендації дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету Титаренка Сергія Сергійовича на тему «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання».

Посилання на обстоювані автором дисертації наукові позиції в частині кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних посягань, передбачених ст. ст. 205-1, 206 і 206-2 КК, а також суміжних із ними злочинів, позитивно позначиться на організації роботи відповідної комісії з протидії рейдерству та оперативних штабів з реагування на спроби рейдерських захоплень цілісних майнових комплексів, земель, майна, державної та інших форм власності, на території Донецької області.

Голова:

I.V. Якименко

Члени комісії:

M.M. Замашнюк

M.A. Башинський

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Перший заступник прокурора
Донецької області
старший радник юстиції

О.В. Лівочка

2018 року

АКТ

про впровадження в практичну діяльність прокуратури Донецької області
результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального
права та правосуддя Запорізького національного університету
Титаренка Сергія Сергійовича
на тему: «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів
господарювання», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

Голова:

начальник СУ прокуратури Донецької
області радник юстиції Бровко В.М.

Члени комісії:

начальник 2 слідчого відділу СУ
прокуратури Донецької області
старший радник юстиції Телус В.В.

начальник відділу процесуального
керівництва СУ прокуратури Донецької
області радник юстиції Міньков А.Ю.

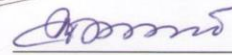
Комісія засвідчує те, що в діяльність слідчого управління прокуратури Донецької області впроваджено окремі положення та рекомендації дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету Титаренка Сергія Сергійовича на тему: «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання», в частині передумов скоєння злочинів у сфері господарської діяльності, схем організації та здійснення рейдерських атак, зарубіжного та вітчизняного досвіду документування вказаних кримінальних правопорушень.

Посилання на обстоювані автором дисертації наукові позиції в частині кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних посягань, передбачених ст. ст. 205-1, 206 та 206-2 КК, а також суміжних із ними злочинів, позитивно позначиться на якісних показниках слідчої діяльності та організації процесуального керівництва досудовим розслідуванням, що здійснюється відповідними підрозділами прокуратури Донецької області.

Голова:

В.М. Бровко

Члени комісії:

В.В. Теліус

А.Ю. Міньков

Додаток Д

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Заступник начальника Головного управління Національної поліції в Донецькій області
начальник сектору управління полковник поліції

С.М. Беседа

«25» 25 2018 року

АКТ

про впровадження в практичну діяльність Головного управління Національної поліції в Донецькій області результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету Титаренка Сергія Сергійовича на тему: «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Комісія у складі:

Голова:

Начальник відділу СУ ГУ НП в Донецькій області підполковник поліції Кіор О.В.

Члени комісії:

Заступник начальника відділу СУ ГУ НП в Донецькій області підполковник поліції Рева С.О.

Старший слідчий в ОВС відділу СУ НП в Донецькій області майор поліції Ліспух Л.А.

Комісія засвідчує те, що в діяльність слідчого управління ГУ НП в Донецькій області впроваджено окремі положення та рекомендації дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету Титаренка Сергія Сергійовича на тему «Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання», в частині передумов скоєння злочинів у сфері господарської діяльності, схем організації та здійснення рейдерських атак, зарубіжного та вітчизняного досвіду документування вказаних кримінальних правопорушень.

Посилання на обстоювані автором дисертації наукові позиції в частині кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних посягань, передбачених ст. ст. 205-1, 206 та 206-2 КК, а також суміжних із ними злочинів, позитивно позначиться на якісних показниках слідчої (розшукової) діяльності, що здійснюється відповідними підрозділами Головного управління Національної поліції в Донецькій області.

Голова:

О.В. Кіор

Члени комісії:

С.О. Рева

Л.А. Ліспух